

Lex Sarah

**Handbok för tillämpningen av
bestämmelserna om lex Sarah**

Den 1 juli 2025 träder en ny socialtjänstlag och socialtjänstförordning i kraft. Det innebär att de lagrum som det hänvisas till i denna handbok inte stämmer överens med den nya lagen och förordningen.

Mycket av innehållet i handboken gäller dock fortfarande. Socialstyrelsen har gett ut ett meddelandeblad som beskriver vad som är nytt eller ändrat genom den nya socialtjänstlagen
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2025-4-9526.pdf>

Vi arbetar med att revidera handböckerna med anledning av den nya lagen.

Det finns en jämförelsetabell som anger för varje paragraf i socialtjänstlagen (2001:453) vilken eller vilka bestämmelser i den föreslagna nya lagen som den helt eller delvis motsvaras av på sidan 1138 i proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätt, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-148-7
Artikelnummer 2014-1-24

Förord

Första upplagan

Den 1 juli 2011 trädde nya bestämmelser om lex Sarah i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, i kraft. Vid samma tidpunkt trädde Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah i kraft.

De nya reglerna innebar stora förändringar för alla inblandade. För äldreomsorgen och stöd och service till personer med funktionsnedsättning enligt SoL och för verksamheter enligt LSS, där äldre bestämmelser om lex Sarah gällt sedan 1999 respektive 2005 blev det nya regler. För socialtjänstens individ- och familjeomsorg inklusive familjerätten, verksamhet vid Statens institutionsstyrelse (SiS) och utförande av personlig assistans där Försäkringskassan beviljat assistansersättning var bestämmelserna om lex Sarah något helt nytt, då dessa verksamheter inte omfattats av de äldre bestämmelserna. De nya reglerna innebar också något helt nytt för tillsynsmyndigheten (Socialstyrelsen) då alla allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden skulle anmälas till myndigheten.

Denna handbok riktar sig främst till anställda i kommuner, enskilda verksamheter och vid SiS som arbetar med att tillämpa bestämmelserna om lex Sarah.

Syftet med handboken är att ge nämnder, enskilda verksamheter och SiS stöd i tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och JO-uttalanden.

Handboken skulle ha publicerats tidigare, men fördröjningen har dock inneburit att Socialstyrelsen har kunnat beakta och ta med svar på de många frågor som myndigheten har fått via telefon, e-post och brev samt i samband med konferenser. Socialstyrelsen har också kunnat beakta lex Sarah-anmälningar som myndigheten har tagit emot under perioden 1 juli 2011–31 december 2012. Förhoppningen är att handboken därmed ger bättre vägledning när bestämmelserna om lex Sarah ska tillämpas än om handboken hade publicerats tidigare.

Den 1 juni 2013 bildas Inspektionen för vård och omsorg, och den nya myndigheten tar över ansvaret för tillsyn av hälso- och sjukvård och socialtjänst, inklusive LSS. Det kommer att innebära förändringar vid tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah. Lex Sarah-anmälningarna ska göras till den nya myndigheten. Mer information om förändringarna kommer att finnas på webbplatserna tillhörande Socialstyrelsen och Inspektionen för vård och omsorg.

Arbetet med handboken har bedrivits i projektform med utredaren Helena Axestam som projektledare och juristen Ylva Ehn, juristen Sayran Khayati och utredaren Kirsi Laitinen Kennebäck som projektmedarbetare.

Beatrice Hopstadius
Ställföreträdande avdelningschef
Avdelningen för regler och tillstånd

Andra upplagan

Sedan den första upplagan av handboken publicerades i april 2013 har den nya tillsynsmyndigheten Inspektionen för vård och omsorg (IVO) bildats den 1 juni 2013. I samband med det ändrades Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah genom SOSFS 2013:16.

I den nya upplagan av handboken har alla ändringar med anledning av dessa förändringar förts in. I övrigt har endast små redaktionella ändringar gjorts.

Erik Höglund
Avdelningschef
Avdelningen för regler och behörighet

Innehåll

Förord	3
Första upplagan	3
Andra upplagan.....	4
Läsanvisningar	12
Förklaringar av vissa begrepp.....	12
Förkortningar.....	13
Aktuella lagar och förordningar	14
Inledning.....	15
Systematiskt kvalitetsarbete	15
Medverka till god kvalitet	15
Klagomål och synpunkter.....	16
Lex Sarah	16
Rapporteringskyldighet	16
Skyldighet att utreda och avhjälpa eller undanröja.....	16
Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg	16
Klagomål och synpunkter respektive lex Sarah	17
Kvalitetsarbete	18
Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete	18
Fullgöra rapporteringskyldighet – uppmuntra i stället för "straffa"	19
Insatser och verksamhet av god kvalitet.....	20
Socialtjänst.....	20
LSS.....	21
Anställdas skyldighet att medverka till god kvalitet	21
Bild över centrala moment i lex Sarah	22
Tillämpningsområde	23
Enligt SoL.....	23
Individuellt inriktade insatser	24
Allmänt inriktade insatser	24
Strukturinriktade insatser.....	25
Enligt LSS	25
Insatser enligt LSS	25
Personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB.....	26
Driftsform för verksamheten	26
Kommunal verksamhet	26
Statlig verksamhet vid Statens institutionsstyrelse	28

Yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet	28
Konsulentstödda familjehemsverksamheter.....	30
Socialtjänst, verksamhet enligt LSS eller ideella insatser?	30
Socialtjänst, verksamhet enligt LSS eller annan verksamhet?	31
Verksamheter som inte omfattas av lex Sarah	31
Vilka omfattas av rapporteringsskyldigheten?	33
Enligt SoL	33
Inom socialtjänsten och vid Statens institutionsstyrelse	33
Omfattar rapporteringsskyldigheten uppgifter man får kännedom om när man inte är i tjänst?	35
Enligt LSS	36
I verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade	36
Den som utför personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB	37
Omfattar rapporteringsskyldigheten uppgifter man får kännedom om när man inte är i tjänst?	38
Försäkringskassans handläggare av personlig assistans enligt 51 kap. SFB	38
Information om rapporteringsskyldigheten	39
Vem ska informera om rapporteringsskyldigheten?	39
Kommunal verksamhet	39
Enskild verksamhet	39
Statens institutionsstyrelse	40
När och hur ska informationen ges?	40
Vad ska informationen innehålla?	40
Rapporteringsskyldigheten	42
I kommunal verksamhet	42
Vem ska ta emot rapporten?	42
Vad ska rapporteras?	43
Hur?	43
I yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.....	43
Vem ska ta emot rapporten?	43
Vad ska rapporteras?	44
Hur?	44
Statens institutionsstyrelse	44
Vem ska ta emot rapporten?	45
Vad ska rapporteras?	45
Hur?	45
Vad ska rapporteras?	46

Vad är ett missförhållande som ska rapporteras?	46
Har missförhållandet inträffat i den egna verksamheten?	47
Berör missförhållandet någon som får eller kan komma i fråga för insatser inom den egna verksamheten?	47
Har någon utfört handlingar eller genom försummelse eller av annat skäl underlåtit att utföra handlingar?	48
Innebär det inträffade eller har det inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa?	48
Var det inträffade en påtaglig risk för ett missförhållande?	50
Exempel på missförhållanden	51
Exempel på handlingar och underlåtelser	51
Sådant som inte behöver vara missförhållanden	57
Rapporteringsskyldigheten gäller den "egna verksamheten"	58
Rapporten ska lämnas genast	59
Varifrån kan uppgifterna komma?	60
Anonyma rapporter	61
Kan den enskilde hindra en lex Sarah-rapport?	61
Avhjälpa eller undanröja – omedelbara åtgärder	62
Omedelbara åtgärder	62
Dokumentation	63
Information till nämnd om rapporter	64
Information från enskild verksamhet	64
När nämnden tar emot informationen	65
Personlig assistans enligt 51 kap. SFB	66
Information från en nämnd till en annan nämnd	66
När den beslutande nämnden tar emot informationen	67
Information från Statens institutionsstyrelse	68
När nämnden tar emot informationen	69
Utredningsskyldigheten	71
Utredning	71
Alltid en noggrann utredning	71
Att genomföra en utredning	72
Beslut respektive ställningstagande	77
Dokumentation av en utredning	78
Skilj på lex Sarah-dokumentation och dokumentation i den enskildes personakt	79
Vad bestod det rapporterade missförhållandet i och vilka konsekvenser fick det?	80
När togs den muntliga eller skriftliga rapporten emot?	80

När och hur uppmärksammades missförhållandet?	80
När inträffade missförhållandet?	80
Vilka orsaker till missförhållandet har identifierats?	81
Har något liknande inträffat i verksamheten tidigare?	81
Finns det risk för att något liknande kan inträffa igen?	81
Vilka åtgärder har vidtagits för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet?	81
Vilka åtgärder har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden uppkommer igen?	82
Vad som i övrigt framkom när rapporten utreddes?	82
Vilket beslut eller ställningstagande avslutades utredningen med? ..	82
Vad ska framgå för varje uppgift i dokumentationen?	83
Avhjälpa eller undanröja	84
Åtgärder med anledning av rapporten	84
Åtgärder för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen	84
Dokumentation.....	85
Lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg.....	86
Allvarligt missförhållande	86
Vem ska göra lex Sarah-anmälan?	87
I kommunal verksamhet	87
I enskild verksamhet	87
Statens institutionsstyrelse	88
När ska lex Sarah-anmälan göras?	88
Hur ska anmälan göras?	88
Vart ska anmälan göras?	89
Går det att ta tillbaka en lex Sarah-anmälan?	89
Information till nämnd om lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg.....	91
Information från en enskild verksamhet	91
När nämnden tar emot informationen.....	92
Personlig assistans enligt 51 kap. SFB	93
Information från en nämnd till en annan nämnd.....	93
När den beslutande nämnden tar emot informationen	94
Information från Statens institutionsstyrelse	95
När nämnden tar emot informationen.....	96
Rutiner för tillämpning av lex Sarah	98
Information till rapporteringsskyldiga	98
Rapporteringen	98
Rapporter ska registreras (diarieföras) respektive hållas ordnade	99

Undanröja och avhjälpa.....	101
Utredningen.....	101
Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg	102
Information till berörd personal.....	102
Information om lex Sarah-rapport och vidtagna åtgärder	103
Stöd till anställda med flera.....	103
Information till enskilda	104
Stöd till den enskilde	104
Information till den enskilde.....	104
Jäv och liknande situationer	105
Bevarande och gallring av handlingar.....	106
Kommunal verksamhet	106
Statlig verksamhet (SiS)	107
Enskild verksamhet	107
Kommunens ansvar för tillämpning av lex Sarah i enskild verksamhet och vid SiS.....	109
Yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet	109
Statens institutionsstyrelse.....	109
Tillvarata erfarenheter av lex Sarah i det systematiska kvalitetsarbetet .	110
Vad händer med en lex Sarah-anmälan hos Inspektionen för vård och omsorg?.....	111
Handläggning hos Inspektionen för vård och omsorg	111
Sekretess/tystnadsplikt och lex Sarah	113
Lex Sarah och sekretess i offentlig verksamhet	114
Utlämnande av handlingar.....	114
Personliga förhållanden.....	115
Lex Sarah och tystnadsplikt i enskild verksamhet.....	115
Sekretess hos Inspektionen för vård och omsorg	116
Lex Sarah – ingen koppling till meddelarfrihet.....	116
Rättsliga åtgärder vid sidan av lex Sarah	117
Vissa andra skyldigheter att rapportera och anmäla.....	119
Rapporteringsskyldighet inom hälso- och sjukvården.....	119
Anmälan enligt bestämmelserna om lex Maria	120
Anmälan vid olyckor och tillbud med medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården.....	121
Anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL	122
Anmälan enligt 6 § LVM.....	122
Enskilda personers möjlighet att klaga och anmäla	124
Klagomål och synpunkter till verksamheten	124

Placerade barn	124
Klagomål till Inspektionen för vård och omsorg	125
Anmälan till justitieombudsmannen (JO)	125
Anmälan till patientnämnd	126
Att göra en polisanmälan.....	128
Offentlig verksamhet	128
Sekretess	128
Enskild verksamhet	129
Tystnadsplikt	129
Nödrätten och lex Sarah	131
Nödrätten	131
Nödrätt endast i undantagsfall	132
Uppslagsdel	133
Offentlighet och sekretess	134
Allmän handling	134
Registrering (diarieföring)	135
Sekretessregler	135
Brott mot tystnadsplikt	136
Sekretess kan ha olika styrka.....	136
Sekretess i förhållande till den enskilde	137
Den enskildes rätt att bestämma över sekretessen	137
Att lämna ut handlingar eller uppgifter ur handlingar	139
Att lämna ut en allmän handling	139
Att lämna ut en uppgift ur en allmän handling.....	141
Ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man	142
Barn	142
Vårdnadshavare	142
God man för ensamkommande barn.....	143
Särskild ställföreträdare för barn	143
Vuxna	144
God man eller förvaltare	144
God man	144
Förvaltare.....	145
Gemensamma bestämmelser för gode män och förvaltare.....	146
Anhöriga och närstående	146
Referenser	147
Utskottsbetänkande	147
Propositioner.....	147

Statens offentliga utredningar (SOU).....	148
Departementspromemior (Ds)	148
Socialstyrelsens författningssamling (SOSFS)	148
Socialstyrelsens handböcker	149
Socialstyrelsens meddelandeblad.....	149
Övriga publikationer från Socialstyrelsen	149
Övriga myndigheters föreskrifter och allmänna råd m.m.....	149
Cirkulär och publikationer från organisationen Sveriges Kommuner och Landsting (SKL)	150
JO-beslut	150
Rättsfall	150
Övrig litteratur.....	151
Bilaga 1. Lagtexter om lex Sarah i SoL	152
Bilaga 2. Lagtexter om lex Sarah i LSS	154
Bilaga 3. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah.....	156
Bilaga 4. Information om blanketten Lex Sarah-anmälan	165
Att fylla i blanketten Lex Sarah-anmälan	165
Bilaga 5. Avvikelser inom socialtjänsten, LSS och hälso- och sjukvården	166

Läsanvisningar

Denna handbok utgår från bestämmelserna om lex Sarah i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah. Vidare tas bestämmelserna om systematiskt kvalitetsarbete och god kvalitet upp kortfattat för att ge lex Sarah ett sammanhang. Dessutom tas några andra områden som är av betydelse vid tillämpningen bestämmelserna om lex Sarah upp.

Handboken är i första hand avsedd för chefer och personal som tillämpar bestämmelserna om lex Sarah i kommunal verksamhet, vid Statens institutionsstyrelse (SiS) och i enskilda verksamheter.

I handboken tar Socialstyrelsen upp information om olika moment som ingår i tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah i SoL och i LSS. Det finns också en uppslagsdel som syftar till att ge en mer fördjupad information inom två områden som är av central betydelse för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah: offentlighet och sekretess samt ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man.

Kopplingen mellan den första delen av handboken och uppslagsdelen innebär att svar på frågor kan behöva sökas på flera ställen i handboken. Tanken är att handboken ska kunna användas som en uppslagsbok. Handbokens karaktär av uppslagsbok innebär att den avsiktligt innehåller vissa upprepningar av text. För att göra det lättare att orientera sig i texten innehåller handboken många hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel liksom hänvisningar till andra handböcker och annat material som har publicerats av Socialstyrelsen. Handboken har en detaljerad innehållsförteckning men inte något sakregister. Den som vill söka efter vissa ord i texten ges ändå möjlighet till detta eftersom handboken också är tillgänglig på Socialstyrelsens webbplats (pdf).

Som bilagor finns dels bestämmelserna om lex Sarah i SoL och LSS (bilaga 1 och 2), dels Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah (bilaga 3) i den lydelse de har från den 1 juni 2013. Aktuella versioner av lagar och förordningar finns på regeringens webbplats (www.regeringen.se) och aktuella versioner av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd på Socialstyrelsens webbplats (www.socialstyrelsen.se).

Förklaringar av vissa begrepp

I denna handbok används följande begrepp med respektive innebörd:

- *Lex Sarah-rapport* är en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande enligt 14 kap. 3 § SoL respektive 24 b § LSS.
- *Lex Sarah-anmälan* är en anmälan av ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) enligt 14 kap. 7 § SoL respektive 24 f § LSS.
- *Handläggning av lex Sarah-ärende* är alla åtgärder som vidtas från det att ett ärende inleds med att en rapport om ett missförhållande tas emot till dess att det avslutas med ett beslut och en ev. lex Sarah-anmälan till IVO. Ordet

”ärende” är ett ord som främst används i offentliga verksamheter. Vi har valt att använda ordet även för hanteringen av lex Sarah-rapporter i enskilda verksamheter för att enklare kunna beskriva hela processen.

- *Anställda med flera* används av språkmässiga skäl för att klargöra att rapporteringsskyldigheten gäller yrkesverksamma som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid Statens institutionsstyrelse och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.¹ Det är förutom anställda också uppdragstagare, praktikanter under utbildning och deltagare i arbetsmarknadspolitiska program.²
- *Förarbeten* är ett samlingsnamn för de dokument som ingår i förberedelserna till att en lag stiftas. Det kan vara propositioner, betänkanden från riksdagens utskott, betänkanden från statliga utredningar i serien Statens offentliga utredningar (SOU) och skrifter i serien departementspromemorior (Ds). Förarbeten innehåller ofta mycket information om hur lagen är tänkt att tolkas och användas.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
Bet.	Betänkande från utskott i riksdagen
BrB	Brottsbalken
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslagen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
HVB	Hem för vård eller boende
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JO	Justitieombudsmannen/Riksdagens ombudsmän
KL	Kommunallagen
LASS	Lagen om assistansersättning
LOU	Lagen om offentlig upphandling
LOV	Lagen om valfrihetssystem
LSS	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
LSU	Lagen om verkställande av slutna ungdomsvård
LVU	Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga
LVM	Lagen om vård av missbrukare i vissa fall
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen
OSF	Offentlighets- och sekretessförordningen
Prop.	Proposition
PSL	Patientsäkerhetslagen
RA	Riksarkivet
RA-FS	Riksarkivets författningssamling
RF	Regeringsformen
SekrL	Sekretesslagen
SFB	Socialförsäkringsbalken
SFS	Svensk författningssamling
SiS	Statens institutionsstyrelse
SoF	Socialtjänstförordningen

¹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

² 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

SoL	Socialtjänstlagen
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen

Aktuella lagar och förordningar

Arkivlagen (1990:782)
 Brottsbalken (1962:700)
 Diskrimineringslagen (2008:567)
 Förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård
 Förvaltningslagen (1986:223)
 Föräldrabalken (1949:381)
 Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)
 Inkomstskattelagen (1999:1229)
 Kommunallagen (1991:900)
 Lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän
 Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
 Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
 Lagen (1992:1574) om bostadsanpassningsbidrag
 Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
 Lagen (1993:389) om assistansersättning Upphävd 2010-12-31
 Lagen (1993:584) om medicintekniska produkter
 Lagen (1997:736) om färdtjänst
 Lagen (1997:735) om riksfärdtjänst
 Lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
 Lagen (1998:1656) om patientnämndsverksamhet m.m.
 Lagen (2003:192) om gemensam nämnd inom vård- och omsorgsområdet
 Lagen (2007:1091) om offentlig upphandling
 Lagen (2008:962) om valfrihetssystem
 Lagen (2009:47) om vissa kommunala befogenheter
 Lagen (2009:194) om förfarande vid skattereduktion för hushållsarbete
 Myndighetsförordningen (2007:515)
 Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
 Offentlighets- och sekretessförordning (2009:641)
 Patientdatalagen (2008:355)
 Patientsäkerhetslagen (2010:659)
 Regeringsformen (1974:152)
 Sekretessförordningen (1980:657) Upphävd 2009-06-30
 Sekretesslagen (1980:100) Upphävd 2009-06-30
 Skadeståndslagen (1972:207)
 Smittskyddslagen (2004:168)
 Socialförsäkringsbalken (2010:110)
 Socialtjänstförordningen (2001:937)
 Socialtjänstlagen (2001:453)
 Tryckfrihetsförordningen (1949:105)

Inledning

Den 1 juli 2011 trädde nya bestämmelser om lex Sarah i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, i kraft.³ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah trädde i kraft vid samma tidpunkt. Den 1 juni 2013 ändrades bestämmelserna i SoL och LSS med anledning bildandet av den nya tillsynsmyndigheten, Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Samtidigt trädde följdändringar i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah i kraft.

Bestämmelserna om lex Sarah som trädde i kraft den 1 juli 2011 innebär stora förändringar jämfört med de bestämmelser om lex Sarah som gällde tidigare inom äldre- och handikappomsorgen enligt SoL⁴ samt i verksamhet enligt LSS⁵. Bestämmelserna om lex Sarah har ett större tillämpningsområde och ska tillämpas inom hela socialtjänsten samt i all verksamhet vid Statens institutionsstyrelse (SiS).⁶

De bestämmelser om lex Sarah i LSS som trädde i kraft den 1 juli 2011, gäller även vid personlig assistans, som utförs åt någon som beviljats ersättning av Försäkringskassan enligt 51 kap. 2 § Socialförsäkringsbalken, SFB.

Bestämmelserna om lex Sarah har en utformning som liknar motsvarande bestämmelser inom hälso- och sjukvården⁷ som finns i patientsäkerhetslagen, (2010:659), PSL.⁸ Det finns dock vissa skillnader, men den mer likartade utformningen underlättar rimligen tillämpningen för de anställda som omfattas av båda regelverken.

Systematiskt kvalitetsarbete

Insatser inom socialtjänsten och verksamheter enligt LSS ska vara av god kvalitet.⁹ Det gäller oavsett om verksamheten drivs i kommunal eller enskild regi¹⁰ och för både myndighetsutövning och övriga insatser.¹¹

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska utveckla och säkra verksamhetens kvalitet systematiskt och fortlöpande.¹² Verksamheten ska ha ett ledningssystem för att utveckla och säkra verksamhetens kvalitet.¹³

Medverka till god kvalitet

Den 1 juli 2011 trädde en ny bestämmelse i SoL¹⁴ respektive i LSS¹⁵ i kraft. Av de nya bestämmelserna framgår att var och en som fullgör uppgifter inom soci-

³ 14 kap. 3–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 b–g §§ och 23 e § LSS

⁴ 1 januari 1999–30 juni 2011

⁵ 1 juli 2005–30 juni 2011

⁶ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § LSS och prop. 2009/10:131 s. 30

⁷ Prop. 2009/10:131 s. 21 och 32 och jfr prop. 2009/10:131 s. 19

⁸ 6 kap. 4 § PSL, 3 kap. 3 § PSL och 3 kap. 5 § PSL

⁹ 3 kap. 3 § SoL och 6 § LSS

¹⁰ Prop. 2009/10:131 s. 27 och prop. 2004/05:39 s. 25

¹¹ Prop. 1996/97:124 s. 51

¹² 3 kap. 3 § tredje stycket SoL, 6 § första stycket LSS och SOSFS 2011:9

¹³ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:9

¹⁴ 14 kap. 2 § SoL

altjänsten, vid SiS och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade ska medverka till att den verksamhet som bedrivs och de insatser som genomförs är av god kvalitet. Det är första gången i SoL och LSS som det tydliggörs att alla som fullgör uppgifter har ansvar för kvalitet i verksamhet och de insatser som genomförs.

Klagomål och synpunkter

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska ta emot och utreda klagomål och synpunkter på verksamhetens kvalitet från bland annat vård- och omsorgstagare och deras närstående samt från personalen.¹⁶

Lex Sarah

Bestämmelserna om lex Sarah omfattar flera skyldigheter som i de flesta fall riktar sig till den som bedriver en verksamhet inom socialtjänsten, vid SiS eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.¹⁷ Skyldigheten att rapportera missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden gäller dock för var och en som fullgör uppgifter inom respektive verksamhet.¹⁸

Lex Sarah är en del av det systematiska kvalitetsarbetet.¹⁹ Syftet med bestämmelserna om lex Sarah är att verksamheten ska utvecklas och att missförhållanden ska rättas till. Det är viktigt att komma till rätta med brister i verksamheten och att förhindra att liknande missförhållanden uppkommer igen.²⁰

Centrala skyldigheter i bestämmelserna om lex Sarah är rapporteringsskyldigheten, utredningsskyldigheten, skyldigheten att avhjälpa eller undanröja missförhållandet och anmälningsskyldigheten.

Rapporteringsskyldighet

Anställda med flera²¹ ska genast rapportera missförhållanden och påtagliga risker på missförhållanden som rör den som får eller kan komma ifråga för insatser i verksamheten.²² En sådan rapport kan benämnas lex Sarah-rapport.

Skyldighet att utreda och avhjälpa eller undanröja

Den som bedriver en verksamhet är skyldig att dels utreda en lex Sarah-rapport, dels att avhjälpa eller undanröja missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande.²³

Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg

Den som bedriver en verksamhet ska snarast anmäla ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande till IVO. Med anmälan ska utredningen bifogas.²⁴

¹⁵ 24 a § LSS

¹⁶ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

¹⁷ 14 kap. 3–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 b–g §§ och 23 e § LSS

¹⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

¹⁹ Prop. 2009/10:131 s. 21 och s. 31 och 5 kap. SOSFS 2011:9

²⁰ Prop. 2009/10:131 s. 32

²¹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²² 14 kap. 3 § SoL respektive 24 b § LSS

²³ 14 kap. 6 § SoL och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 e § och 23 e § LSS

²⁴ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

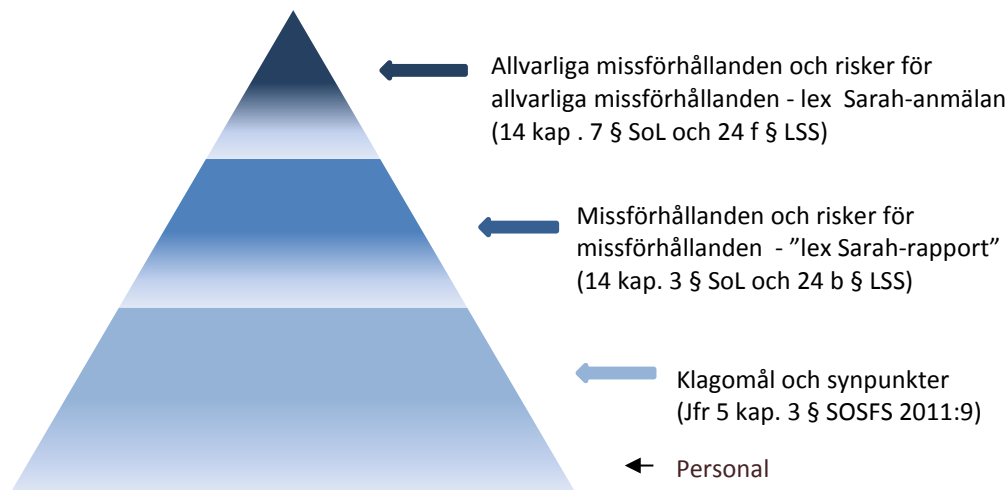
Klagomål och synpunkter respektive lex Sarah

I alla verksamheter inträffar händelser som innebär att verksamheten i något avseende brister när det gäller kraven på kvalitet. Det är då viktigt att det tas om hand i verksamhetens systematiska förbättringsarbete, till exempel genom hantering av klagomål och synpunkter.²⁵ Vid vissa tillfällen inträffar det händelser i en verksamhet som är missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden som ska rapporteras i enligt bestämmelserna om lex Sarah.²⁶ Det finns bestämmelser i lag och föreskrifter som anger hur handläggningen av en lex Sarah-rapport ska gå till.²⁷ Vissa rapporterade missförhållanden eller risker för missförhållanden är allvarliga och ska då anmälas till Inspektionen för vård och omsorg.²⁸ Det finns bestämmelser i lag och föreskrifter om hur en lex Sarah-anmälan ska göras.²⁹

Inkomna klagomål och synpunkter samt lex Sarah-rapporter ska sammanställas för att den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska kunna se mönster och trender som indikerar brister i verksamhetens kvalitet.³⁰

Förhållandet mellan klagomål och synpunkter, missförhållanden och allvarliga missförhållanden kan beskrivas i nedanstående bild. I korthet kan man säga att om en handling eller en underlåtelse har medfört ett hot mot eller konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa så är det ett missförhållande. (Läs mer i kapitlet Vad ska rapporteras?) Grunden för att utveckla och säkra kvaliteten i verksamheten är ett väl fungerande systematiskt kvalitetsarbete. I det ingår att förebygga brister i kvalitet, ta hand om synpunkter och klagomål för att minska risken för att det inträffar missförhållanden, allvarliga missförhållanden eller andra kvalitetsavvikelser.

Figur 1. Avvikelser inom socialtjänst och LSS – klagomål och synpunkter samt lex Sarah

²⁵ Jfr 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

²⁶ 14 kap. 3 § SoL respektive 24 b § LSS

²⁷ T.ex. 14 kap. 5 och 6 §§, 24 d och f §§ LSS och 5 kap. SOSFS 2011:5

²⁸ 14 kap. 7 § SoL respektive 24 f § LSS

²⁹ T.ex. 6 kap. 2 § SOSFS 2011:5, 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

³⁰ 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

Kvalitetsarbete

Bestämmelserna om god kvalitet och kvalitetsarbete riktar sig främst till de som bedriver verksamheten.³¹ Det finns också bestämmelser som gäller dem som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.³² Kraven på systematiskt kvalitetsarbete gäller de som bedriver verksamheten.

Kvalitetsarbetet, inklusive lex Sarah-bestämmelserna, ska bidra till att den enskilde får insatser av god kvalitet. Det ska också skydda den enskilde från missförhållanden.³³

Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska utveckla och säkra verksamhetens kvalitet systematiskt och fortlöpande.³⁴ Verksamheten ska ha ett ledningssystem, som ska användas för att utveckla och säkra verksamhetens kvalitet.³⁵ Det framgår av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

Av SOSFS 2011:9 framgår vidare att med kvalitet enligt föreskrifterna avses att en verksamhet uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter om hälso- och sjukvård, socialtjänst och stöd och service till vissa funktionshindrade, och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.³⁶

Ledningssystemet gör det möjligt för ledningen att styra verksamheten så att rätt sak görs vid rätt tillfälle och på rätt sätt. Ledningssystemet möjliggör ordning och reda i verksamheten så att det går att förebygga händelser som kan leda till missförhållanden eller andra avvikelser från de krav och mål som gäller för verksamheten.

Att ha ett ledningssystem för ett systematiskt kvalitetsarbete innebär att arbeta utifrån ett så kallat systemperspektiv. Det innebär att fokus läggs på att skapa en struktur för verksamhetens ledning och styrning och förbättra den kontinuerligt.³⁷

Ledningssystemet ska bestå av de processer och rutiner som behövs för att säkra kvaliteten i verksamheten.³⁸ Det ska också finnas ett systematiskt förbättringsarbete.³⁹ En del i det systematiska förbättringsarbetet är rapporter om missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden enligt bestämmelserna om lex Sarah.⁴⁰ Det gäller även rapporter⁴¹ från hälso- och sjukvårdspers-

³¹ 3 kap. 3 § SoL, 6 § LSS och SOSFS 2011:9

³² 14 kap. 2 § SoL och 24 a § LSS

³³ Prop. 2009/10:131 s. 21 och 25

³⁴ 3 kap. 3 § tredje stycket SoL, 6 § första stycket LSS och SOSFS 2011:9

³⁵ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:9

³⁶ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9

³⁷ Prop. 2009/10:131 s. 21

³⁸ 4 kap. SOSFS 2011:9

³⁹ 5 kap. SOSFS 2011:9

⁴⁰ 5 kap. 4–5 §§ SOSFS 2011:9

sonal om risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada.⁴² Ytterligare en del är klagomål och synpunkter på verksamhetens kvalitet som kan lämnas till verksamheten.⁴³

Lex Sarah-rapporter ska användas på olika sätt i det systematiska förbättringsarbetet enligt SOSFS 2011:9. Rapporterna ska

- vara en del i det material som verksamheten sammanställer och analyserar för att den som bedriver socialtjänst och den som bedriver verksamhet enligt LSS ska kunna se mönster och trender som indikerar brister i verksamhetens kvalitet⁴⁴
- användas som underlag för att vidta de åtgärder som krävs för att säkra verksamhetens kvalitet⁴⁵
- användas som underlag för att ändra processer och rutiner som inte är ändamålsenliga⁴⁶.

I Socialstyrelsens handbok *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpning av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete* finns mer information om processer och rutiner, samt vad som ingår i det systematiska förbättringsarbetet.

Fullgöra rapporteringsskyldighet – uppmuntra i stället för "straffa"

Skyldigheten för enskilda anställda med flera⁴⁷ att rapportera missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden infördes för att det är angeläget med ökade ansträngningar för att förebygga missförhållanden inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.⁴⁸

Rapporteringsskyldigheten ska vara ett stöd för anställda med flera att i det dagliga arbetet bidra till att utveckla och säkra kvaliteten i de insatser som ges och den verksamhet som bedrivs.⁴⁹ Den ska också vara ett stöd för anställda med flera att rapportera ett missförhållande utan rädsla för repressalier.⁵⁰

För att kunna bedriva ett effektivt och systematiskt förbättringsarbete där missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden rapporteras och åtgärdas är det nödvändigt att det råder en öppenhet i verksamheten så att anställda med flera verkligen rapporterar missförhållanden.⁵¹ En avgörande faktor för hur väl detta kan uppfyllas är bland annat det stöd och aktiva förhållningssätt som chefer och arbetsledare i verksamheten kan bidra med.⁵² Det är därför viktigt att den som fullgör uppgifter inom en verksamhet vågar påtala upp-

⁴¹ 6 kap. 4 § PSL

⁴² 5 kap. 4–5 §§ SOSFS 2011:9

⁴³ 5 kap. 3 § och 5 kap. 6–8 §§ SOSFS 2011:9

⁴⁴ 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

⁴⁵ 5 kap. 7 § SOSFS 2011:9

⁴⁶ 5 kap. 8 § SOSFS 2011:9

⁴⁷ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁴⁸ Prop. 2009/10:131 s. 43

⁴⁹ Prop. 2009/10:131 s. 43

⁵⁰ Jfr prop. 1997/98:113 s. 89

⁵¹ Prop. 2009/10:131 s. 43

⁵² Prop. 2009/10:131 s. 43

komna missförhållanden och påtaliga risker för sådana utan rädsla för påföljder.⁵³ Det kan vara fråga om trakasserier eller ogrundade arbetsrättsliga påföljder.

Att rapportera missförhållanden är en viktig del i det systematiska kvalitetsarbetet, varför repressalier inte ska vara aktuella mot en anställd med flera som utför sin lagreglerade skyldighet. Ledningen ska i stället uppmuntra och välkomna ett arbetssätt som innebär att de anställda uppmärksammar sådant som kan medföra att missförhållanden uppstår.⁵⁴

Insatser och verksamhet av god kvalitet

Insatser i socialtjänsten och verksamheter enligt LSS ska vara av god kvalitet, enligt bestämmelser i 3 kap. 3 § SoL och 6 § LSS. Det gäller oavsett om verksamheten drivs i kommunal eller enskild regi,⁵⁵ och för både myndighetsutövning och övriga insatser.⁵⁶ Om en verksamhet bedrivs i enskild regi har nämnden ändå ett ansvar för att den enskilde får de insatser han eller hon har beviljats och att kraven på god kvalitet uppfylls.⁵⁷

Bestämmelsen om god kvalitet i 3 kap. 3 § SoL gäller även i verksamheter som SiS bedriver enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM.⁵⁸

För utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet.⁵⁹ För verksamhet enligt LSS ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges.⁶⁰

Socialtjänst

Socialtjänstens insatser ska vara av god kvalitet, enligt 3 kap. 3 § första stycket SoL. Det är ett av de krav som ledningssystemet ska bidra till att uppfylla enligt SOSFS 2011:9. Men kvalitet är ett svårfångat begrepp i detta sammanhang och vad som är god kvalitet är svårt att fastställa på ett entydigt och objektivt sätt.⁶¹

Människors olika behov och förväntningar påverkar deras föreställningar av vad som är god kvalitet, och socialtjänsten har betydelse för flera intressenter. Därför kan man inte se kvalitet bara ur brukarens synvinkel, utan bör även bedöma kvaliteten ur ett personal-, lednings- och medborgarperspektiv.⁶²

Vissa faktorer har stor betydelse för att verksamheten ska sägas ha god kvalitet, enligt förarbetena. Bland annat ska socialtjänstens insatser ges i enlighet med de mål och övriga bestämmelser som lagen anger, och på ett sådant sätt att insatserna tillgodoser den enskildes behov av stöd och hjälp och uppnår insatsens eller verksamhetens syfte. Detta förutsätter personal med lämplig utbild-

⁵³ Prop. 2009/10:131 s. 43

⁵⁴ Prop. 2009/10:131 s. 21

⁵⁵ Prop. 2009/10:131 s. 22, prop. 2004/05:39 s. 25 och prop. 2008/09:160 s. 104 f.

⁵⁶ Prop. 1996/97:124 s. 51 och prop. 2004/05:39 s. 25

⁵⁷ Prop. 2004/05:39 s. 52, prop. 2007/08:43 s. 13 och prop. 2009/10:131 s. 27

⁵⁸ Jfr 1 och 2 §§ LVM och 1 § LVU

⁵⁹ 3 kap. 3 § SoL

⁶⁰ 6 § LSS

⁶¹ Prop. 1996/97:124 s. 52 f.

⁶² Prop. 1996/97:124 s. 52 f.

ning och erfarenhet. Personalen ska bemöta dem som söker stöd och hjälp så att de känner sig trygga i mötet med socialtjänsten och med det stöd de får.⁶³

För att uppnå god kvalitet i socialtjänsten krävs också rättssäkerhet, den enskildes medinflytande och en lättillgänglig vård och service. Andra faktorer är en väl fungerande arbetsledning och en lämplig sammansättning av ett arbetslag. En del av kvaliteten är också att socialtjänsten använder sig av ett genomtänkt arbetssätt, och det understryker också att verksamheten behöver följa upp och utvärdera olika insatser.⁶⁴

Av förarbetena framgår också andra faktorer som påverkar vad som är god kvalitet, till exempel hur man bemöter enskilda, en förtroendefull samverkan, respekten för den enskildes personliga integritet, personalens lyhördhet och inlevelseförmåga, att den enskilde har både insyn i och inflytande över de insatser som han eller hon får, samt en objektiv och korrekt ärendehandläggning.⁶⁵

Det finns ytterligare förarbeten som behandlar god kvalitet på olika verksamhetsområden i socialtjänsten.⁶⁶

LSS

Verksamheter enligt LSS ska vara av god kvalitet, enligt 6 § LSS. Det är ett av de krav som ledningssystemet ska bidra till att uppfylla enligt SOSFS 2011:9.

Målet för verksamheten enligt LSS bör vara att människor med omfattande funktionshinder ska kunna skapa sig ett värdigt liv, så likt andra människors som möjligt och i gemenskap med andra människor. Det framgår i förarbeten till bestämmelsen i LSS om god kvalitet, som också hänvisar till ovan redovisade förarbeten om kvalitet i socialtjänsten.⁶⁷ Insatserna ska vara utformade så att de stärker den enskildes möjlighet att leva ett självständigt och oberoende liv och delta aktivt i samhällslivet. LSS anger en kvalitetsnivå på insatserna: den enskilde ska tillförsäkras goda levnadsvillkor genom de särskilda insatserna i LSS. Insatserna ska också vara varaktiga och samordnade, anpassas till mottagarens individuella behov och utformas så att de är lättillgängliga för de personer som behöver dem.⁶⁸ Det finns även andra kvalitetskrav i LSS som kan utläsas i lagtext och i förarbeten.⁶⁹

Anställdas skyldighet att medverka till god kvalitet

Var och en som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt LSS ska medverka till att den verksamhet som bedrivs och de insatser som genomförs är av god kvalitet.⁷⁰ Kravet på god kvalitet gäller i både offentlig och enskild verksamhet, och för både handläggningen av ärenden och genomförandet av insatser.⁷¹

⁶³ Prop. 1996/97:124 s. 52 f.

⁶⁴ Prop. 1996/97:124 s. 52 f.

⁶⁵ Prop. 1996/97:124 s. 52

⁶⁶ T.ex. prop. 1996/97:124 s. 52 f., prop. 1997/98:113 s. 61-62, prop. 2004/05:123 s. 35, prop. 2009/10:116 s. 23, prop. 2012/13:10 s. 80 f. och 109

⁶⁷ Prop. 2004/05:39 s. 17 f. och 24 f.

⁶⁸ Prop. 2004/05:39 s. 17 f. och 24 f.

⁶⁹ Prop. 1992/93:159 s. 49 f

⁷⁰ 14 kap. 2 § SoL och 24 a § LSS

⁷¹ Prop. 2009/10:131 s. 25 f.

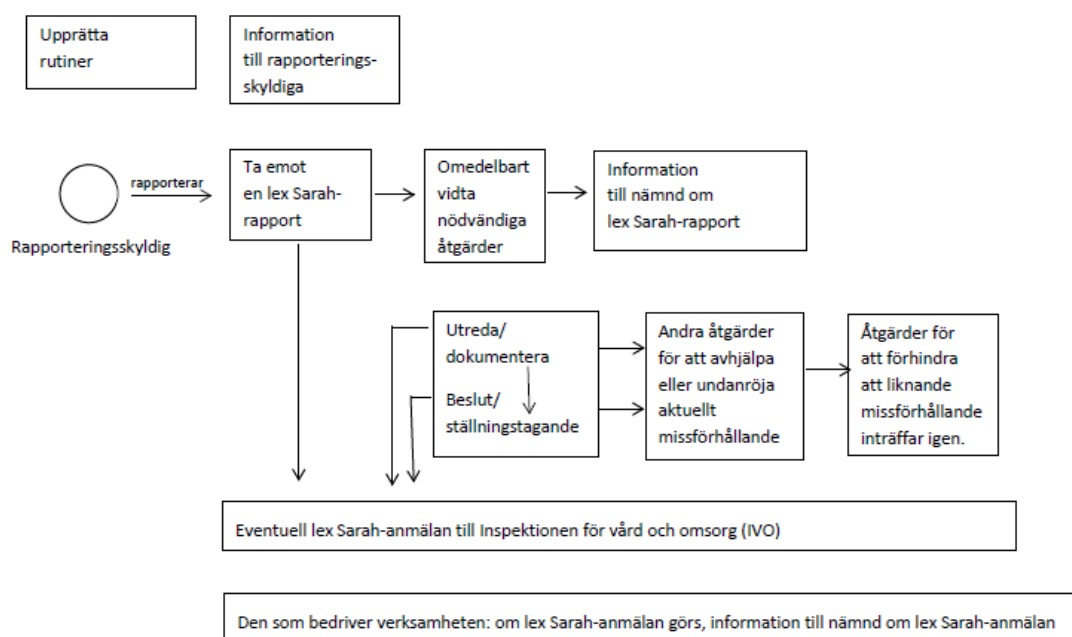
För att uppnå en god kvalitet i verksamheten är personalens kunskaper, engagemang och delaktighet nödvändig. Den som fullgör uppgifterna ska också få information om att de ska medverka till god kvalitet i verksamheten som bedrivs och de insatser som genomförs. Den som har till uppgift att ta emot lex Sarah-rapporter är skyldig att informera personalen om detta.⁷² (Läs mer om vem som är rapportmottagare i avsnittet Vem ska ta emot rapporten? i kapitlet Rapporteringsskyldigheten.)

Det systematiska förbättringsarbetet blir effektivare om alla som fullgör uppgifter är delaktiga. Personalen ska ge den enskilde insatser av god kvalitet,⁷³ och bidra till god kvalitet genom att rapportera missförhållanden i verksamheten som rör enskilda som får insatser.⁷⁴ Personalen kan också lämna klagomål och synpunkter.⁷⁵

Genom att den som bedriver verksamheten får in klagomål och synpunkter samt lex Sarah-rapporter från personalen skapas förutsättningar att utveckla och säkra kvaliteten. Därmed kan också missförhållanden och andra avvikelser förhindras. Det är därför viktigt att den som bedriver en verksamhet uppmuntrar personalen att delta i kvalitetsarbetet genom ett öppet klimat.⁷⁶ Det gäller att inte se klagomål och synpunkter samt lex Sarah-rapporter som något negativt utan i stället som en möjlighet att utveckla verksamhetens kvalitet.⁷⁷

Bild över centrala moment i lex Sarah

Figur 2 Bild över centrala moment i lex Sarah

⁷² 14 kap. 4 § SoL och 24 c § LSS

⁷³ 14 kap. 2 § SoL och 24 a § LSS

⁷⁴ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

⁷⁵ Jfr 5 kap 3 § SOSFS 2011:9

⁷⁶ Prop. 2009/10:131 s. 43

⁷⁷ Jfr prop. 2009/10:131 s. 43

Tillämpningsområde

Bestämmelserna om lex Sarah finns i 14 kap. 3–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL respektive i 24 a–24 g §§ och 23 e § LSS. Tillämpningsområdet för Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah framgår av 1 kap. 1 §. Föreskrifterna ska tillämpas inom socialtjänsten, i verksamhet enligt lagstiftningen och stöd och service till vissa funktionshindrade och vid SiS.

Tillämpningsområdet för bestämmelserna om lex Sarah kan tas upp ur flera perspektiv:

- I vilka verksamheter ska bestämmelserna i SoL tillämpas?
- I vilka verksamheter ska bestämmelserna i LSS tillämpas?
- Är verksamheten kommunal, statlig eller yrkesmässigt enskilt bedriven och vilka bestämmelser ska därmed tillämpas?

Enligt SoL

SoL:s bestämmelser om lex Sarah gäller för hela socialtjänsten och i verksamheter vid SiS.⁷⁸

Bestämmelserna i SoL gäller i omsorgen om äldre personer och personer med funktionsnedsättning och i det som ibland benämns individ- och familjeomsorg inklusive verksamhet inom familjerättens område.⁷⁹ Vårdnadsutredningar och att fastställa faderskap är två exempel på uppgifter i familjerätten som socialtjänsten är ålagda i lag.⁸⁰ Individ- och familjeomsorg omfattar bland annat ekonomiskt bistånd, insatser för barn och familj och vård och behandling för personer med missbruksproblem. Bestämmelserna om lex Sarah gäller även i verksamheter när man tillämpar LVU och LVM.⁸¹

Med verksamhet vid SiS avses dels verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 § SoL, dels övrig verksamhet vid SiS. Även verksamhet enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU, omfattas, även om den inte är att anse som socialtjänst i egentlig mening.⁸²

Socialnämnden kan arbeta med insatser på tre nivåer:

- individuellt inriktade insatser
- allmänt inriktade insatser
- strukturinriktade insatser.⁸³

Syftet med ovanstående redovisning av kategorier av insatser är att uppmärksamma att rapporteringsskyldigheten avser olika typer av insatser som socialtjänsten ansvarar för och inte enbart individinriktade insatser.

⁷⁸ 14 kap. 3 § SoL och prop. 2009/10:131 s. 30

⁷⁹ Ds 2009:33 och jfr prop. 2008/09:160 s. 111

⁸⁰ Bl.a. 2 kap. 6 kap. 8–8 a, 14 a och 15 c §§ FB

⁸¹ Ds 2009:33 s. 38 och jfr prop. 2008/09:160 s. 111

⁸² Prop. 2009/10:131 s. 30

⁸³ Prop. 1979/80:1 s. 152

Individuellt inriktade insatser

Bestämmelserna om lex Sarah ska tillämpas både vid handläggning av ärenden och vid utförande av individuellt inriktade insatser.⁸⁴ Med individuellt inriktade insatser avses främst bistånd enligt 4 kap. 1 och 2 §§ SoL, alltså bistånd till en enskild person eller i vissa fall en familj, som nämnden har fattat beslut om efter en individuell behovsprövning.⁸⁵

Några exempel på individuellt inriktade insatser är ekonomiskt bistånd, hemtjänst i ordinärt eller särskilt boende, boende i en särskild boendeform, dagverksamhet, vård och behandling vid ett hem för vård eller boende (HVB) eller placering i ett familjehem.

Individuellt inriktade insatser kan också vara insatser som ges efter beslut av domstol om vård enligt LVU eller LVM.⁸⁶

Utöver ovan ansvarar nämnden också för att bland annat verkställa påföljden ungdomstjänst⁸⁷, verkställa en utredning på uppdrag av domstol avseende vårdnad, boende och umgänge⁸⁸ och erbjuda föräldrar samarbetssamtal i samband med eller efter separationer⁸⁹.

Bestämmelserna om lex Sarah ska tillämpas från den tidpunkt när nämnden har fått kännedom om att någon kan behöva nämndens insatser. Det kan ske genom en ansökan, en anmälan eller på något annat sätt.⁹⁰ (Läs mer om när rapporteringsskyldigheten inträder i avsnittet Berör missförhållandet någon som får eller kan komma i fråga för insatser inom den egna verksamheten? i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Allmänt inriktade insatser

Bestämmelserna om lex Sarah ska också tillämpas vid genomförande av allmänt inriktade insatser, eftersom de gäller inom hela socialtjänsten.⁹¹ Med allmänt inriktade insatser avses generellt utformade insatser som vänder sig till grupper eller till alla invånare. En sådan insats är inte anpassad till den enskildes behov.⁹² Insatser som behöver anpassas efter den enskildes behov är en individuellt inriktad insats.⁹³

Ett exempel på allmänt inriktade insatser är när kommunen informerar socialtjänstens målgrupper.⁹⁴ Socialjour är ett annat exempel.⁹⁵ Ytterligare exempel kan vara insatser som riktar sig till grupper och som inte är individanpassade, som öppna dagcentraler för äldre personer och stödgrupper för anhöriga.

⁸⁴ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § LSS, prop. 2009/10:131 s. 29 f., s. 38 och jfr prop. 1979/80:1 s. 152

⁸⁵ Prop. 1979/80:1 s. 152

⁸⁶ Prop. 1979/80:1 s. 179 och s. 499 f.

⁸⁷ 5 kap. 1 b, 1 c och 3 §§ SoL

⁸⁸ 6 kap. 19 § FB

⁸⁹ 5 kap. 3 § SoL och 6 kap. 18 § FB

⁹⁰ Prop. 2009/10:131 s. 38–39

⁹¹ 14 kap. 3 § SoL, prop. 2009/10:131 s. 29 f., s. 38 och jfr prop. 1979/80:1 s. 152

⁹² Prop. 1979/80:1 s. 152

⁹³ Prop. 1979/80:1 s. 152

⁹⁴ Prop. 1979/80:1 s. 172 f.

⁹⁵ Prop. 1979/80:1 s. 178

Strukturinriktade insatser

Bestämmelserna om lex Sarah är också tillämpliga vid strukturinriktade insatser som uppsökande verksamhet, eftersom bestämmelserna gäller inom hela socialtjänsten.⁹⁶

Enligt LSS

Bestämmelserna om lex Sarah i LSS gäller i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Med lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade avses

- verksamheter enligt LSS
- utförande av personlig assistans åt någon som har beviljats assistansersättning av Försäkringskassan enligt 51 kap. 2 § SFB.

Bestämmelserna om lex Sarah i LSS ska tillämpas både vid handläggning av ärenden och vid genomförande av insatser.⁹⁷

Insatser enligt LSS

Bestämmelserna om lex Sarah i LSS ska tillämpas både vid handläggning av ärenden och vid genomförande av samtliga insatser enligt 9 § LSS.⁹⁸

Insatserna för särskilt stöd och service är

1. rådgivning och annat personligt stöd som ställer krav på särskild kunskap om problem och livsbetingelser för människor med stora och varaktiga funktionshinder,
2. biträde av personlig assistent eller ekonomiskt stöd till skäligen kostnader för sådan assistans, till den del behovet av stöd inte täcks av beviljade assistanstimmar enligt 51 kap. socialförsäkringsbalken,
3. ledsagarservice,
4. biträde av kontaktperson,
5. avlösarservice i hemmet,
6. korttidsvistelse utanför det egna hemmet,
7. korttidsstillsyn för skolorngdomar över 12 år utanför det egna hemmet i anslutning till skoldagen samt under lov,
8. boende i familjehem eller i bostad med särskild service för barn eller ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet,
9. bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna,
10. daglig verksamhet för personer i yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig.⁹⁹

I verksamhet enligt LSS ingår även att erbjuda och upprätta en individuell plan för den enskilde.¹⁰⁰ Därutöver har kommunen i uppgift att bland annat fortlopande följa upp vilka som omfattas av lagen och vilken stöd och service de

⁹⁶ Prop. 2009/10:131 s. 38, jfr prop. 1979/80:1 s. 152 och 168

⁹⁷ Prop. 2009/10:131 s. 29 f. och 38

⁹⁸ Prop. 2009/10:131 s. 29 f. och 38

⁹⁹ 9 § LSS

¹⁰⁰ 10 § LSS

behöver, verka för att personer som omfattas av lagen får sina behov tillgodosedda samt anmäla till överförmyndaren när en person som omfattas av lagen kan antas behöva förmyndare, förvaltare eller god man.¹⁰¹ Rapporteringsskyldigheten enligt bestämmelserna om lex Sarah gäller även i samband med dessa insatser.

Bestämmelserna om lex Sarah ska tillämpas från den tidpunkt när någon har ansökt om insatser enligt LSS.¹⁰² (Läs mer om när rapporteringsskyldigheten inträder i avsnittet Berör missförhållandet någon som får eller kan komma i fråga för insatser inom den egna verksamheten? i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB

Bestämmelserna om lex Sarah i LSS gäller också vid utförande av personlig assistans, när Försäkringskassan beviljat assistansersättning för kostnader för personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB.¹⁰³ Men det förutsätter att en kommun eller en tillståndspliktig assistansanordnare utför den personliga assistansen. Bestämmelserna om lex Sarah gäller däremot inte om den assistansberättigade som fysisk person anställer de personliga assistenterna.¹⁰⁴ (Läs mer i avsnittet Den som utför personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB i kapitlet Vilka omfattas av rapporteringsskyldigheten?.)

Driftsform för verksamheten

Bestämmelserna om lex Sarah i SoL och LSS gäller för dem som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service för vissa funktionshindrade.

Det betyder att bestämmelserna gäller både för kommunal verksamhet och för yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹⁰⁵ Bestämmelserna om lex Sarah i SoL gäller också för statlig verksamhet vid SiS.¹⁰⁶

Det är dock viktigt att veta om en verksamhet är en kommunal eller en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, eftersom det finns skillnader i de bestämmelser som ska tillämpas i kommunal respektive yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.

Kommunal verksamhet

Eftersom bestämmelserna om lex Sarah i SoL gäller hela socialtjänsten¹⁰⁷, ska den eller de nämnder som fullgör uppgifter inom kommunens socialtjänst tilllämna dem. Vilken eller vilka nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten framgår av kommunfullmäktiges beslut om arbetsfördelningen mellan kommunens nämnder.¹⁰⁸

Bestämmelserna om lex Sarah i LSS gäller i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade (Läs mer om vad det

101 15 § LSS

102 Prop. 2009/10:131 s. 38–39

103 Prop. 2009/10:131 s. 53 och jfr 51 kap. 2 § SFB

104 23 § tredje stycket LSS, prop. 2009/10:176 s. 76 och prop. 2004/05:39 s. 28. För mer information se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 9/2010.

105 Prop. 2009/10:131 s. 51

106 14 kap. 3 § SoL och prop. 2009/10:131 s. 30

107 14 kap. 3 § SoL och jfr prop. 2009/10:131 s. 30

108 3 kap. 3 § KL och 2 kap. 4 § SoL

innebär i avsnittet Enligt LSS).¹⁰⁹ Därför ska den eller de nämnder som enligt 22 § LSS utövar ledningen av kommunens eller landstingets verksamhet enligt LSS tillämpa bestämmelserna. Vilken eller vilka nämnder som fullgör uppgifter i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade framgår av kommunfullmäktiges beslut om arbetsfördelningen mellan kommunens nämnder.¹¹⁰

Rådgivning och annat personligt stöd enligt 9 § 1 LSS är vanligtvis landstingets eller regionens ansvar.¹¹¹ Där framgår arbetsfördelningen mellan landstingets eller regionens nämnder i stället av landstingsfullmäktiges eller regionfullmäktiges beslut.¹¹²

Bestämmelserna om lex Sarah i både SoL och LSS ska tillämpas av både nämnder som ansvarar för handläggning av ärenden, och nämnder som har ansvar för att genomföra beslutade insatser.

Bestämmelserna om lex Sarah i SoL ska tillämpas av nämnder som ansvarar för allmänt inriktade och strukturinriktade insatser.

Nämnder som inte bara bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS

En nämnd som huvudsakligen ansvarar för verksamheter och insatser inom socialtjänsten kan även ha ansvar för verksamheter som inte är socialtjänst. Till exempel kan en nämnd också ansvara för att handlägga ärenden enligt lagen om färdtjänst, eller tillhandahålla servicetjänster utan behovsprövning för äldre enligt lagen (2009:47) om vissa kommunala befogenheter (befogenhetslagen). Då gäller bestämmelserna om lex Sarah för de verksamheter som är socialtjänst, men inte för färdtjänstärenden¹¹³ eller servicetjänster enligt befogenhetslagen¹¹⁴.

På samma sätt kan en nämnd som huvudsakligen ansvarar för verksamheter och insatser enligt LSS även ansvara för verksamheter som inte omfattas av LSS. Till exempel kan en nämnd också ansvara för att handlägga ärenden enligt lagen om färdtjänst. Då gäller bestämmelserna om lex Sarah för de verksamheter som omfattas av LSS, men inte för färdtjänstärenden¹¹⁵.

En nämnd – vars verksamhet till största delen *inte* är socialtjänst – kan även ha ansvar för någon verksamhet eller insats som är socialtjänst. En nämnd som huvudsakligen har ansvar för arbetsmarknadsåtgärder kan till exempel även ansvara för ekonomiskt bistånd enligt SoL. Då ska nämnden tillämpa bestämmelserna om lex Sarah i SoL och SOSFS 2011:5 i den del av verksamheten som ansvarar för ekonomiskt bistånd.

En nämnd – vars verksamhet till största delen *inte* omfattas av LSS – kan även ha ansvar för någon insats enligt LSS. En skol- eller utbildningsnämnd kan till exempel ansvara för insatsen korttidstillsyn för skolungdomar över 12 år enligt 9 § 7 LSS. Då ska nämnden tillämpa bestämmelserna om lex Sarah i

¹⁰⁹ 24 b § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 30

¹¹⁰ 3 kap. 3 § KL och 22 § LSS

¹¹¹ 2 § LSS

¹¹² 3 kap. 3 § KL och 22 § LSS

¹¹³ Prop. 1996/97:115 s. 35

¹¹⁴ Jfr prop. 2005/06:115 s. 152–153. Där anges att detta område inte omfattas av den statliga tillsynen. Därför torde det inte heller omfattas av bestämmelserna om lex Sarah i SoL.

¹¹⁵ Prop. 1996/97:115 s. 35

lag och SOSFS 2011:5 i den del av verksamheten som ansvarar för denna insats.

Statlig verksamhet vid Statens institutionsstyrelse

Bestämmelserna om lex Sarah i SoL ska tillämpas vid all verksamhet vid SiS.¹¹⁶ SiS bedriver dels verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 § SoL (ofta benämnda LVM-hem och särskilda ungdomshem), dels vid huvudkontoret och i övrig verksamhet.

Eftersom att all verksamhet vid SiS omfattas av bestämmelsen¹¹⁷ om lex Sarah inkluderas även verksamhet enligt LSU.¹¹⁸

Yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet

Bestämmelserna om lex Sarah gäller i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹¹⁹ Eftersom det framgår direkt av lagen behöver kommuner inte träffa några avtal med enskilda verksamheter om att de ska tillämpa bestämmelserna.

Då det finns skillnader i de bestämmelser i lag och föreskrifter som ska tillämpas i kommunal respektive yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet behöver det vara klarlagt om en verksamhet är kommunal eller enskild.

Vad är då en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet? Det finns inga särskilda bestämmelser om detta som gäller lex Sarah utan vägledning får hämtas i generella bestämmelser om enskild verksamhet i kommunallagen (1991:900), KL, i SoL och i LSS.

Begreppet *yrkesmässigt* bedriven enskild verksamhet är inte definierat i lag och behandlas inte i förarbeten till bestämmelserna om lex Sarah. Begreppet behandlas dock i andra förarbeten till SoL och LSS (samt till personlig assistans med assistansersättning enligt SFB). I ett förarbete till SoL anges att det där med yrkesmässigt avses att verksamheten bedrivs kontinuerligt och i förvärvssyfte.¹²⁰ I ett förarbete till LSS anges att vad som där avses med enskild verksamhet bör bedömas utifrån om verksamheten bedrivs regelbundet och normalt vänder sig till allmänheten samt att den inte endast bedrivs för en enskild persons räkning.¹²¹

Enligt KL får en kommun, efter beslut i kommunfullmäktige, lämna över vården av en kommunal angelägenhet till ett aktiebolag, ett handelsbolag, en ekonomisk förening, en ideell förening eller en enskild individ.¹²²

Yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheterna kan vara både kommunala bolag och privata *bolag*. Bolaget kan bedrivas som aktiebolag, handelsbolag eller enskild firma. I begreppet *förening* ingår kooperativ som är en ekonomisk förening. För tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah har det inte någon betydelse om en enskild verksamhet bedrivs i vinstsyfte eller är icke-vinstdrivande.¹²³

¹¹⁶ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹¹⁷ 14 kap. 3 § SoL

¹¹⁸ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹¹⁹ 14 kap. 3–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 b–g §§ och 23 e § LSS

¹²⁰ Prop. 1996/97:124 s. 146

¹²¹ Prop. 2004/05:39 s. 28

¹²² 3 kap. 16 § KL

¹²³ Jfr prop. 2009/10:131 s. 27

Enligt SoL får en kommun sluta avtal med någon om att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten.¹²⁴ Vidare får en kommun enligt SoL genom ett sådant avtal tillhandahålla tjänster åt en annan kommun.¹²⁵ Uppgifter som innefattar myndighetsutövning mot enskild får dock inte med stöd av denna bestämmelse överlämnas till ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ.¹²⁶ Enligt LSS får en kommun eller ett landsting sluta avtal med någon annan om att tillhandahålla insatser enligt denna lag.¹²⁷

Tillståndspliktiga verksamheter och entreprenader

I SoL skiljer man på enskilda verksamheter som enligt 7 kap. 1 § SoL kräver tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg (IVO), verksamheter som en kommun genom avtal enligt 2 kap. 5 § SoL har överlämnat till enskild att bedriva (entreprenader) och annan enskild verksamhet som en kommun upphandlat tjänster från för att fullgöra skyldigheter enligt SoL.¹²⁸

När det gäller bestämmelserna om lex Sarah i SoL i yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter är det ingen skillnad mellan tillståndspliktiga verksamheter och entreprenader. Båda formerna av verksamheter ska tillämpa bestämmelserna som gäller för yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹²⁹ Även annan enskild verksamhet som en kommun har avtalat om tjänster från för att fullgöra skyldigheter enligt SoL ska tillämpa bestämmelserna om lex Sarah.¹³⁰

I LSS görs ingen skillnad på enskilda verksamheter som bedrivs som entreprenader och verksamheter där en kommun till exempel köper enstaka platser.¹³¹ Verksamhet som avses i 9 § 2 och 6–10 LSS och som drivs som entreprenad kräver tillstånd från IVO.¹³²

När det gäller tillämpning av bestämmelserna om lex Sarah i LSS är det ingen skillnad mellan yrkesmässigt bedrivna verksamheter för vilka det krävs tillstånd¹³³ och sådana för vilka det inte krävs tillstånd¹³⁴. Båda formerna av verksamheter ska tillämpa bestämmelserna som gäller för yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹³⁵

LOU och LOV

När det gäller bestämmelserna om lex Sarah för yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet är det inte heller någon skillnad mellan enskilda verksamheter som tillhandahåller insatser efter upphandling enligt lagen (2007:1091) om offentlig upphandling, LOU, eller om insatserna tillhandahålls enligt lagen (2008:962) om valfrihetssystem, LOV. I båda fallen ska den enskilda verksamheten tillämpa bestämmelserna som gäller för yrkesmässigt enskilda verksamheter.¹³⁶

¹²⁴ 2 kap. 5 § SoL

¹²⁵ 2 kap. 5 § SoL

¹²⁶ 2 kap. 5 § SoL och jfr 11 kap. 6 § RF

¹²⁷ 17 § LSS

¹²⁸ 13 kap. 1 § SoL

¹²⁹ Jfr 14 kap. 3 § SoL och 7 kap. 6 § SoL

¹³⁰ Jfr 14 kap. 3 § SoL och 7 kap. 6 § SoL

¹³¹ JO 2001/02 s. 308

¹³² 23 § LSS

¹³³ 9 § 2 och 6–10 LSS

¹³⁴ 9 § 1 och 3–5 LSS

¹³⁵ 24 b och 23 e §§ LSS

¹³⁶ Jfr 14 kap. 3 § och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 b och 23 e §§

Personlig assistans

För att yrkesmässigt få bedriva enskild verksamhet med personlig assistans som avses i 9 § 2 LSS krävs tillstånd från IVO.¹³⁷ Den som har beviljats ekonomiskt stöd för personlig assistans enligt 9 § 2 LSS eller assistansersättning enligt 51 kap. 2 § SFB kan välja att anställa sina personliga assistenter som fysisk person eller låta assistenterna vara anställda av en juridisk person (till exempel aktiebolag, förening eller kooperativ). I de fall den assistansberättigade som fysisk person anställer de personliga assistenterna anses det inte vara en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och omfattas därför inte av bestämmelserna om lex Sarah. Om den assistansberättigade däremot låter de personliga assistenterna vara anställda av en juridisk person är verksamheten tillståndspliktig och omfattas av bestämmelserna om lex Sarah.¹³⁸

Konsulentstödda familjehemsverksamheter

Det förekommer att kommuner anlitar en enskild verksamhet för att få tillgång till ett familjehem eller ett jourhem som får handledning och lättillgängligt stöd av en konsulent. Verksamheterna går under olika beteckningar, till exempel ”konsulentstödd familjehemsvård”, ”förstärkt familjehemsvård” eller ”paraplyorganisationer”.

Sådana verksamheter omfattas av den statliga tillsynen enligt 13 kap. 1 § 3 SoL¹³⁹ och 25 § LSS, och är därmed att anse som en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. Det innebär att verksamheten ska tillämpa bestämmelserna i 14 kap. 3–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL respektive 24 a–g §§ LSS och 23 e § LSS samt SOSFS 2011:5 i de delar som avser yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹⁴⁰ (Läs mer i Socialstyrelsens handbok *Barn och unga i familjehem och HVB – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*.)

Socialtjänst, verksamhet enligt LSS eller ideella insatser?

Ska bestämmelserna om lex Sarah i SoL respektive LSS samt SOSFS 2011:5 tillämpas för insatser som utförs av frivilligorganisationer? Det beror på om organisationen utför insatser enligt SoL eller LSS på uppdrag av en nämnd mot ersättning, eller om organisationen bedriver en verksamhet på eget initiativ.

I det förstnämnda fallet är frivilligorganisationen – till exempel Röda Korset, Verdandi, kvinnojouren eller en pensionärsorganisation – en enskild verksamhet som är jämförbar med bolag och stiftelser som bedriver verksamhet på uppdrag av nämnden. I det andra fallet – om en frivilligorganisation driver en verksamhet på eget initiativ – är insatserna ideella.¹⁴¹ Bestämmelserna om lex Sarah gäller bara för yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter vars anställda fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller i lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Det innebär att en frivilligorganisation som genomför beslutade insatser eller allmänt inriktade insatser enligt SoL eller beslutade insatser enligt LSS på upp-

¹³⁷ 23 § LSS

¹³⁸ 23 § tredje stycket LSS, prop. 2009/10:176 s. 76 och prop. 2004/05:39 s. 28. För mer information se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 9/2010.

¹³⁹ Prop. 2008/09:160 s. 95 och s. 111

¹⁴⁰ Socialstyrelsen (2013) s. 83

¹⁴¹ Prop. 2009/10:131 s. 26–27

drag av kommunen mot ersättning omfattas av bestämmelserna om lex Sarah. Om verksamheten bedrivs på eget initiativ av organisationen utan avtal med kommunen är det däremot en ideell verksamhet som inte utför socialtjänst eller verksamhet enligt LSS. Då omfattas den inte av bestämmelserna om lex Sarah.¹⁴² Därför är det viktigt att skilja på frivilligorganisationernas olika roller.

Socialtjänst, verksamhet enligt LSS eller annan verksamhet?

Bestämmelserna om lex Sarah gäller för den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.¹⁴³

Bestämmelserna gäller inte för verksamheter och anställda med flera¹⁴⁴ som inte fullgör sådana uppgifter. Sådana verksamheter kan till exempel vara företag eller föreningar som tar emot en enskild för praktik, verkställande av påföljden ungdomstjänst eller för att utföra vissa arbetsuppgifter i daglig verksamhet enligt LSS. Anställda med flera i sådana verksamheter anses inte fullgöra uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS eller enligt LSS.

Däremot gäller bestämmelserna om lex Sarah för anställda inom socialtjänsten, vid SiS eller enligt LSS som ordnar praktikplatsen, placerar den enskilde hos företaget eller föreningen samt följer upp placeringen.

Verksamheter som inte omfattas av lex Sarah

Bestämmelserna om lex Sarah i SoL och LSS samt SOSFS 2011:5 gäller inom socialtjänsten, i verksamhet vid SiS och i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Det innebär att bestämmelserna om lex Sarah inte gäller utanför dessa områden eller hos andra myndigheter som fullgör uppgifter inom välfärdsområdet. Däremot finns det verksamheter och insatser som ibland är samorganiserade med verksamheter som omfattas eller vänder sig till samma målgrupper. Det här är några exempel på verksamheter och insatser som inte omfattas av bestämmelserna om lex Sarah

- Utförande av personlig assistans där den enskilde själv är arbetsgivare för de personliga assistenterna, alltså som fysisk person har anställt sina personliga assistenter.¹⁴⁵
- Färdtjänst enligt lagen (1997:736) om färdtjänst¹⁴⁶ och riksfärdtjänst enligt lagen om riksfärdtjänst (1997:735).
- Servicetjänster utan behovsprövning som en kommun tillhandahåller för äldre enligt befogenhetslagen.¹⁴⁷ Stödning för alla äldre över en viss ålder

¹⁴² Prop. 2009/10:131 s. 26–27

¹⁴³ 14 kap. 2 § SoL och 24 a § LSS

¹⁴⁴ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁴⁵ 23 § tredje stycket LSS, prop. 2009/10:176 s. 76 och prop. 2005/05:39 s. 28. För mer information se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 9/2010.

¹⁴⁶ Prop. 1996/97:115 s. 35

¹⁴⁷ Jfr prop. 2005/06:115 s. 152–153. Där anges att detta område inte omfattas av den statliga tillsynen. Därför torde det inte heller omfattas av bestämmelserna om lex Sarah i SoL.

och insatser för att förebygga olycksfall (ibland benämnd Fixar-Malte) är exempel på sådana tjänster.

- Personliga ombud
- Kommunens handläggning av ärenden om bostadsanpassningsbidrag enligt lagen (1992:1574) om bostadsanpassningsbidrag m.m.
- Uppgifter som gode män och förvaltare fullgör enligt bland annat föräldrabalken, FB, samt överförmyndarens verksamhet.
- De så kallade tilläggstjänster¹⁴⁸ som en enskild person köper från en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som utför hemtjänst enligt SoL.
- Hushållstjänster (ibland benämnt RUT) som en enskild person kan köpa med skattereduktion enligt 67 kap. inkomstskattelagen (1999:1229) och lagen (2009:194) om förfarande vid skattereduktion för hushållsarbete.
- Insatser som liknar äldreomsorg eller stöd och service för personer med funktionsnedsättning som en enskild person köper på den öppna marknaden och finansierar själv. Som exempel kan nämnas de mycket få boenden för äldre som drivs i privat regi och där det inte finns någon offentlig finansiering eller insyn. Ett annat exempel är när den enskilde själv anställer någon för att utföra service och omvårdnad utan att kommunen är involverad och utan att det finns något beslut enligt SoL eller LSS.

¹⁴⁸ För information om vad så kallade tilläggstjänster är se prop. 2008/09:29 s. 123 f. och SOU 2008:115 s. 239.

Vilka omfattas av rapporteringsskyldigheten?

De som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS är rapporteringsskyldiga enligt SoL.¹⁴⁹ De som fullgör uppgifter i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade är rapporteringsskyldiga enligt LSS.¹⁵⁰

Det är bara de som omfattas av rapporteringsskyldigheten som kan lämna en rapport enligt bestämmelserna om lex Sarah.¹⁵¹ Andra kan alltså inte lämna någon lex Sarah-rapport.¹⁵²

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas av den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.¹⁵³ Det betyder att en rapport inte är en lex Sarah-rapport om en person lämnar den efter att han eller hon har avslutat anställningen, uppdraget eller praktikperioden har avslutats.

Om en enskild själv vill påtala ett missförhållande kan han eller hon göra det till den som ansvarar för verksamheten där missförhållandet antas ha inträffat (nämnden, SiS eller den som bedriver den enskilda verksamheten). Det kan även närstående, en anställd inom hälso- och sjukvården eller en före detta anställd eller praktikant göra.¹⁵⁴ Sådana påtalanden är dock inte lex Sarah-rapporter.

Det är också möjligt för alla och envar att lämna in ett klagomål till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Ett sådant klagomål är inte en lex Sarah-rapport eller en lex Sarah-anmälan, utan tas emot och hanteras som ett klagomål till IVO. (Läs mer i kapitlet Enskilda personers möjlighet att klaga och anmäla.)

Enligt SoL

Den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar, eller får kännedom om, ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser i verksamheten.¹⁵⁵

Inom socialtjänsten och vid Statens institutionsstyrelse

Skyldigheten att rapportera missförhållanden och risker för missförhållanden gäller yrkesverksamma¹⁵⁶ personer som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och vid SiS.

¹⁴⁹ 14 kap. 3 § SoL

¹⁵⁰ 24 b § LSS

¹⁵¹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

¹⁵² Prop. 2009/10:131 s. 44

¹⁵³ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

¹⁵⁴ Jfr 5 kap. 3 § 2011:9

¹⁵⁵ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

¹⁵⁶ Prop. 2009/10:131 s. 26

Enligt SOSFS 2011:5 gäller rapporteringsskyldigheten för den som är

- anställd
- uppdragstagare
- praktikant eller motsvarande under utbildning
- deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program.¹⁵⁷

Frivilligarbetare omfattas inte längre av bestämmelserna om lex Sarah, men de gjorde det till och med den 30 juni 2011.¹⁵⁸

Förtroendevalda anses inte vara yrkesverksamma. Om en enskild förtroendevald får kännedom om ett missförhållande eller risk för ett missförhållande i en verksamhet i den nämnd som han eller hon är ansvarig för, förutsätts att den förtroendevalde agerar på ett lämpligt sätt.

Den som är anställd

Rapporteringsskyldigheten gäller för den som är anställd¹⁵⁹ inom socialtjänsten i en kommun, vid SiS eller i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. Anställningen kan vara en tillsvidareanställning, en visstidsanställning eller en timanställning.

I kommunen kan det till exempel vara förvaltningschefer, avdelningschefer, enhetschefer, biståndshandläggare, socialsekreterare, familjehemsinspektörer, undersköterskor, vårdbiträden eller behandlingsassistenter.

Vid SiS kan det till exempel vara institutionschefer, avdelningsföreståndare, behandlingsassistenter, behandlingssekreterare eller pedagoger.

I en enskild verksamhet kan det till exempel vara chefen eller föreståndaren, den biträdande chefen eller föreståndaren, behandlingsassistenter, undersköterskor eller vårdbiträden.

Även andra som arbetar i verksamheten med uppgifter utanför kärnverksamheten omfattas av rapporteringsskyldigheten: till exempel ordinarie vaktmästare eller ekonomiansvarig personal.¹⁶⁰

Inom socialtjänsten omfattar bestämmelserna om lex Sarah i regel *inte* legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal. Om legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal förutom hälso- och sjukvårdsuppgifter utför uppgifter inom socialtjänsten omfattas de dock av bestämmelserna om lex Sarah. Det förekommer till exempel i så kallade nattpatruller inom hemtjänsten. Patrullen kan bestå av en undersköterska och en sjuksköterska som arbetar tillsammans, där sjuksköterskan även utför uppgifter inom socialtjänsten.

I verksamhet vid SiS omfattas även legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal (till exempel sjuksköterskor och psykologer) av rapporteringsskyldigheten. Det beror på att skyldigheten gäller för alla som fullgör uppgifter vid SiS.¹⁶¹ När legitimerad personal utför hälso- och sjukvårdsuppgifter omfattas de av bestämmelserna om rapporteringsskyldighet i 6 kap. 4 § PSL. (Läs mer i avsnittet Rapporteringsskyldighet inom hälso- och sjukvården i kapitlet Vissa andra skyldigheter att rapportera och anmäla.)

¹⁵⁷ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁵⁸ Prop. 2009/10:131 s. 26

¹⁵⁹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁶⁰ Prop. 2009/10:131 s. 50

¹⁶¹ Prop. 2009/10:131 s. 30

Den som är uppdragstagare

Rapporteringskyldigheten gäller för den som är uppdragstagare.¹⁶²

Uppdragstagaren kan till exempel vara inhyrd personal från ett bemanningsföretag, en ledsagare, en kontaktperson, en kontaktfamilj eller ett jourhem¹⁶³. Tillfälligt inhyrd personal utanför verksamhetens egentliga kärnområden omfattas inte av rapporteringskyldigheten, till exempel en elektriker som anlitas tillfälligt under några dagar för att utföra nödvändiga arbeten i verksamhetens lokaler.¹⁶⁴

Familjehemsföräldrar omfattas inte heller av rapporteringskyldigheten, eftersom det inte är en verksamhet som bedrivs yrkesmässigt.¹⁶⁵ Däremot gäller bestämmelserna om lex Sarah för den personal inom socialtjänsten som utreder och godkänner familjehemmet, placerar den enskilde i familjehemmet samt följer upp placeringen.

God man och förvaltare är uppdragstagare men omfattas inte av rapporteringskyldigheten, eftersom de inte fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS. Uppdraget att vara god man och förvaltare regleras bland annat i FB.¹⁶⁶

Den som är praktikant eller motsvarande under utbildning

Rapporteringskyldigheten omfattar också den som är praktikant eller motsvarande under utbildning¹⁶⁷ och som gör praktik inom socialtjänsten eller vid SiS. Utbildningen kan vara allmän eller yrkesinriktad och praktikperioden kan vara kort eller lång.

Prao-elever från grundskolan eller personer som gör studiebesök kan inte anses vara yrkesverksamma och fullgör alltså inte uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS.¹⁶⁸ Därför omfattas de inte av rapporteringskyldigheten enligt lex Sarah.

Den som är deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program

Rapporteringskyldigheten omfattar också den som är deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program¹⁶⁹ och som inom ramen för ett sådant program, arbetar eller praktiserar i en verksamhet inom socialtjänsten eller vid SiS.

Omfattar rapporteringskyldigheten uppgifter man får kännedom om när man inte är i tjänst?

Det finns inga bestämmelser som säger att anställda med flera¹⁷⁰ måste fullgöra rapporteringskyldigheten när de inte är i tjänst eller motsvarande. Däremot omfattar rapporteringskyldigheten även sådant anställda med flera har fått kännedom om när de inte var i tjänst.¹⁷¹ Det innebär att rapporteringskyldigheten ska fullgöras senast när den anställde med flera går i tjänst.

¹⁶² 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁶³ Jfr prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁶⁴ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁶⁵ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁶⁶ 11 kap. FB

¹⁶⁷ 2 kap. 2 § SOSFS 2011:5

¹⁶⁸ Jfr prop. 2009/10:131 s. 26

¹⁶⁹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁷⁰ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁷¹ Jfr 14 kap. 3 § SoL

Enligt LSS

Den som fullgör uppgifter i en verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar, eller får kännedom om, ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser.¹⁷²

I verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade

Skyldigheten att rapportera missförhållanden och risker för missförhållanden gäller yrkesverksamma personer som fullgör uppgifter i verksamhet enligt LSS.¹⁷³

Enligt SOSFS 2011:5 gäller rapporteringsskyldigheten för den som är

- anställd
- uppdragstagare
- praktikant eller motsvarande under utbildning
- deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program.¹⁷⁴

Förtroendevalda anses inte vara yrkesverksamma. Om en enskild förtroendevald får kännedom om ett missförhållande eller risk för ett missförhållande i en verksamhet som han eller hon är ansvarig för, förutsätts att den förtroendevalde agerar på ett lämpligt sätt.

Den som är anställd

Rapporteringsskyldigheten gäller den som är anställd¹⁷⁵ i verksamheter enligt LSS i en kommun, ett i landsting alternativt en region eller i en enskild verksamhet, och som fullgör uppgifter enligt LSS. Anställningen kan vara en tillsvidareanställning, en visstidsanställning eller en timanställning.

I kommunen och landstinget eller regionen kan det till exempel vara förvaltningschefer, avdelningschefer, enhetschefer, handläggare, vårdare eller omsorgsassistenten.

I en enskild verksamhet kan det till exempel vara chefen eller föreståndaren, vårdare, den biträdande chefen eller föreståndaren.

Även andra som arbetar i verksamheten med uppgifter utanför kärnverksamheten omfattas av rapporteringsskyldigheten: till exempel ordinarie vaktmästare och ekonomiansvarig personal.¹⁷⁶

Rapporteringsskyldigheten gäller också personliga assistenter som utför personlig assistans enligt LSS både i kommunal och i enskild verksamhet.¹⁷⁷ Där emot gäller inte rapporteringsskyldigheten personliga assistenter som är anställda av den assistansberättigade som fysisk person.¹⁷⁸ (Läs mer i avsnittet Den som utför personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB.)

¹⁷² 24 b § LSS

¹⁷³ Prop. 2009/10:131 s. 26

¹⁷⁴ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁷⁵ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁷⁶ Prop. 2009/10:131 s. 50

¹⁷⁷ Prop. 2009/10:131 s. 31

¹⁷⁸ 23 § tredje stycket LSS, prop. 2009/10:176 s. 76 och prop. 2004/05:39 s. 28. För mer information se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 9/2010.

I verksamhet enligt LSS omfattar bestämmelserna om lex Sarah i regel *inte* legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal. Om legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal förutom hälso- och sjukvårdsuppgifter utför uppgifter enligt LSS omfattas de dock av bestämmelserna om lex Sarah i den del som gäller verksamhet enligt LSS. Det förekommer till exempel att en sjuksköterska som arbetar kvällar eller helger även utför uppgifter enligt LSS.

Den som är uppdragstagare

Rapporteringskyldigheten gäller den som är uppdragstagare.¹⁷⁹

Uppdragstagaren kan till exempel vara inhyrd personal från ett bemanningsföretag, en ledsagare eller en kontaktperson.¹⁸⁰ Tillfälligt inhyrd personal utanför verksamhetens egentliga kärnområden omfattas inte av rapporteringskyldigheten, till exempel en elektriker som anlitas tillfälligt under några dagar för att utföra nödvändiga arbeten i verksamhetens lokaler.¹⁸¹

Familjehemsföräldrar omfattas inte heller av rapporteringskyldigheten, eftersom det inte är en verksamhet som bedrivs yrkesmässigt.¹⁸² Däremot gäller bestämmelserna om lex Sarah för den personal inom verksamhet enligt LSS som utreder och godkänner familjehemmet, placerar den enskilde i familjehemmet samt följer upp placeringen.

God man och förvaltare är uppdragstagare men omfattas inte av rapporteringskyldigheten, eftersom de inte fullgör uppgifter i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Uppdraget att vara god man och förvaltare regleras bland annat i FB.¹⁸³

Den som är praktikant eller motsvarande under utbildning

Rapporteringskyldigheten omfattar också den som är praktikant eller motsvarande under en utbildning¹⁸⁴ och som gör praktik i en verksamhet enligt LSS. Utbildningen kan vara allmän eller yrkesinriktad och praktikperioden kan vara kort eller lång.

Prao-elever från grundskolan eller personer som gör studiebesök kan inte anses vara yrkesverksamma och fullgör alltså inte uppgifter i verksamhet enligt LSS. Därför omfattas de inte av rapporteringskyldigheten enligt lex Sarah.

Den som är deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program

Rapporteringskyldigheten omfattar också den som är deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program¹⁸⁵ och som inom ramen för ett sådant program, arbetar eller praktiserar i en verksamhet enligt LSS.

Den som utför personlig assistans enligt 51 kap. 2 § SFB

Rapporteringskyldigheten omfattar personliga assistenter som utför personlig assistans där Försäkringskassan har beviljat assistansersättning enligt 51 kap. 2 § första stycket SFB.¹⁸⁶ Det gäller oavsett om den personliga assistenten är anställd i en kommunal eller i en enskild verksamhet.¹⁸⁷ Däremot gäller rappor-

¹⁷⁹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁸⁰ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁸¹ Prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁸² Prop. 2009/10:131 s. 30

¹⁸³ 11 kap. FB

¹⁸⁴ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁸⁵ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁸⁶ Jfr prop. 2009/10:176 s. 78

¹⁸⁷ Prop. 2009/10:131 s. 31

teringsskyldigheten inte personliga assistenter som är anställda av den assistansberättigade som fysisk person.¹⁸⁸

Omfattar rapporteringsskyldigheten uppgifter man får kännedom om när man inte är i tjänst?

Det finns inga bestämmelser som anger att anställda med flera¹⁸⁹ måste fullgöra rapporteringsskyldigheten när de inte är i tjänst eller motsvarande. Däremot omfattar rapporteringsskyldigheten även sådant anställda har fått kännedom om när de inte var i tjänst.¹⁹⁰ Det innebär att rapporteringsskyldigheten ska fullgöras senast när den anställda går i tjänst.

Försäkringskassans handläggare av personlig assistans enligt 51 kap. SFB

Den personal på Försäkringskassan som handlägger ärenden enligt 51 kap. SFB omfattas av bestämmelserna i 24 b § LSS.¹⁹¹ Försäkringskassan har utfärdat interna riktlinjer för hur deras anställda ska tillämpa dem.

¹⁸⁸ 23 § tredje stycket LSS, prop. 2009/10:176 s. 76, prop. 2004/05:39 s. 28 och jfr prop. 2009/10:176 s. 27

¹⁸⁹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁹⁰ Jfr 24 b § LSS

¹⁹¹ Prop. 2009/10:131 s. 32

Information om rapporteringskyldigheten

De som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftning om stöd och service ska få information om rapporteringskyldigheten för att kunna fullgöra den.¹⁹²

Vem ska informera om rapporteringskyldigheten?

Den som ska ta emot rapporter om missförhållanden eller risker för missförhållanden, dvs. den som bedriver verksamheten, ska informera anställda med flera¹⁹³ om rapporteringskyldigheten.¹⁹⁴

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas för information till rapporteringskyldiga.

Kommunal verksamhet

Rapporteringskyldigheten ska fullgöras till den nämnd som bedriver verksamheten.¹⁹⁵ Vilken eller vilka nämnder som bedriver en viss verksamhet ska framgå av kommunfullmäktiges, eller landstingsfullmäktiges alternativt regionfullmäktiges beslut om arbetsfördelning.¹⁹⁶

Det är alltså den nämnd som bedriver en verksamhet som är skyldig att informera anställda med flera¹⁹⁷ om rapporteringskyldigheten.

Informationsansvaret ligger på nämnden. Men i praktiken är det oftast tjänstemän som får i uppdrag att informera anställda med flera om rapporteringskyldigheten.

Enskild verksamhet

Rapporteringskyldigheten ska fullgöras till den som bedriver en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.¹⁹⁸ Med den som bedriver verksamheten avses den som är ytterst ansvarig för verksamheten, behörig företrädare för ett bolag, en stiftelse, ett kooperativ eller en förening.¹⁹⁹

Det är alltså den behöriga företrädaren som är skyldig att informera anställda med flera²⁰⁰ om rapporteringskyldigheten.

Informationsansvaret ligger på den behöriga företrädaren för den enskilda verksamheten. Men i praktiken är det oftast någon som får i uppdrag att informera anställda med flera om rapporteringskyldigheten.

¹⁹² Jfr 14 kap. 4 § SoL, 24 c § LSS och prop. 2009/10:131 s. 51 f.

¹⁹³ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁹⁴ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § 2 LSS

¹⁹⁵ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § 2 LSS och 2 kap. 4 § SOSFS 2011:5

¹⁹⁶ 3 kap. 3 § KL, 2 kap. 4 § SoL och 22 § LSS

¹⁹⁷ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

¹⁹⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § 1 LSS

¹⁹⁹ Jfr prop. 2009/10:131 s. 33

²⁰⁰ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

Statens institutionsstyrelse

Rapporteringskyldigheten ska fullgöras till ledningen för SiS.²⁰¹ Ledningen för myndigheten innebär generaldirektören.

Det är alltså ledningen för SiS som är skyldig att informera anställda med flera²⁰² om rapporteringskyldigheten.

Det är generaldirektören som är ansvarig för att informera om rapporteringskyldigheten. Men i praktiken är det oftast tjänstemän som får i uppdrag att informera anställda med flera om rapporteringskyldigheten.

När och hur ska informationen ges?

Informationen om skyldigheten att rapportera missförhållanden och risker för missförhållanden ska ges till den som omfattas av skyldigheten när han eller hon påbörjar en anställning, ett uppdrag, en praktikperiod eller liknande.²⁰³

Eftersom rapporteringskyldigheten gäller direkt när en anställd, uppdragstagare eller praktikant påbörjar sin anställning, sitt uppdrag eller sin praktikperiod behöver informationen lämnas så snart som möjligt.²⁰⁴ Ett sätt kan vara att informera om skyldigheten samtidigt som man under någon av de första dagarna informerar om sekretess och tystnadsplikt.

Utöver den första informationen ska den därefter ges återkommande.²⁰⁵ Informationen bör ges minst en gång per år.²⁰⁶

Informationen om rapporteringskyldigheten bör ges både muntligt och skriftligt.²⁰⁷ Det är viktigt att det är klart för alla rapporteringskyldiga vad som ska göras om det inträffar en situation när en lex Sarah-rapport ska lämnas. Därför kan informationen behöva finnas tillgänglig skriftligt och det är viktigt att de som omfattas av rapporteringskyldigheten känner till var den finns. Det är också viktigt att de anställda får möjlighet att ställa frågor. Därför kan det vara lämpligt att den som är ansvarig för att informera också gör det muntligt.

Vad ska informationen innehålla?

Lagtexten anger att den rapporteringskyldige ska informeras om just rapporteringskyldigheten. Förarbetena ger inte närmare vägledning om vad informationen ska innehålla. Syftet med informationsskyldigheten måste dock vara att den rapporteringskyldige ska få tillräcklig information för att kunna fullgöra rapporteringskyldigheten.

Vidare ska den rapporteringskyldige få information om vem som är utsedd att ta emot rapporter.²⁰⁸

Information om vem i verksamheten som är utsedd att vara mottagare av rapporter ska ges vid det första tillfället samt vid senare tillfällen om förändring av mottagare görs.²⁰⁹

²⁰¹ 14 kap. 3 § SoL

²⁰² 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²⁰³ 2 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²⁰⁴ Jfr 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²⁰⁵ 2 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²⁰⁶ 2 kap. 2 § AR SOSFS 2011:5

²⁰⁷ 2 kap. 2 § AR SOSFS 2011:5

²⁰⁸ 2 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²⁰⁹ 2 kap. 2 § SOSFS 2011:5

De rapporteringsskyldiga kan göra en anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) om nämnden, SiS eller den som bedriver en enskild verksamhet inte fullgör sina skyldigheter enligt bestämmelserna om lex Sarah.²¹⁰ En sådan situation kan vara om den som bedriver verksamheten inte tar emot en lex Sarah-rapport eller inte utreder den. Men en sådan anmälan till IVO är inte en anmälan enligt bestämmelserna om lex Sarah. (Läs mer i kapitlet Enskilda personers möjlighet att klaga och anmäla.)

²¹⁰ Prop. 2009/10:131 s. 44 och jfr prop. 1997/98:113 s. 89

Rapporteringsskyldigheten

Den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som rör den som får eller som kan komma i fråga för insatser inom verksamheten.²¹¹

Den som fullgör uppgifter i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade ska på motsvarande sätt genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett sådant missförhållande som rör den som får eller den som kan komma i fråga för insatser enligt sådan lagstiftning.²¹²

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas för rapporteringen.

I kommunal verksamhet

Det här avsnittet redogör för hur rapporteringsskyldigheten ska fullgöras i en kommunal verksamhet som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade och vilka krav som ställs på den som tar emot rapporter.

Vem ska ta emot rapporten?

I kommunala verksamheter som bedriver socialtjänst ska rapporteringsskyldigheten fullgöras till berörd socialnämnd.²¹³ I kommunala verksamheter som bedriver verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade ska rapporteringsskyldigheten fullgöras till berörda nämnder som avses i 22 § LSS.²¹⁴ Med berörd nämnd avses den nämnd som bedriver verksamheten.²¹⁵

I de flesta fall är det klart vilken nämnd som bedriver en verksamhet. Ett sätt att klargöra vilken nämnd det är som bedriver en viss verksamhet är att titta på vilken nämnd som har ansvar för verksamheten och dess kvalitet samt ansvar för budget och personal. Om en kommun har fördelat socialnämndens ansvar enligt lag på två eller flera nämnder – till exempel så kallade beställar- och utförarnämnder – så ansvarar respektive nämnd för att ta emot rapporter från sin egen verksamhet.

I kommuner där kommunstyrelsen bedriver alla verksamheter är det kommunstyrelsen som är den berörda nämnden.

Nämnden som har ansvar för verksamheten ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²¹⁶ Av rutinerna bör det bland annat framgå vem rapporteringen ska göras till.²¹⁷

²¹¹ 14 kap. 3 § SoL

²¹² 24 b § LSS

²¹³ 14 kap. 3 § SoL

²¹⁴ 24 b § LSS

²¹⁵ 2 kap. 4 § SOSFS 2011:5

²¹⁶ 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²¹⁷ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas genast.²¹⁸ När nämnden har tagit emot en rapport ska den omedelbart vidta de nödvändiga åtgärder som situationen kräver²¹⁹ och missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål²²⁰.

Av det redovisade följer att det behöver finnas någon som kan ta emot rapporter under den tid som en verksamhet pågår. Om verksamheten bedrivs dygnet runt behöver nämnden även ta ställning till vem som ska ta emot rapporter under kvällar, nätter och helger. Nämnden behöver också ta ställning till vem som ska ta emot rapporter om den som i vanliga fall gör det är frånvarande på grund av till exempel semester, sjukdom eller tjänsteresa.

Vad ska rapporteras?

Rapporteringskyldigheten gäller för missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser inom socialtjänsten eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Den som är rapporteringskyldig ska rapportera genast.²²¹ (Läs mer i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Hur?

Nämnden som har ansvar för verksamheten ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²²² Av rutinerna bör det framgå hur rapporteringen ska göras.²²³ I rutinerna kan nämnden beskriva hur en muntlig respektive skriftlig rapport kan lämnas.²²⁴

En skriftlig rapport kan till exempel lämnas på en särskild blankett. Det är nämnden eller kommunen som avgör om den vill ha en särskild blankett och hur en sådan i så fall ska se ut.

Lagstiftningen innehåller inga regler för hur rapporteringskyldigheten ska fullgöras, till exempel muntligt eller skriftligt. Därför borde det inte vara möjligt att avvisa en muntlig rapport eller en rapport där en viss blankett inte har använts.²²⁵

I yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet

Det här avsnittet redogör för hur rapporteringskyldigheten ska fullgöras i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade och vilka krav som ställs på den som tar emot rapporter.

Vem ska ta emot rapporten?

I enskilda verksamheter som bedriver socialtjänst ska rapporteringskyldigheten fullgöras till den som bedriver verksamheten.²²⁶

²¹⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²¹⁹ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²²⁰ 14 kap. 6 § SoL eller 24 e § LSS

²²¹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²²² 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²²³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

²²⁴ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²²⁵ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²²⁶ 14 kap. 3 § andra stycket 1 SoL och 24 b § andra stycket LSS

Den som yrkesmässigt bedriver en enskild verksamhet ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²²⁷ Av rutinerna bör det bland annat framgå vem rapporteringen ska göras till.²²⁸

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas genast.²²⁹ När den som bedriver verksamheten har tagit emot en rapport ska den omedelbart vidta de nödvändiga åtgärder som situationen kräver²³⁰, och missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål²³¹.

Av det redovisade följer att det behöver finnas någon som kan ta emot rapporter under den tid som en verksamhet pågår. Om verksamheten bedrivs dygnet runt behöver den som bedriver den enskilda verksamheten även ta ställning till vem som ska ta emot rapporter under kvällar, nätter och helger. Den som bedriver den enskilda verksamheten behöver också ta ställning till vem som ska ta emot rapporter om den som i vanliga fall gör det är frånvarande på grund av till exempel semester, sjukdom eller tjänsteresa.

Vad ska rapporteras?

Rapporteringskyldigheten gäller för missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser inom socialtjänsten eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Den som är rapporteringskyldig ska rapportera genast.²³² (Läs mer i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Hur?

Den som yrkesmässigt bedriver en enskild verksamhet ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²³³ Av rutinerna bör det framgå hur rapporteringen ska göras.²³⁴ I rutinerna kan den som bedriver den enskilda verksamheten beskriva hur en muntlig respektive skriftlig rapport kan lämnas.²³⁵

En skriftlig rapport kan till exempel lämnas på en särskild blankett. Det är den som bedriver den enskilda verksamheten som avgör om den vill ha en särskild blankett och hur den i så fall ska se ut.

Lagstiftningen innehåller inga regler för hur rapporteringskyldigheten ska fullgöras, till exempel muntligt eller skriftligt. Därför borde det inte vara möjligt att avvisa en muntlig rapport eller en rapport där en viss blankett inte har använts.²³⁶

Statens institutionsstyrelse

Det här avsnittet redogör för hur rapporteringskyldigheten ska fullgöras vid SiS och vilka krav som ställs på den som tar emot rapporter.

²²⁷ 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²²⁸ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

²²⁹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²³⁰ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²³¹ 14 kap. 6 § SoL eller 24 e § LSS

²³² 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²³³ 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²³⁴ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

²³⁵ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²³⁶ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

Vem ska ta emot rapporten?

I verksamhet vid SiS ska rapporteringsskyldigheten fullgöras till ledningen för myndigheten.²³⁷ Ledningen för myndigheten innebär generaldirektören. Det betyder att rapporten ska lämnas till generaldirektören om inget annat framgår av myndighetens arbetsordning eller delegationsordning.²³⁸

SiS ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²³⁹ Av rutinerna bör det bland annat framgå vem rapporteringen ska göras till.²⁴⁰

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas genast.²⁴¹ När myndighetens ledning har tagit emot en rapport ska den omedelbart vidta de nödvändiga åtgärder som situationen kräver²⁴², och missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål²⁴³.

Av det redovisade följer att det behöver finnas någon som kan ta emot rapporter under den tid som en verksamhet pågår. Om verksamheten bedrivs dygnet runt behöver SiS även ta ställning till vem som ska ta emot rapporter under kvällar, nätter och helger. SiS behöver också ta ställning till vem som ska ta emot rapporter om den som i vanliga fall gör det är frånvarande på grund av till exempel semester, sjukdom eller tjänsteresa.

Vad ska rapporteras?

Rapporteringsskyldigheten gäller för missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser inom socialtjänsten. Den som är rapporteringsskyldig ska rapportera genast.²⁴⁴ (Läs mer i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Hur?

SiS ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera missförhållanden ska fullgöras.²⁴⁵ Av rutinerna bör det framgå hur rapporteringen ska göras.²⁴⁶ I rutinerna kan SiS beskriva hur en muntlig respektive skriftlig rapport kan lämnas.²⁴⁷

En skriftlig rapport kan till exempel lämnas på en särskild blankett. Det är SiS som avgör om den vill ha en särskild blankett och hur den i så fall ska se ut.

Lagstiftningen innehåller inga regler för hur rapporteringsskyldigheten ska fullgöras, till exempel muntligt eller skriftligt. Därför borde det inte vara möjligt att avvisa en muntlig rapport eller en rapport där en viss blankett inte har använts.²⁴⁸

²³⁷ 14 kap. 3 § SoL

²³⁸ Jfr 2, 4 och 5 §§ myndighetsförordningen

²³⁹ 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²⁴⁰ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

²⁴¹ 14 kap. 3 § SoL

²⁴² 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²⁴³ 14 kap. 6 § SoL

²⁴⁴ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²⁴⁵ 7 kap. 1 § SOSFS 2011:5

²⁴⁶ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

²⁴⁷ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

²⁴⁸ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

Vad ska rapporteras?

Den som omfattas av bestämmelsen om lex Sarah i 14 kap. 3 § SoL ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser i verksamheten.²⁴⁹

För den som är rapporteringsskyldig enligt bestämmelsen i 24 b § LSS gäller på motsvarande sätt att han eller hon genast ska rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.²⁵⁰ Läs mer i kapitlet Vilka omfattas av rapporteringsskyldigheten?

Rapporten ska lämnas genast efter det att missförhållandet har uppmärksamats eller en rapporteringsskyldig har fått kännedom om det.²⁵¹ Vad genast innebär behandlas inte i förarbeten till lagstiftningen. Rimligen innebär det att det ska göras så snart som möjligt efter att missförhållandet har uppmärksamats eller att någon har fått kännedom om det. Personalen med flera behöver inte göra några överväganden om allvarligheten i missförhållandet. Det blir istället en sak att utreda för den som bedriver verksamheten.²⁵²

Med missförhållanden som ska rapporteras avses såväl utförda handlingar som handlingar som någon av försummelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.²⁵³

Med en påtaglig risk för ett missförhållande, som också ska rapporteras, avses att det är fråga om en uppenbar och konkret risk för ett missförhållande.²⁵⁴

Vad är ett missförhållande som ska rapporteras?

Rapporteringsskyldigheten är begränsad till missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden.²⁵⁵ Man måste alltså bedöma om en händelse som har inträffat är ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande enligt bestämmelserna om lex Sarah. I detta avsnitt redogörs för förutsättningar för att rapporteringsskyldigheten ska inträda.²⁵⁶

1. Har missförhållandet inträffat i den egna verksamheten?
2. Berör missförhållandet någon som får eller kan komma i fråga för insatser inom den egna verksamheten?
3. Har någon utfört handlingar eller genom försummelse eller av annat skäl underlåtit att utföra handlingar?

²⁴⁹ 14 kap. 3 § SoL

²⁵⁰ 24 b § LSS

²⁵¹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²⁵² Prop. 2009/10:131 s. 31

²⁵³ 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

²⁵⁴ 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

²⁵⁵ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²⁵⁶ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § LSS, 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5 och prop. 2009/10:131 s. 35 f.

4. Innebär det inträffade eller har det inneburit ett hot mot eller har det medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa?
5. Var det inträffade en påtaglig risk för ett missförhållande?

Har missförhållandet inträffat i den egna verksamheten?

Bara en händelse som har någon form av koppling till den egna verksamheten kan vara ett missförhållande enligt bestämmelserna om lex Sarah,²⁵⁷ och därmed falla under rapporteringsskyldigheten.

Kopplingen till den egna verksamheten kan till exempel vara att anställda, uppdragstagare eller medboende, det vill säga personer som finns i verksamheten, har varit med vid det inträffade. (Läs mer i avsnittet Rapporteringsskyldigheten gäller den ”egna verksamheten”).

I vissa situationer vet den rapporteringsskyldige inte med säkerhet om något faktiskt har inträffat i den egna verksamheten. Om han eller hon bedömer att händelsen har inträffat i den egna verksamheten, och övriga förutsättningar enligt 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5 är uppfyllda, så inträder rapporteringsskyldigheten.

Ett exempel på sådant som inte har inträffat i den egna verksamheten kan vara om en person som beviljats ekonomiskt bistånd blir bestulen på väg från banken. Ett annat exempel på något som inte har inträffat i den egna verksamheten är om en äldre person som bor på ett särskilt boende utsätts för övergrepp av en anhörig när den äldre personen är på besök hos denne. Ytterligare ett exempel är om en person som bor i servicebostad enligt LSS på egen hand gör några inköp och i samband därmed blir misshandlad av en okänd person. Vidare kan det vara om en ungdom med LSS-insatsen korttidsvistelse åker färdtjänst till sitt korttidsboende och under resan blir sexuellt ofredad av chauffören.

Eftersom det som hänt i dessa exempel inte har inträffat i den egna verksamheten, ska det inte heller hanteras inom ramen för bestämmelserna om lex Sarah. Men den enskilde kan däremot behöva stöd från socialtjänsten.²⁵⁸ Socialtjänsten kan till exempel hjälpa den enskilde att få hälso- och sjukvård eller andra insatser från socialtjänsten eller att göra en polisanmälan.

Berör missförhållandet någon som får eller kan komma i fråga för insatser inom den egna verksamheten?

Rapporteringsskyldigheten gäller missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden som rör både den som får insatser och den som kan komma i fråga för insatser.²⁵⁹ Det är alltså bara missförhållanden som berör någon som får eller kan komma i fråga för insatser som faller under rapporteringsskyldigheten.

Lagstiftaren använder uttrycket ”komma i fråga för” för att betona att rapporteringsskyldigheten gäller under hela handläggningen.²⁶⁰

Det betyder att skyldigheten enligt SoL gäller redan under prövningen av om någon är berättigad till en insats som kan falla inom socialtjänstens område.²⁶¹

²⁵⁷ Jfr prop. 2009/10:131 s. 35 f.

²⁵⁸ Jfr 11 kap. 1 § SoL

²⁵⁹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

²⁶⁰ Prop. 2009/10:131 s. 38

Det är värt att nämna att socialnämndens utredningsskyldighet enligt 11 kap. 1 § SoL aktualiseras genom ansökan, anmälan eller på annat sätt. Därför spelar det ingen roll hur nämnden får kännedom om någons behov av insatser – rapporteringsskyldigheten gäller ändå.²⁶²

Med uttrycket ”komma ifråga” vill lagstiftaren även lyfta fram att rapporteringsskyldigheten inom socialtjänsten också gäller i uppsökande verksamhet.²⁶³

Rapporteringsskyldigheten enligt LSS inträder när utredningsskyldigheten enligt LSS aktualiseras. Det sker i regel när den som är behörig att ansöka om insatser har gjort en ansökan.²⁶⁴

Rapporteringsskyldigheten gäller som sagt personer som får eller kan komma i fråga för insatser. Det innebär att skyldigheten inte gäller när personal utsätts för till exempel hot och övergrepp av dem som får insatser eller deras anhöriga. Det ska hanteras inom ramen för annan lagstiftning, till exempel arbetsmiljölagstiftningen.

Har någon utfört handlingar eller genom försummelse eller av annat skäl underlåtit att utföra handlingar?

För att en händelse ska vara ett missförhållande, krävs att någon har utfört en handling, eller av försummelse eller annat skäl inte har utfört en handling som borde ha utförts (underlåtelse).²⁶⁵ En underlåtelse kan bero på att någon glömmat bort något eller inte hinner med att göra något.

Både utförda och inte utförda handlingar kan vara avsiktliga eller oavsiktliga. En avsiktlig handling är när någon på förhand eller i stunden tar ställning till att göra något eller inte. En oavsiktlig handling är när någon gör något eller inte, utan att ha tagit ställning till det i förväg.

Utförda handlingar kan till exempel vara övergrepp, brister i bemötande och användning av tvångsåtgärder, men också brister vid utförande av en beviljad insats eller brister i handläggningen av ett ärende.

Handlingar som inte har utförts, av försummelse eller andra skäl, kan till exempel vara insatser eller delar av insatser som inte har utförts, eller brister i utförandet av en beviljad insats eller handläggningen av ett ärende.

Innebär det inträffade eller har det inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa?

Rapporteringsskyldigheten gäller i situationer där det inträffade har fått följder för den enskilde i form av hot mot eller konsekvenser för enskildas

- liv
- säkerhet
- fysiska eller psykiska hälsa.²⁶⁶

²⁶¹ Prop. 2009/10:131 s. 38 f.

²⁶² Prop. 2009/10:131 s. 38 f.

²⁶³ Prop. 2009/10:131 s. 38

²⁶⁴ Prop. 2009/10:131 s. 38 f.

²⁶⁵ 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

²⁶⁶ 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

Det kan förekomma situationer där den rapporteringsskyldige bara uppmärksammar eller får kännedom om hotet mot eller konsekvenserna för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Till exempel att en enskild som vårdas enligt LVU eller LVM oväntat hittas avliden på sitt rum, en enskild som får hemtjänst uppger att han eller hon inte fått någon hjälp under två dagar och därmed fått vara utan mat, anhöriga uppger att den enskilde låsts i sin bostad med särskild service enligt LSS eller att en enskild har oförklarliga blåmärken.

Då känner den rapporteringsskyldige inte till vad som har föranlett hotet eller konsekvenserna. Även om det är så kan han eller hon rapportera detta. I de situationerna får utredningen visa om det är ett missförhållande i verksamheten. Men om utredningen visar att det inte var ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande kan det ändå vara uppgifter som den som bedriver verksamheten ska ta hand om, inom ramen för det systematiska förbättringsarbetet enligt SOSFS 2011:9.²⁶⁷

Beroendeställning

När man bedömer om det inträffade innebär eller har inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa behöver man ta hänsyn till vilken situation de enskilda befinner sig i, i förhållande till verksamheten och verksamhetens anställda.

Personer som får insatser befinner sig i regel i någon form av beroendeställning till den eller de som handlägger ärenden om insatser eller som utför insatser. Det ställer särskilda krav på att anställda och andra i verksamheten tillämpar bestämmelser i författningar som ska stärka den enskildes rättigheter. Den enskilde ska bemötas med respekt för till exempel personens självbestämmanderätt, integritet, trygghet och värdighet.²⁶⁸

Det kan till exempel vara så att den enskilde i vissa fall inte vågar ifrågasätta en anställd som handlar felaktigt, eftersom han eller hon är rädd för att inte beviljas en insats eller för att ”straffas” senare genom att få vänta längre på en insats.

En händelse som i verksamhet inom socialtjänsten, vid SiS eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade upplevs som negativ eller kränkande kan i andra sammanhang uppfattas som mindre negativ och kränkande. Det kan till exempel vara mer kränkande att bli tilltalad nedlåtande av den som man ska få stöd och hjälp av, eller som ska handlägga ens ärende, jämfört med att bli tilltalad på samma nedlåtande sätt av en främmande person.

Som en jämförelse kan nämnas att man i svensk rätt ser särskilt allvarligt på när ett brott begås mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning. Att någon befinner sig i en skyddslös ställning är en försvårande omständighet när en domstol tar ställning till rättslig påföljd för någon som döms för ett brott. Det gäller också om den som är åtalad har utnyttjat sin ställning grovt eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende.²⁶⁹ Detta regleras i brottsbalken, BrB. Domstolen kan alltså döma någon till ett strängare straff om brottet har begåtts mot en person under sådana försvårande omständigheter.

²⁶⁷ 5 kap. SOSFS 2011:9

²⁶⁸ T.ex. 1 kap. 1 och 2 §§, 3 kap. 5 §, 5 kap. 4, 5, 7 och 9 §§ SoL och 5–7 §§ LSS

²⁶⁹ 29 kap. 2 § BrB

Barnets bästa

Barn, det vill säga personer under 18 år, som får insatser inom socialtjänsten, vid SiS eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade befinner sig på samma sätt som vuxna i regel i en beroendeställning. Att vara barn innebär dessutom en särskild ställning i förhållande till vuxna, där barn befinner sig i en utsatt situation om inte vuxna tar sitt ansvar i olika sammanhang. I såväl SoL och LVU, som i LSS finns bestämmelser om barnets bästa.²⁷⁰ I SoL ändrades den tidigare lydelsen den 1 januari 2013. Den nya bestämmelsen innebär att barnet bästa ska vara *avgörande* vid beslut och åtgärder enligt SoL om dessa rör vård- och behandlingsinsatser för barn. Det innebär att den nya regeln i SoL och den befintliga regeln i LVU går längre än barnkonventionen genom att stadga att barnets bästa ska vara avgörande.²⁷¹

Diskriminering

När man bedömer om det inträffade innebär eller har inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa behöver man vara uppmärksam på om det inträffade också inrymmer någon form av diskriminering.

Diskrimineringslagen (2008:567) har till syfte att bland annat motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.²⁷²

Diskriminering är förbjuden i fråga om verksamhet inom socialtjänsten.²⁷³ Med socialtjänst avses i detta sammanhang även verksamhet vid SiS och enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.²⁷⁴

Med diskriminering avses direkt diskriminering, det vill säga att någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas i en jämförbar situation om missgynnandet har samband med någon av diskrimineringsgrunderna.²⁷⁵ Vidare avses med diskriminering även indirekt diskriminering, det vill säga att någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse eller ett förfaringsätt som framstår som neutralt men som kan komma att missgynna personer på grund av någon av diskrimineringsgrunderna.²⁷⁶ Med diskriminering kan även avses trakasserier, det vill säga ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna.²⁷⁷

Var det inträffade en påtaglig risk för ett missförhållande?

Även påtagliga risker för missförhållanden ska rapporteras.²⁷⁸ För att fungera som ett led i kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling är det viktigt att den som är ansvarig för verksamheten får kännedom om alla missförhållanden. Även

²⁷⁰ 1 kap. 2 § SoL, 1 § femte stycket LVU och 6 a § LSS

²⁷¹ Socialstyrelsen (2013)

²⁷² 1 kap. 1 § diskrimineringslagen

²⁷³ 2 kap. 13 § diskrimineringslagen

²⁷⁴ Prop. 2011/12:159 s. 51

²⁷⁵ 1 kap. 4 § 1 diskrimineringslagen

²⁷⁶ 1 kap. 4 § 2 diskrimineringslagen

²⁷⁷ 1 kap. 4 § 3 diskrimineringslagen

²⁷⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

risker behöver komma till nämndens, SiS respektive den som bedriver en enskild verksamhets kännedom.²⁷⁹

En påtaglig risk för ett missförhållande, alltså en uppenbar och konkret risk, ska rapporteras.²⁸⁰ För att undvika att rapporteringsskyldigheten blir alltför omfattande är skyldigheten att rapportera missförhållanden begränsad till sådana risker som är påtagliga. Det innebär att det inte ska vara fråga om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk, utan om en klar och konkret risk för ett missförhållande.²⁸¹

En sådan påtaglig risk kan till exempel vara när en anställd upptäcker en händelse i sista stund och agerar för att avvärja ett hot mot eller förhindra konsekvenser, eller när en anhörig upptäcker en händelse och hinner påkalla personalens uppmärksamhet innan händelsen leder till några konsekvenser.

Exempel på missförhållanden

Det här avsnittet ger exempel på händelser som utgör missförhållanden som ska rapporteras om de inträffar i den egna verksamheten. Exempelen är strukturerade efter vilken typ av handling eller underlåtelse det kan röra sig om. Det viktiga är inte att kategorisera en handling eller underlåtelse på det här sättet. Avsikten är just att visa exempel på vad som kan utgöra missförhållanden.

Som ovan redogjorts för ska handlingen eller underlåtenheten innebära eller ha inneburit ett hot mot eller ha medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Insatser enligt SoL och LSS bygger på frivillighet²⁸², vilket innebär att de inte kan ges mot den enskildes vilja. Dessa lagar innehåller inga bestämmelser som tillåter användning av tvångsåtgärder eller inlåsning.

Exempel på handlingar och underlåtelser

- Fysiska övergrepp
- Sexuella övergrepp
- Psykiska övergrepp
- Brister i bemötande av anställda med flera
- Brister i rättsäkerhet vid handläggning och genomförande
- Brister i utförande av insatser (insatser som utförts felaktigt eller inte alls)
- Brister i fysisk miljö, utrustning och teknik
- Ekonomiska övergrepp

Fysiska övergrepp

Om den enskilde utsätts för fysiska övergrepp i verksamheten av anställda, uppdragstagare, praktikanter, medboende eller andra personer som får insatser i samma verksamhet kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Övergreppen ska rapporteras som ett missförhållande om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Exempel på fysiska övergrepp är slag, nypningar och hårdhänt handlag.

²⁷⁹ Prop. 2009/10:131 s. 31

²⁸⁰ 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

²⁸¹ Prop. 2009/10:131 s. 31

²⁸² 1 kap. 3 § SoL, prop. 1979/80:1 s. 133 och 8 § LSS

Sexuella övergrepp

Om den enskilde utsätts för sexuella övergrepp i verksamheten av anställda, uppdragstagare, praktikanter, medboende eller andra personer som får insatser i samma verksamhet kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Övergreppen ska rapporteras som ett missförhållande om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Exempel på sexuella övergrepp är både fysiska sexuella övergrepp och sexuella övergrepp av psykisk karaktär, som sexuella anspelningar. Sexuella övergrepp av psykisk karaktär kan också göras via internet.

Psykiska övergrepp

Om den enskilde utsätts för psykiska övergrepp i verksamheten av anställda, uppdragstagare, praktikanter, medboende eller andra personer som får insatser i samma verksamhet kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Övergreppen ska rapporteras som ett missförhållande om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Exempel på psykiska övergrepp är hot, hot om bestraffningar, trakasserier och kränkande bemötande. Det gäller oavsett om hot eller trakasserier framförs till personen direkt eller via internet.

Brister i bemötande av anställda med flera

Om den enskilde utsätts för brister i bemötande i verksamheten av anställda, uppdragstagare eller praktikanter kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Bristerna i bemötandet ska rapporteras som ett missförhållande om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Hur anställda bemöter den enskilde som får insatser eller kan komma i fråga för insatser är avgörande för hur den enskilde uppfattar verksamhetens kvalitet.

Med brister i bemötande avses ett bemötande som klart avviker från grundläggande krav i lagstiftningen²⁸³ på till exempel respekt för självbestämmanderätt, integritet, trygghet och värdighet. Bemötandet omfattar därmed också hur anställda tilltalar en person och respekterar den enskildes ägodelar och att de arbetar i eller besöker den enskildes bostad med mera.

Brister i rättssäkerhet vid handläggning och genomförande

Brister i rättssäkerhet vid handläggning och genomförande av insatser i verksamheten kan vara missförhållanden som ska rapporteras. Om bristerna i rättssäkerhet innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa är de missförhållanden som ska rapporteras.

Frågor som rör den enskildes rättssäkerhet är centrala inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. I lagar, förordningar och föreskrifter finns flera bestämmelser som ska stärka enskildas ställning och tillförsäkra dem särskilda rättigheter. Några exempel på lagar som innehåller bestämmelser som rör enskildas rätts-

²⁸³ T.ex. 1 kap. 1 och 2 §§, 3 kap. 5 §, 5 kap. 4, 5, 7 och 9 §§ SoL och 5–7 §§ LSS

säkerhet är SoL, LSS, LVU, LVM, LSU, FB, förvaltningslagen (1986:223), FL, och regeringsformen, RF. Även Socialstyrelsens föreskrifter kan innehålla bestämmelser av betydelse för enskildas rättssäkerhet. Ett sådant exempel finns i 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11 som handlar om bedömningen av förutsättningarna av det tilltänkta familjehemmet inför beslut om placering av ett barn. Rättssäkerhetsaspekter är av särskild betydelse i samband med handläggning av ärenden, men även i samband med genomförande av insatser.

Ett fåtal exempel på bestämmelser på syftar till att säkerställa rättssäkerhet i dessa lagar är

- tidsgränser för tvångsvård
- barns rätt att få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter
- krav på medgivande för att ta emot barn i familjehem
- upprättande av vårdplan i samband med vård enligt LVU och LVM
- skyldighet för socialnämnden att verkställa domar om umgänge mellan förälder och barn
- utredningsskyldighet för anmälningar enligt 14 kap. 1 § SoL som rör barn som far illa
- att den enskildes ansökan ska tas emot och utredas samt avslutas med ett beslut
- att upprätthålla integritetsskyddet för personuppgifter
- korrekt hantering av skyddade personuppgifter
- att material ska kommuniceras enligt 17 § FL.

Att inte följa sådana bestämmelser kan vara ett missförhållande, eftersom det kan beröva den enskilde en del av hans eller hennes rättssäkerhet.

Exempel

Nedan redovisas flera exempel som är relevanta för enskildas rättssäkerhet.

En enskild kan ges vård mot hans eller hennes vilja efter beslut av domstol, enligt LVM eller LVU.

Ett beslut om vård enligt LVM verkställs på LVM-hem, som SiS driver.²⁸⁴ SiS kan besluta att vården enligt LVM ska ges utanför LVM-hemmet (vård i annan form).²⁸⁵ Sådan vård kan ges i ett behandlingshem utanför ett LVM-hem eller i öppna former.²⁸⁶ Vissa beslut enligt LVU ska verkställas på särskilda ungdomshem, som också drivs av SiS.²⁸⁷

Det finns bestämmelser om vissa särskilda befogenheter för LVM-hemmen och de särskilda ungdomshemmen. Dessa befogenheter innebär att SiS får använda vissa tvångsåtgärder,²⁸⁸ och i respektive lag finns det bestämmelser som reglerar användningen av tvångsåtgärderna. Även i LSU finns bestämmelser om användning av tvångsåtgärder.²⁸⁹

Användning av tvångsåtgärder som sker inom ramen för de bestämmelser och på det sätt som är reglerat i LVM, LVU och LSU är inte missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden. Däremot kan tvångsåtgärder som

²⁸⁴ 22 och 23 §§ LVM

²⁸⁵ 27 § LVM

²⁸⁶ Prop. 1987/88:147 s. 104 f.

²⁸⁷ 12 § LVU

²⁸⁸ 15–20 b §§ LVU och 31–36 a §§ LVM

²⁸⁹ 13–18 b §§ LSU

inte vidtas i enlighet med dessa bestämmelser utgöra missförhållanden som ska rapporteras. Exempel på sådana åtgärder kan vara beslut om avskiljningar som saknar stöd i LVU, LSU och LVM samt avskiljningar som pågår under längre tid än lagstiftningen medger.²⁹⁰

Det finns också andra utförda eller inte utförda handlingar som kan innebära hot mot eller konsekvenser för enskildas rättssäkerhet och ibland även för enskildas liv eller fysiska eller psykiska hälsa. Det är till exempel att vägra ta emot eller utreda en ansökan, en otillräcklig utredning, långa handläggningstider, otydliga beslut, den enskilde får inte ett skriftligt beslut om avslag på sin ansökan eller otillåtna ändringar av gynnande beslut.

Ett exempel på otillräcklig utredning kan vara att nämnden inte utreder risken för fortsatt våld när kvinnor och män söker hjälp för att de är våldsutsatta.²⁹¹

Andra situationer som kan vara missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden är att anställda med flera tillämplar bestämmelserna om sekretess och tystnadsplikt felaktigt eller inte alls. Till exempel kan anställda förvara uppgifter så att obehöriga kan komma åt dem, eller glömma handlingar på bus-sar eller hemma hos andra som får insatser. Det kan också innebära konsekvenser för en enskilds rättssäkerhet om anställda lämnar ut uppgifter muntligt eller skriftligt till anhöriga utan den enskildes samtycke eller att en menprövning möjliggör det. (Läs mer i kapitlet Offentlighet och sekretess.)

Ytterligare exempel på sådant som kan vara missförhållanden som ska rapporteras kan var följande.

En kommun upptäcker efter en tid att kommunen har beslutat om medgivande för mottagande av ett barn i familjehem²⁹², men att socialnämnden brustit i att minst var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs eller hur vården bör inriktas och utformas²⁹³.

En socialnämnd underlåter att skyndsamt utreda och inom ett år slutföra utredningen av faderskap.²⁹⁴

En enskild med missbruksproblem har vårdats en vecka på ett LVM-hem efter ett omedelbart omhändertagande enligt 13 § LVM utan att nämndens beslut har underställts förvaltningsrätten inom föreskriven tid.²⁹⁵

Brister i utförande av insatser (insatser som utförts felaktigt eller inte alls)

Om det förekommer brister i utförande av insatser som genomförs av anställda, uppdragstagare eller praktikanter och den enskilde drabbas av detta kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Bristerna i utförande av insatser ska rapporteras som missförhållanden om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Sådana brister kan innebära både att insatser inte utförs alls, att de utförs endast delvis eller att de utförs på ett felaktigt sätt.

Några exempel på brister i utförandet av insatser kan vara nedanstående.

²⁹⁰ Jfr 15 c § LVU, 17 § LSU respektive 34 § LVM

²⁹¹ Jfr SOSFS 2009:22

²⁹² Jfr 6 kap. 6 § SoL

²⁹³ Jfr 6 kap. 8 § SoL

²⁹⁴ 2 kap. 8 § FB

²⁹⁵ 15 § LVM

En person med insulinbehandlade diabetes blir utan hemtjänst på morgonen, trots att han eller hon är helt beroende av hjälp för att komma ur sängen och få mat.

En äldre person på ett särskilt boende, som inte själv kan tillkalla hjälp, ”glöms” på toaletten en längre tid.

En person med trygghetslarm larmar men larmet tas inte emot av larmcentralen vilket kan innebära att personen inte får hjälp till sjukhus vid akut sjukdom. I en annan situation tas larmet emot av larmcentralen men åtgärdas inte på ett adekvat sätt. Den kan innebära att den enskilde inte får hjälp när han eller hon har ramlat i bostaden utan får ligga tills någon (till exempel anhöriga eller personal) hittar honom eller henne.

En enskild ska ha två personal på plats när vissa insatser ska genomföras. Vid ett tillfälle väntar inte den ena anställda på sin kollega utan genomför insatsen själv, vilket leder till att den enskilde ramlar och skadar sig.

Den enskilde är beviljad försörjningsstöd till hyran och nämnden har åtagit sig att betala hyran till värden. Nämnden betalar inte i tid, vilket innebär att den enskilde riskerar att bli vräkt. Det kan innebära såväl en rättsförlust som hot mot fysisk eller psykisk hälsa.

En enskild har praktisk hjälp med läkemedelshantering som är bedömd som egenvård.²⁹⁶ En dag mår den enskilde inte bra utan den anställda tar över ansvaret och delar läkemedel på egen hand och utgår från medicinburkarna i kökskåpet. Det blir fel och den enskilde får dels ett läkemedel som han inte ska ha längre, dels för stor dos av ett annat läkemedel. (Se även avsnittet Rapporteringsskyldighet inom hälso- och sjukvården i kapitlet Vissa andra skyldigheter att rapportera och anmäla.)

En anställd vill hjälpa en person med funktionsnedsättning snabbt till toaletten och använder en taklift. Lyftselen sätts på takliften på fel sätt, vilket leder till att den enskilde ramlar ur selen ner på golvet och får en armfraktur. (Se även avsnittet Anmälan vid olyckor och tillbud med medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården i kapitlet Andra skyldigheter att rapportera och anmäla)

Inlåsning eller nedläggning av en enskild är handlingar som kan innebära hot mot eller konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Inlåsning kan både gälla situationer när den enskilde blir inlåst på sitt rum och när ytterdörren i ett särskilt boende eller ett hem för vård eller boende hålls låst på ett sådant sätt att de boende i praktiken inte kan ta sig ut.

Även bestraffningar, till exempel att hindra barn att ha på sig de kläder de önskar, ha mobiltelefoner eller delta i aktiviteter, kan vara missförhållanden om dessa handlingar eller underlåtelser innebär hot mot eller konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Brister i fysisk miljö, utrustning och teknik

Om det förekommer brister i den fysiska miljön samt i utrustning och teknik som används i verksamheten och den enskilde utsätts för detta kan det vara ett missförhållande som ska rapporteras. Sådana brister ska rapporteras som ett missförhållande om de innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Nedan följer några exempel på brister i den fysiska miljön som kan leda till olyckor och dödsfall.

²⁹⁶ Se SOSFS 2009:6

Branta trappor eller trasiga handtag på grindar och fönster, anställda ser inte till att stänga grindar för branta trappor eller att felanmäla trasiga handtag på fönster.

I verksamheter som riktar sig till barn kan även andra brister i den fysiska miljön utgöra hot mot eller medföra konsekvenser för barns liv eller fysiska eller psykiska hälsa. Som exempel kan nämnas att för barn kan avsaknad av spisskydd, att tvättmedel och andra kemikalier inte förvaras inlåst, lösa persiennsnören och trasiga leksaker vara sådana brister i den fysiska miljön. Det här kan också vara brister i andra verksamheter, särskilt verksamheter som vänder sig till personer med nedsatt kognitiv förmåga.

Brister i teknik eller handhavande av utrustning kan medföra hot mot eller konsekvenser för enskildas liv eller fysiska eller psykiska hälsa. Det kan till exempel röra sig om trygghetslarm som inte fungerar på grund av felaktig programmering eller att batterier för reservdrift inte fungerar vid ett strömavbrott. Hjälpmedel för allmänt bruk i ett särskilt boende som har köpts in och som inte underhålls och ingen upplever sig ha ansvar för att se till att alla som använder dem har fått instruktioner om hur det ska användas. Sådana hjälpmedel kan till exempel vara duschstolar eller rullstolar som inte är förskrivna till en enskild person.

Verksamhetens digitala dokumentationssystem fungerar inte efter en uppdatering av en programvara eller på grund av ett strömavbrott. De anställda i en verksamhet har då inte tillgång till aktuell dokumentation enligt SoL eller LSS vilket kan medföra att insatser inte kan genomföras alls eller att insatser inte genomförs på ett riktigt sätt. Information från dagpersonalen om att en person kommit hem från sjukhus och åter ska ha hemtjänst når inte nattpersonalen och anställda som handlägger ekonomiskt bistånd inte kan handlägga nya ärenden eller betala ut beviljat bistånd till de biståndsberättigade.

Ekonomiska övergrepp

En fråga som ofta uppkommer är om ekonomiska övergrepp – till exempel stöld av pengar eller ägodelar, utpressning eller förskingring – som begås i verksamheten och riktas mot en enskild är ett missförhållande som ska rapporteras enligt lex Sarah eller inte.

Om en enskild har blivit bestulen och det finns skäl att misstänka att stölden har begåtts av någon i verksamheten behöver verksamheten veta hur det ska hanteras. Det viktiga är att ansvariga för verksamheten tar hand om uppgifterna om händelsen och utreder händelsen internt – förutom att bistå den enskilde om han eller hon vill göra en polisanmälan. Syftet med en sådan utredning är att klarlägga vad som har hänt och vad man kan göra för att förhindra att något liknande inträffar igen.

Stöld och andra ekonomiska övergrepp som begås av anställda är brottsliga handlingar där arbetsgivaren kan behöva vidta åtgärder²⁹⁷, oavsett om händelsen har rapporterats enligt lex Sarah eller inte. Om det till exempel har inträffat en stöld i verksamheten kan det behövas hanteras i särskild ordning. Det är viktigt att utreda händelsen, se över verksamhetens rutiner, tillvarata erfarenheterna från det som hänt och sprida information om hur man kan arbeta för att förhindra ekonomiska övergrepp i hela organisationen.

²⁹⁷ 5 kap. SOSFS 2011:9

En stöld eller annat ekonomiskt övergrepp kan också vara en händelse som kan utgöra ett hot mot eller medföra konsekvenser för den enskildes fysiska eller psykiska hälsa. Att till exempel bli bestulen av någon som man är beroende av kan vara en påfrestande situation för den enskilde som kan påverka hans eller hennes fysiska eller psykiska hälsa.

Sådant som inte behöver vara missförhållanden

Alla beslut om förändringar behöver inte vara missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden som ska rapporteras enligt lex Sarah. Det kan vara beslut som fattas i en verksamhet eller som rör personer som får insatser inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Några exempel på sådana förändringar kan vara beslut om minskad bemanning, ändrade scheman för personalen, förändring av verksamhetens innehåll, flytt av en verksamhet till nya lokaler, nedläggning av en verksamhet eller ordningsregler i en verksamhet.

Beslut om sådana förändringar kan uppfattas negativt av personal eller de som får insatser i verksamheten, men är i regel inte missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden som ska rapporteras enligt bestämmelserna om lex Sarah. Besluten innebär sannolikt endast en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för hot och konsekvenser för enskilda och torde därför inte omfattas av rapporteringsskyldigheten.²⁹⁸

Däremot kan följderna av beslut om sådana förändringar leda till missförhållanden om det uppstår hot mot eller konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Likaså om risken för att ett missförhållande ska inträffa blir påtaglig.

Om den enskilde inte är nöjd med ett beslut om bistånd eller beslut om insatser enligt LSS behöver det inte heller vara ett missförhållande, och ska inte rapporteras enligt bestämmelserna om lex Sarah. Vid beslut om avslag på en ansökan finns möjligheten för den enskilde att överklaga till domstol. Domstolen kan pröva kommunens beslut och ändra det till den enskildes fördel.

Syftet med bestämmelserna om lex Sarah är inte heller primärt att lösa problem i relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare, samarbetsproblem i en arbetsgrupp eller arbetsmiljöproblem. Sådana problem behöver åtgärdas, men inte med stöd av bestämmelserna om lex Sarah. Som jämförelse kan nämnas att man inte använder bestämmelserna om lex Maria för att lösa personalproblem inom hälso- och sjukvården.

En enskild får naturligtvis tacka nej till insatser eller kontakter med nämnden. Det behöver i sig inte vara ett missförhållande som ska rapporteras, även om den enskildes ställningstagande kan leda till hot mot eller konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Det gäller också om den enskilde tackar nej till genomförande av en viss insats, till exempel dusch, inom hemtjänsten eller om en vuxen person med missbruksproblem inte vill delta i någon del av sin behandling. Däremot behöver man vara uppmärksam på om det kan vara nämndens eller utförarens agerande som bidrar till att den enskilde tackar nej till insatser eller kontakter med nämnden. I så fall kan nämndens eller utförarens agerande vara ett missförhållande.

²⁹⁸ Jfr prop. 2009/10:131 s. 31

I sammanhanget är det värt att påminna om att, i situationer när vårdnadshavare eller barn tackar nej till insatser så kan anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL aktualiseras. (Läs mer i avsnittet Anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL i kapitlet Vissa andra skyldigheter att rapportera och anmäla.)

Rapporteringskyldigheten gäller den "egna verksamheten"

Syftet med bestämmelserna om lex Sarah är att komma tillrätta med brister i den egna verksamheten, att utveckla denna och förhindra att liknande missförhållanden uppkommer igen. Därför är rapporteringskyldigheten begränsad till missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden i den egna verksamheten då möjligheten att höja kvaliteten i en verksamhet som inte är ens egen är begränsad.²⁹⁹

Exakt vad som avses med den egna verksamheten svarar inte förarbetena på. I lagtexten anges att den som tar emot en rapport är skyldig att dokumentera, utreda och avhjälpa eller undanröja missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande.³⁰⁰ Det får användas som vägledning för att ta ställning till vad som är den egna verksamheten.

För att kunna utreda det rapporterade behöver utredaren bland annat ha tillgång till uppgifter om verksamhetens innehåll, resurser och rutiner, de personer som får insatser i verksamheten samt personal, uppdragstagare och praktikanter i verksamheten. Uppgifter om personal kan bland annat vara bemanning, utbildning och tjänstgöringstid i verksamheten. Mottagaren av rapporten behöver ha befogenhet och möjlighet att vidta de åtgärder som behövs i verksamheten för att kunna avhjälpa eller undanröja missförhållandet.

Det innebär att den yttersta gränsen för den egna verksamheten går vid den egna nämnden i en kommunal verksamhet. En annan nämnd än den som bedriver verksamheten har som regel inte tillgång till uppgifter om enskilda som får insatser i verksamheten eller om anställda i verksamheten. Det är oftast inte heller möjligt för en annan nämnd än den som bedriver verksamheten att vidta åtgärder för att avhjälpa eller undanröja missförhållandet i verksamheten.

Vid SiS finns inga begränsningar av vad som är den egna verksamheten eftersom generaldirektören ansvarar för all verksamhet. Men i praktiken torde det i många fall finnas begränsningar för vad anställda med flera kan få insyn i när det gäller missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden, eftersom verksamheterna bedrivs över hela landet. Det hindrar inte att en anställd kan få insyn i missförhållanden som inträffat på en annan enhet i samband med att en enskild förflyttas mellan olika enheter. Det omfattas av rapporteringskyldigheten.

I enskilda verksamheter innebär det att den yttersta gränsen för den egna verksamheten går vid den juridiska person som bedriver verksamheten.³⁰¹ I praktiken torde det i många fall finnas begränsningar för vad anställda med flera kan få insyn i när det gäller missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden i andra enheter än den enhet där en person arbetar. Det hind-

²⁹⁹ Jfr prop. 2009/10:131 s. 36

³⁰⁰ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

³⁰¹ Prop. 2009/10:131 s. 33

rar inte att en anställd kan få insyn i missförhållanden som inträffat på en annan enhet, till exempel om en juridisk person bedriver flera verksamheter på en ort och den enskilde får insatser vid båda enheterna. Det omfattas alltså av rapporteringsskyldigheten.

I förarbeten lyfts frågan om att en kommunal handläggare kan få kännedom om missförhållanden som den enskilde har utsatts för i en annan nämnd, eller i en enskild verksamhet som svarar för genomförande av insatser för den enskilde, när han eller hon följer upp ett ärende.³⁰² Det tycks som om förarbetena i dessa situationer vill, i de här fallen, frånga principen att den rapporteringsskyldige endast ska rapportera missförhållanden i sin egen verksamhet. I de fallen tycks det som om handläggaren skulle rapportera det missförhållande han eller hon har fått kännedom om till den andra nämnden eller till den enskilda verksamheten.

Men det är tveksamt om handläggaren kan göra det utan att bryta sekretessen. Därför förväntas handläggaren, i stället för att rapportera utanför den egna verksamheten, att agera inom ramen för sina arbetsuppgifter hos den beslutande nämnden. Det innebär att handläggaren påtalar för den andra nämnden eller den enskilda verksamheten att det förekommer ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande i deras verksamhet, om det är möjligt med tanke på sekretessbestämmelserna. Handläggaren torde därmed inte anses vara rapporteringsskyldig för missförhållanden utanför den egna verksamheten.

Rapporten ska lämnas genast

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas genast, alltså när missförhållandet uppmärksammas eller när den rapporteringsskyldige får kännedom om det på ett annat sätt.³⁰³

Varför rapporten ska lämnas genast framgår inte uttryckligen av vare sig lagtext eller förarbeten, men ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.³⁰⁴ Genom att få en rapport genast, kan verksamheten också agera snabbt.

Ett skäl för att rapporten ska lämnas genast är därför rimligen att den som tar emot rapporten ska kunna undanröja hotet mot den enskilde eller de enskilda som har drabbats, eller förhindra att konsekvenserna för den enskilde eller enskilda förvärras. Ett annat skäl för att rapporten ska lämnas genast är att den som bedriver verksamheten ska kunna förhindra att flera personer drabbas. Lämnas rapporten inte genast ökar risken för det ovanstående.

Dessutom är det ofta svårare att reda ut vad som har hänt om det tar lång tid innan verksamheten får en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande. Personal kan ha slutat arbeta i verksamheten, inblandade minns inte vad som hänt eller så går det inte att klarlägga vad som har hänt och varför av andra skäl.

I en enskild verksamhet kan det vara svårt att utreda händelsen, eftersom det inte är säkert att verksamheten har bevarat dokumentationen som rör enskilda.

³⁰² Prop. 2009/10:131 s. 36 f.

³⁰³ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³⁰⁴ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

Enskilda verksamheter ska bevara anteckningar och andra uppgifter i en personakt i två år efter att sista anteckningen gjordes i akten.³⁰⁵

Varifrån kan uppgifterna komma?

Den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid SiS respektive i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade är rapporteringsskyldig. Det innebär att de ska rapportera missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden som han eller hon har uppmärksammat eller fått kännedom om på annat sätt.³⁰⁶

Det spelar ingen roll hur den rapporteringsskyldige får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande. Det kan vara något den rapporteringsskyldige själv har sett eller hört, eller vara muntliga eller skriftliga uppgifter som kommer från till exempel den enskilde, en närstående, en god man eller ett personligt ombud.

Uppgifterna kan även komma från personal inom landstingets hälso- och sjukvård eller tandvård, från en annan verksamhet inom socialtjänsten eller från en annan verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Anställda med flera kan ha tagit del av uppgifterna vid till exempel ett hembesök eller via telefon, brev, sms eller mejl.

En rapporteringsskyldig kan få uppgifter från den enskilde, hans eller hennes närstående eller någon utanför den egna verksamheten. Det kan innebära att han eller hon därigenom får kännedom ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande i verksamheten. I så fall är han eller hon skyldig att lämna en rapport enligt bestämmelserna om lex Sarah. Det beror på att skyldigheten att rapportera även gäller när den rapporteringsskyldige fått kännedom om missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet på annat sätt än att han eller hon har uppmärksammat det själv.³⁰⁷ Men om uppgifterna inte tyder på ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, kan det i stället vara uppgifter som ska tas om hand inom ramen för klagomål och synpunkter i ledningssystemet för systematiskt kvalitetsarbete.³⁰⁸

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas av den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.³⁰⁹ Det betyder att en rapport inte är en lex Sarah-rapport om en person lämnar den efter att han eller hon har avslutat anställningen, uppdraget eller praktikperioden har avslutats.

Om en rapporteringsskyldig tar emot en sådan rapport kan det innebära att han eller hon därigenom får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande i verksamheten. I så fall är han eller hon skyldig att rapportera det enligt bestämmelserna om lex Sarah. Det beror på att skyldigheten att rapportera även gäller när den rapporteringsskyldige har fått kännedom om missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet på annat sätt än att ha uppmärksammat det själv.³¹⁰

³⁰⁵ 7 kap. 3 § SoL och 23 a § LSS

³⁰⁶ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³⁰⁷ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³⁰⁸ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

³⁰⁹ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³¹⁰ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

Anonyma rapporter

Det är möjligt för en anställd, en uppdragstagare eller en praktikant att anonymt framföra uppgifter om brister i verksamhetens kvalitet till nämnden, ledningen för SiS eller till den som bedriver en enskild verksamhet. Men att framföra uppgifter anonymt innebär inte att den rapporteringsskyldige har fullgjort sina skyldigheter enligt bestämmelserna om lex Sarah. Det är inte heller möjligt att avgöra om den som har framfört uppgifterna anonymt omfattas av rapporteringsskyldigheten.³¹¹ Om anställda med flera³¹² lämnar anonyma uppgifter över så kallade sekretess- och tystnadspliktsgränser³¹³ måste det göras med beaktande av bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt.³¹⁴

Om någon som är rapporteringsskyldig tar emot anonyma uppgifter om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande kan det innebära att han eller hon därigenom får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande i verksamheten. I så fall är han eller hon skyldig att rapportera det.³¹⁵ Det beror på att rapporteringsskyldigheten gäller också när den rapporteringsskyldige fått kännedom om missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet på annat sätt än att ha uppmärksammat det själv.³¹⁶ Om sådana uppgifter inte tyder på ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande kan det vara uppgifter som i stället ska tas om hand inom ramen för klagomål och synpunkter i ledningssystemet för systematiskt kvalitetsarbete.³¹⁷

Det är också möjligt för en anställd, en uppdragstagare eller en praktikant att lämna anonyma uppgifter om ett missförhållande i en verksamhet till Inspektionen för vård och omsorg. Det är då inte en lex Sarah-rapport.³¹⁸

Kan den enskilde hindra en lex Sarah-rapport?

En fråga är om den enskilde kan hindra att det lämnas en lex Sarah-rapport som avser att han eller hon har utsatts för ett missförhållande eller risk för ett missförhållande. Det behandlas i förarbeten till de bestämmelser om lex Sarah som trädde i kraft den 1 juli 2011.

Skyldigheten att rapportera missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden ska betraktas som ett led i kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling i verksamheten. Eftersom kvalitetssäkringen omfattar verksamheten berör den också andra personer som får insatser inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Därför påverkar den enskildes uppfattning inte rapporteringsskyldigheten. Det betyder också att den enskilde inte kan hindra en rapport. Men det är samtidigt viktigt att fullgöra rapporteringsskyldigheten så att man upprätthåller respekten för den enskildes integritet.³¹⁹

³¹¹ Prop. 2009/10:131 s. 44

³¹² 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

³¹³ Socialstyrelsen (2012b)

³¹⁴ 26 kap. 1 § SoL, 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS

³¹⁵ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³¹⁶ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

³¹⁷ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

³¹⁸ Prop. 2009/10:131 s. 44 och jfr prop.1997/98:113 s. 89

³¹⁹ Prop. 2009/10:131 s. 37

Avhjälpa eller undanröja – omedelbara åtgärder

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som har rapporterats ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.³²⁰ Den som bedriver verksamheten ansvarar för att vidta lämpliga åtgärder.³²¹ (Läs mer i kapitlet Avhjälpa eller undanröja.)

Åtgärder kan behöva vidtas omedelbart när rapporten tas emot, under eller efter utredningen av det rapporterade missförhållandet och som rör det som har inträffat samt för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen.

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas för att undanröja och avhjälpa.

Omedelbara åtgärder

När en rapport om ett missförhållande eller en risk för ett missförhållande har kommit in, ska den som rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till, omedelbart vidta de nödvändiga åtgärder som situationen kräver.³²²

När den som bedriver en verksamhet har tagit emot en rapport om ett missförhållande behöver någon i verksamheten göra en bedömning av om rapporten kräver att omedelbara åtgärder vidtas. Vem som ska ansvara för att vidta åtgärder bör framgå av rutinerna.³²³ Den som ska göra bedömningen kan vara samma person som tar emot rapporten, eller någon annan.

Med omedelbart menas rimligen i direkt anslutning till att rapporten tas emot: samma arbetspass, nästföljande arbetspass eller nästföljande dag.

Nödvändiga åtgärder som situationen kräver kan till exempel vara åtgärder som

- undanröjer direkta hot mot enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa
- förhindrar att konsekvenserna för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa förvärras.³²⁴

Om och i så fall vilka nödvändiga åtgärder som krävs beror på vad rapporten avser. Om det rapporterade missförhållandet är ett hot mot en eller flera enskilda i något avseende är det viktigt att omedelbart undanröja det direkta hotet. Om det rapporterade har medfört konsekvenser för en eller flera enskilda behöver nödvändiga åtgärder vidtas för att förhindra att konsekvenserna förvärras. Det kan handla om att se till att en enskild får nödvändig vård och omsorg inom verksamheten eller hälso- och sjukvård inom landstingets ansvarsområde.

Uppgifter i rapporten kan också tyda på att en enskild har utsatts för ett övergrepp eller allvarliga brister i bemötande av en viss anställd. Då kan det vara

³²⁰ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

³²¹ Jfr 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

³²² 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

³²³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Undanröja och avhjälpa SOSFS 2011: 5

³²⁴ Jfr 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

viktigt för den enskilde att slippa ha kontakt med den som har utsatt honom eller henne för det, åtminstone i närtid. Det gäller även om utredningen inte är påbörjad – och särskilt innan den är avslutad.

Dokumentation

(Läs mer om vad som ska dokumenteras avseende avhjälpande och undanröjande av missförhållandet samt åtgärder för att förhindra att för att liknande missförhållanden ska inträffa igen i avsnittet Dokumentation av en utredning i kapitlet Utredningsskyldigheten .)

Information till nämnd om rapporter

Ibland är det inte den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en beslutad insats. Även om det är någon annan än den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en insats har den beslutande nämnden fortfarande ansvar för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.³²⁵ För att kunna ta detta ansvar behöver nämnden få ta del av information som rör genomförandet av insatser för den enskilde i olika avseenden. Ett exempel är information om en rapport om ett missförhållande eller risk för ett missförhållande som rör en enskild person som nämnden ansvarar för.³²⁶

Information från enskild verksamhet

Den som i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet har tagit emot rapporter om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska informera berörd nämnd.³²⁷ Med berörd nämnd som ska informeras om mottagna rapporter ska avses den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.³²⁸ Om rapporten omfattar flera enskilda som berörs av ett missförhållande eller den påtagliga risken för ett missförhållande kan det alltså vara flera nämnder som ska informeras.

En rapport kan beröra en verksamhet med allmänt inriktade insatser inom socialtjänsten som bedrivs på uppdrag av en kommun. Då är det den nämnd som har tecknat avtal om verksamheten som ska få informationen.³²⁹ (Läs mer i avsnittet Allmänt inriktade insatser i kapitlet Tillämpningsområde.)

Det finns inte angivet i lag vad informationen ska innehålla eller hur verksamheten ska informera nämnden, men det finns viss information om innehållet i förarbeten. Där anges att informationen inte bara ska omfatta att en rapport har mottagits utan även vad missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet avser.³³⁰ Det anges också att nämnden bör hålla sig informerad om vilka åtgärder som har vidtagits.³³¹

Informationsskyldigheten från den enskilda verksamheten till nämnden är tystnadspliktsbrytande.³³² Den tystnadspliktsbrytande verkan torde dock endast gälla mellan den enskilda verksamheten och den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.

Det skulle i så fall innebära att en rapport som innehåller uppgifter om flera enskilda inte, med tystnadspliktsbrytande verkan, kan lämnas till en nämnd som inte har fattat beslut om insatser för samtliga dessa enskilda. När information lämnas är det därför viktigt att vara uppmärksam på om rapporten innehåller uppgifter om personer från flera nämnder eller kommuner. Om en rapport innehåller uppgifter om personer från flera nämnder eller kommuner kan det alltså

³²⁵ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13, prop. 2009/10:131 s. 27 och 34

³²⁶ Prop. 2009/10:131 s. 34

³²⁷ 14 kap. 5 § SoL och 24 d § LSS

³²⁸ 4 kap. 1 § SOSFS 2011:5

³²⁹ 4 kap. 1 § SOSFS 2011:5

³³⁰ Prop. 2009/10:131 s. 52

³³¹ Prop. 2009/10:131 s. 34

³³² Prop. 2009/10:131 s. 52

strida mot bestämmelserna om tystnadsplikt att lämna över en kopia på rapporten i sin helhet.

När nämnden tecknar avtal med en enskild verksamhet kan parterna komma överens om *hur* informationen om en lex Sarah-rapport ska lämnas och *vad* den ska innehålla utöver vad som har nämnts tidigare. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem ska ta emot informationen? Ska det finnas tidsfrister för när informationen ska lämnas?

När nämnden tar emot informationen

Eftersom en enskild verksamhet är skyldig att informera nämnden om en rapport behöver nämnden utse en eller flera personer som, för nämndens räkning, tar emot informationen om lex Sarah-rapporter från enskilda verksamheter.

Nämnden kan delegera ansvaret, eller i annan ordning utse någon, att ta emot informationen från en enskild verksamhet som genomför insatsen till en tjänsteman.³³³ Uppgifter som utförs med stöd av delegation ska anmälas till nämnden.³³⁴ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade.³³⁵

Nämnden har ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett missförhållande.³³⁶ Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar redan när den får information om en rapport om ett missförhållande eller påtaglig risk för ett missförhållande. Vilket agerande det kan bli fråga om beror på vad missförhållandet rör och vilken information som ges. Något som kan bli aktuellt är till exempel att följa upp den enskildes aktuella situation, hur en placering fungerar eller utreda om den enskilde behöver någon annan form av insats.³³⁷

Av FL³³⁸ följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som enskilda verksamheter lämnar i samband med en lex Sarah-rapport. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.³³⁹ Det innebär att om en enskild verksamhet informerar muntligt om en lex Sarah-rapport ska den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumentera den. I praktiken torde det dessutom vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som en enskild verksamhet lämnar i samband med en lex Sarah-rapport blir en allmän handling³⁴⁰ hos nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.³⁴¹ Även muntliga uppgifter som har dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas³⁴² och kan också behöva diarieföras enligt OSL³⁴³.

³³³ 6 kap. 33–38 §§ KL

³³⁴ 6 kap. 35 § KL

³³⁵ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

³³⁶ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

³³⁷ Jfr 11 kap. 1 § SoL

³³⁸ 15 § FL

³³⁹ JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

³⁴⁰ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

³⁴¹ 5 kap. 1 § OSL

³⁴² 2 kap. 3 och 7 §§ TF

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Informationen kan till exempel leda till att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

Personlig assistans enligt 51 kap. SFB

Den som i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet har tagit emot rapporter ska informera berörd nämnd om dessa.³⁴⁴ Med berörd nämnd avses den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.³⁴⁵

För personlig assistans där Försäkringskassan har beviljat assistansersättning enligt 51 kap. 2 § SFB finns det ingen kommunal nämnd som har beslutat om insatsen. Därför finns det inte heller någon nämnd som verksamheten kan informera om rapporten.

Det ingår dock i kommunens uppgifter att följa upp vilka personer som omfattas av LSS, vilket stöd och vilken service de behöver och verka för att dessa personer får sina behov tillgodosedda.³⁴⁶

När en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som tillhandahåller personlig assistans har tagit emot en rapport bör verksamheten, med beaktande av gällande regler om tystnadsplikt³⁴⁷, informera rätt nämnd. Det är den nämnd som har ett ansvar för de uppgifter som anges i 15 § 2 LSS.³⁴⁸ I de allra flesta fall är det en nämnd med ansvar för verksamhet enligt LSS i den kommun där den enskilde bor.

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade. Det är assistansanordnarens ansvar.³⁴⁹ Det nämnden kan behöva göra är att ta kontakt med personen som är assistansberättigad för att höra om han eller hon behöver hjälp i den uppkomna situationen.³⁵⁰

Information från en nämnd till en annan nämnd

Ibland har en nämnd beslutat om en insats för den enskilde, medan en annan nämnd genomför insatsen. Om nämnden som genomför insatsen har tagit emot en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande bör den också informera den nämnd som har beslutat om insatsen – och samtidigt beakta gällande regler om sekretess.³⁵¹ Om rapporten om ett missförhållande eller risken för ett missförhållande omfattar flera personer kan det alltså vara flera nämnder som bör informeras. Denna rekommendation om att lämna information är inte sekretessbrytande eftersom det inte är en lagreglerad in-

³⁴³ 5 kap. 1 § OSL

³⁴⁴ 24 d § LSS

³⁴⁵ 4 kap. 1 § SOSFS 2011:5

³⁴⁶ 15 § 1 och 2 LSS

³⁴⁷ 29 § LSS

³⁴⁸ 4 kap. 1 § AR SOSFS 2011:5

³⁴⁹ Jfr 24 e § och 23 e § LSS

³⁵⁰ Jfr 15 § 2 LSS

³⁵¹ 4 kap. AR med rubriken Kommunal verksamhet SOSFS 2011:5

formationsskyldighet.³⁵² Därför måste informationen också lämnas med beaktande av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL.

När en nämnd som beslutar om insatser för enskilda träffar överenskommelse med en annan nämnd i kommunen om att den ska verkställa fattade beslut så kan nämnderna komma överens om *hur* informationen om en lex Sarah-rapport kan lämnas och *vad* informationen ska omfatta. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem tar emot informationen? Finns det tidsfrister för när informationen ska lämnas?

Om information lämnas är det viktigt att vara uppmärksam på om rapporten innehåller uppgifter om personer från flera nämnder. Informationen om rapporten ska även då ges med beaktande av bestämmelserna om sekretess. Om en rapport innehåller uppgifter om personer från flera nämnder kan det därför strida mot bestämmelserna om sekretess att lämna över en kopia på rapporten i sin helhet.

Om information lämnas kan detta bli en allmän handling hos nämnden som genomför insatsen. Det kan ske genom att skriftlig information expedieras.³⁵³ Det kan också ske i de fall en handling upprättas, genom att anteckning görs i enlighet med god förvaltningsordning³⁵⁴ om att information har lämnats muntligt.³⁵⁵

När den beslutande nämnden tar emot informationen

Om nämnderna kommit överens om att information ska lämnas till den nämnd som beslutat om insatsen behöver den nämnden utse en eller flera personer som, för nämndens räkning, tar emot informationen från den kommunala nämnd som genomför beviljade insatser vid en lex Sarah-rapport. Nämnden kan delegera ansvaret, eller i annan ordning utse någon, att ta emot informationen från den nämnd som genomför insatsen till en tjänsteman.³⁵⁶ Uppgifter som utförs med stöd av delegation ska anmälas till nämnden.³⁵⁷ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade.³⁵⁸

Nämnden har ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett missförhållande.³⁵⁹ Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar redan när den får information om en rapport om ett missförhållande eller påtaglig risk för ett missförhållande. Vilket agerande det kan bli fråga om berör på vad missförhållandet rör och vilken information som ges. Något som kan bli aktuellt är till exempel att följa upp den enskildes situation, hur en placering fungerar eller utreda om den enskilde behöver någon annan form av insats.³⁶⁰

³⁵² Jfr 10 kap. 28 § OSL

³⁵³ Jfr 2 kap. 7 § TF

³⁵⁴ Jfr JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

³⁵⁵ Jfr 2 kap. 3 och 7 §§ TF

³⁵⁶ 6 kap. 33–38 §§ KL

³⁵⁷ 6 kap. 35 § KL

³⁵⁸ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

³⁵⁹ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

³⁶⁰ Jfr 11 kap. 1 § SoL

Av FL³⁶¹ följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som den nämnd som genomför insatserna lämnar till den beslutande nämnden i samband med en lex Sarah-rapport. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.³⁶²

Det innebär att om den nämnd som genomför beviljade insatser informerar muntligt om en lex Sarah-rapport ska den tjänsteman som tar emot informationen hos den mottagande nämnden dokumentera den. I praktiken torde det dessutom vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som en nämnd lämnar till en annan nämnd i samband med en lex Sarah-rapport blir en allmän handling³⁶³ hos den mottagande nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.³⁶⁴ Även muntliga uppgifter som har dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas³⁶⁵ och kan också behöva diarieföras enligt OSL³⁶⁶.

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Det kan till exempel vara att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

Information från Statens institutionsstyrelse

Det är den nämnd som har beslutat om en insats för en enskild person som har ansvaret för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.³⁶⁷ Men när det gäller insatser enligt LVU och LVM är det inte nämnden som har beslutat om insatsen utan beslutet är fattat av en förvaltningsdomstol (förvaltningsrätten, kammarrätten eller högsta förvaltningsdomstolen).

Trots att det inte finns någon beslutande nämnd för insatser enligt LVU, så finns det en ansvarig socialnämnd som har flera lagreglerade uppgifter.³⁶⁸ På motsvarande vis finns det när det gäller insatser enligt LVM en ansvarig socialnämnd som har flera lagreglerade uppgifter.³⁶⁹

När det gäller verkställighet enligt LSU är det en domstol som har beslutat om påföljden. Även i dessa fall finns det vissa reglerade uppgifter för socialnämnden.³⁷⁰

Om en rapport gäller en verksamhet vid ett så kallat LVM-hem ska ledningen vid SiS informera den ansvariga socialnämnden. Om missförhållandet i rappor-

³⁶¹ 15 § FL

³⁶² JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

³⁶³ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

³⁶⁴ 5 kap. 1 § OSL

³⁶⁵ 2 kap. 3 och 7 §§ TF

³⁶⁶ 5 kap. 1 § OSL

³⁶⁷ Prop. 2005/06:115 s. 118 och prop. 2007/08:43 s. 13

³⁶⁸ Se t.ex. 4, 11, 13 och 21 §§ LVU

³⁶⁹ Se t.ex. 12, 19 och 28 §§ LVM

³⁷⁰ Se t.ex. 3 § LSU och 5 § förordningen om verkställighet av sluten ungdomsvård

ten rör en enskild som är placerad enligt LVU på ett så kallat särskilt ungdomshem³⁷¹, ska ledningen vid SiS informera den ansvariga socialnämnden. Om missförhållandet i rapporten däremot rör en enskild som är placerad enligt LSU på ett så kallat särskilt ungdomshem³⁷², ska ledningen vid SiS informera den i förekommande fall ansvariga socialnämnden. All information förutsätter att det inte finns några hinder för det enligt OSL.³⁷³

När nämnden kommer överens med SiS om en placering kan parterna komma överens om *hur* informationen om en lex Sarah-rapport ska lämnas och *vad* den ska innehålla. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem ska ta emot informationen? Ska det finnas tidsfrister för när informationen ska lämnas?

När informationen lämnas är det viktigt att vara uppmärksam på om rapporten innehåller uppgifter om personer från flera kommuner eller flera nämnder. Även då ska nämnden informeras om rapporten med beaktande av bestämmelserna om sekretess.³⁷⁴ Om en rapport innehåller uppgifter om personer från flera kommuner eller nämnder kan det därför strida mot bestämmelserna om sekretess att lämna över en kopia på rapporten i sin helhet.

När information lämnas kan detta bli en allmän handling hos SiS. Det kan ske genom att skriftlig information expedieras.³⁷⁵ Det kan också ske i de fall en handling upprättas, genom att anteckning görs i enlighet med god förvaltningsordning³⁷⁶ om att information har lämnats muntligt.³⁷⁷

När nämnden tar emot informationen

Eftersom SiS är skyldig att informera den i förekommande fall ansvariga nämnden om en rapport behöver nämnden utse en eller flera personer som tar emot informationen.

Nämnden kan delegera ansvaret, eller i annan ordning utse någon, att ta emot informationen från en enskild verksamhet som genomför insatsen till en tjänsteman.³⁷⁸ Uppgifter som utförs med stöd av delegation ska anmälas till nämnden.³⁷⁹ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade.³⁸⁰

Nämnden har ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett missförhållande.³⁸¹ Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar redan när den får information om en rapport om ett missförhållande eller påtaglig risk för ett missförhållande.

Av FL³⁸² följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som

³⁷¹ 6 kap. 3 § SoL

³⁷² Se 6 kap. 3 § SoL

³⁷³ 4 kap. 2 § SOSFS 2011:5

³⁷⁴ 26 kap. 1 § OSL

³⁷⁵ Jfr 2 kap. 7 § TF

³⁷⁶ Jfr JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

³⁷⁷ Jfr 2 kap. 7 § TF

³⁷⁸ 6 kap. 33–38 §§ KL

³⁷⁹ 6 kap. 35 § KL

³⁸⁰ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

³⁸¹ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

³⁸² 15 § FL

SiS lämnar till den i förekommande fall ansvariga nämnden i samband med en lex Sarah-rapport. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.³⁸³

Det innebär att om SiS informerar muntligt om en lex Sarah-rapport ska den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumentera den. I praktiken torde det vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som SiS lämnar till en annan nämnd i samband med en lex Sarah-rapport blir en allmän handling³⁸⁴ hos den mottagande nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.³⁸⁵ Även muntliga uppgifter som har dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas.

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Det kan till exempel vara att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

³⁸³ JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

³⁸⁴ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

³⁸⁵ 5 kap. 1 § OSL

Utredningsskyldigheten

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som har rapporterats ska dokumenteras och utredas utan dröjsmål.³⁸⁶ Det är den som bedriver verksamheten som har ansvar för att dokumentera och utreda det rapporterade.³⁸⁷

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas rörande utredningen.

Utredning

Det är den som bedriver verksamheten som har ansvar för att dokumentera och utreda det rapporterade.³⁸⁸ En utredning ska genomföras utan dröjsmål när den som bedriver verksamheten har tagit emot en rapport om ett missförhållande eller en risk för ett missförhållande.³⁸⁹ Verksamheten behöver därför organiseras så att det finns tillgång till någon som kan genomföra utredningen utan dröjsmål.

Det finns inte någonting som anger vad utan dröjsmål är i förhållande till utredningsskyldigheten, men rimligen ska utredningen genomföras i anslutning till att rapporten har tagits emot. Vad utan dröjsmål är i förhållande till avhjälpande respektive undanröjande beskrivs dock i förarbeten.³⁹⁰ Där anges att det ska ske så snart det är möjligt vilket innebär att det ska ske med den skyndsamhet som situationen kräver.

Det ställs krav på att dokumentera vissa saker i utredningen. (Läs mer i avsnittet Dokumentation av en utredning.)

Alltid en noggrann utredning

Av lag och föreskrift följer att en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande alltid ska utredas noggrant.³⁹¹ Det gäller oavsett om det rapporterade i ett senare skede kommer att bedömas som ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande. Det är viktigt att utreda så att, så långt som möjligt, händelseförloppet och påverkande faktorer klarläggs.³⁹²

Hur omfattande utredningen behöver vara beror på vad som har rapporterats. Den behöver inte vara mer omfattande än vad omständigheterna kräver.³⁹³

Om det går att snabbt konstatera att det inte är fråga om ett missförhållande kan utredningen stanna vid det – det vill säga om det rapporterade inte innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv,

³⁸⁶ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

³⁸⁷ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 45–46

³⁸⁸ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 45–46

³⁸⁹ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

³⁹⁰ Prop. 2009/10:131 s. 40–41

³⁹¹ 14 kap. 6 § SoL, 24 e § LSS, 5 kap. SOSFS 2011:5 och jfr prop. 2009/10:131 s. 45–46

³⁹² Prop. 2009/10:131 s. 46

³⁹³ Jfr prop. 2009/10:131 s. 45–46 och 49

säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.³⁹⁴ Det gäller också om den rapporterade risken är obetydlig, oklar eller avlägsen – alltså om risken inte är påtaglig.

Den utredning som görs ska alltså kunna leda fram till ett beslut, till exempel ett konstaterande av om missförhållandet är allvarligt eller inte.³⁹⁵

Annat som utredningen ska kunna leda fram till är till exempel vilka åtgärder som ska vidtas för att avhjälpa eller undanröja missförhållandet samt vilka åtgärder som ska vidtas för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen.³⁹⁶

I så fall kan man avsluta utredningen med ett beslut eller ställningstagande, sedan man konstaterat att det rapporterade inte är ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande³⁹⁷ och dokumenterat övriga omständigheter.³⁹⁸

Att utredningar alltid ska göras noggrant är också viktigt eftersom de ska ingå i den sammanställning och analys som den som bedriver en verksamhet ska göra inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet.³⁹⁹

Även om det rapporterade inte är ett missförhållande så kan det vara något som ska hanteras som ett klagomål eller en synpunkt inom ramen för det systematiska förbättringsarbetet.⁴⁰⁰

Hitta systemfel – inte en syndabock

Bestämmelserna om lex Sarah är en del i arbetet med att säkra och utveckla kvaliteten i verksamheten. Syftet är att missförhållanden inte ska uppstå eller upprepas.⁴⁰¹ Om ett missförhållande ändå uppstår ska verksamheten lära av det för att förhindra att ett liknande missförhållande eller en påtaglig risk för ett liknande missförhållande inträffar igen.⁴⁰²

Därför är det viktigt att identifiera bakomliggande orsaker till missförhållandet på systemnivå. Bakomliggande orsaker till ett missförhållande är orsaker som finns på så kallad systemnivå: något som är relaterat till organisationen i sig, ledningen och styrningen av en verksamhet och därför bidrar till varför ett missförhållande kan inträffa.⁴⁰³

Syftet med utredningen är alltså inte att peka ut en enskild anställd som syndabock, utan att förstå varför missförhållandet kunde inträffa i verksamheten. På så sätt kan verksamheten förhindra att något liknande inträffar igen.

Att genomföra en utredning

Utredningen syftar främst till att klarlägga⁴⁰⁴

- Vad har hänt?
- Varför har det hänt?
- Vad kan göras för att förhindra att något liknande inträffar igen?

³⁹⁴ Prop. 2009/10:131 s. 46

³⁹⁵ Prop. 2009/10:131 s. 46

³⁹⁶ Jfr 5 kap. 2 och 5 §§ SOSFS 2011:5 och prop. 2009/10:131 s. 21 och 32

³⁹⁷ Prop. 2009/10:131 s. 46

³⁹⁸ 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

³⁹⁹ 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

⁴⁰⁰ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁴⁰¹ Prop. 2009/10:131 s. 21 f. och 32 f.

⁴⁰² Prop. 2009/10:131 s. 21 och 32, jfr 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5 och 5 kap. SOSFS 2011:9

⁴⁰³ Jfr Socialstyrelsen m.fl. (2009)

⁴⁰⁴ Jfr 5 kap. SOSFS 2011:5, prop. 2009/10:131 s. 46 och jfr s. 21 och 32

Hur en utredning ska genomföras beror på vad som har rapporterats och situationen i det enskilda fallet.⁴⁰⁵ För att ta reda på vad som har hänt behöver utredaren i de flesta utredningar tala med den enskilde, den som har lämnat rapporten, den närmaste arbetsledaren och den eller de som enligt rapporten har varit med i den situation som har rapporterats.

Ibland kan man också få underlag till utredningen genom att prata med arbetskamrater i arbetsgruppen eller hela arbetsgruppen. De kan till exempel berätta mer om vad som har hänt och ha tänkbara förklaringar. I vissa fall kan även samtal med tidigare chefer i verksamheten ge ytterligare underlag till utredningen. De kan svara på om liknande händelser har inträffat tidigare och vilka åtgärder som vidtogs då.

Även i detta sammanhang är det viktigt att betona att syftet med utredningen är att förstå varför missförhållandet inträffade i den aktuella verksamheten och få underlag för att bedöma vilka åtgärder som behöver vidtas för att förhindra att missförhållandet inträffar igen.

Det kan finnas situationer där det inte går att klarlägga vad som har hänt och varför. Det kan till exempel bero på att den enskilde inte kan eller vill medverka i utredningen, eller att anställda med flera eller praktikanter har slutat i verksamheten och av den anledningen inte vill medverka i utredningen. Men den som är ansvarig för utredningen är fortfarande skyldig att försöka fullgöra utredningsskyldigheten.⁴⁰⁶ Om det inte går att klarlägga vad som hänt och varför ska det i så fall framgå av dokumentationen vad verksamheten har gjort för att försöka utreda det som hänt och vilka åtgärder de har vidtagit.⁴⁰⁷

Vad har hänt?

I inledningen av utredningen måste man utreda vad som har hänt, genom att samla in fakta om det.⁴⁰⁸ Då måste verksamheten också klarlägga om det rapporterade är ett missförhållande eller inte.⁴⁰⁹ För att något ska vara ett missförhållande enligt bestämmelserna om lex Sarah så krävs att handlingen eller underlåtelsen innebär eller har inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Detsamma gäller om det inträffade är en påtaglig risk för ett missförhållande.⁴¹⁰ (Läs mer i kapitlet Vad ska rapporteras?)

För att kunna klarlägga vad som har hänt kan det även behövas kontakter med andra myndigheter eller med personer utanför den egna verksamheten. Det kan till exempel gälla samtal med personal inom hälso- och sjukvården. Det förekommer att utredningar kompletteras med läkarintyg och obduktionsprotokoll. För att få ta kontakt med andra myndigheter, i syfte att inhämta uppgifter som rör en enskilds personliga förhållanden, krävs i princip alltid den enskildes samtycke.⁴¹¹

Exempel på frågor som kan vara lämpliga att ställa är följande: Vad har hänt? Har en eller flera enskilda varit utsatta? Var det ett barn, en ungdom eller

⁴⁰⁵ Prop. 2009/10:131 s. 46 och 49

⁴⁰⁶ Jfr 14 kap. 6 och 24 e § LSS

⁴⁰⁷ Jfr 5 kap. SOSFS 2011:5

⁴⁰⁸ Prop. 2009/10:131 s. 46

⁴⁰⁹ Prop. 2009/10:131 s. 46

⁴¹⁰ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § LSS och 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁴¹¹ 26 kap. 1 § OSL, 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS

en vuxen med t.ex. nedsatt kognitiv eller fysisk förmåga? Vilka omständigheter hos den enskilde var av betydelse för hoten och konsekvenserna? Som exempel kan nämnas någon som har svårt att kalla på hjälp själv inte får en insats som den är beroende av. När inträffade det? Vilka konsekvenser avseende enskildas liv, säkerhet och fysiska eller psykiska hälsa har det rapporterade missförhållandet medfört eller vilka konsekvenser kunde det ha medfört?

Om rapporten gäller ett barn måste utredaren ta ställning till om den även ska prata med vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna. Då måste han eller hon beakta bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt. (Läs mer i kapitlen Ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man samt Offentlighet och sekretess.)

Om rapporten gäller en vuxen person som har svårt att eller inte kan företräda sig själv kan utredaren även behöva tala med personens goda man, förvaltare eller någon närstående. Detta måste då ske med beaktande av gällande regler om sekretess och tystnadsplikt. (Läs mer i kapitlen Ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man samt Offentlighet och sekretess.)

Det kan också visa sig att det inträffade inte är ett missförhållande, alltså att handlingen eller underlåtelsen inte innebär eller inte har inneburit ett hot mot eller medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Då kan utredningen avslutas med detta beslut eller ställningstagande.⁴¹² Den som bedriver verksamheten får bedöma om det rapporterade ska hanteras som ett klagomål eller en synpunkt inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet.⁴¹³

Varför har det hänt?

I utredningen ingår också att utreda och försöka klarlägga orsakerna till det inträffade.⁴¹⁴ Det är viktigt att utredningen också undersöker de bakomliggande orsakerna till missförhållandet. Även om den direkta orsaken till ett missförhållande är att en eller flera bland personalen har gjort fel så finns det oftast ytterligare förklaringar till det inträffade.

Bakomliggande orsaker till ett missförhållande är orsaker som finns på så kallad systemnivå: något som är relaterat till organisationen i sig, ledningen och styrningen av en verksamhet och därför bidrar till varför ett missförhållande kan inträffa.⁴¹⁵

Det är självfallet viktigt att klargöra vad som har hänt i den aktuella situationen. Fokus i utredningen behöver dock ligga på de bakomliggande orsakerna, det vill säga varför det kunde hända, då syftet med bestämmelserna om lex Sarah är att utveckla kvaliteten inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet och därigenom förhindra att liknade missförhållanden inträffar igen.⁴¹⁶

I många fall finns det också mer än en förklaring till det inträffade. När man försöker identifiera de bakomliggande orsakerna är det viktigt att utredaren är öppen för att orsakerna kan finnas inom flera områden och att inte utredningens fokus blir på ”vem eller vilka” som har gjort fel i en viss situation. Det här är några exempel på områden där det ofta finns bakomliggande orsaker till missförhållanden:

⁴¹² Prop. 2009/10:131 s. 46

⁴¹³ Jfr 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁴¹⁴ Prop. 2009/10:131 s. 46 och jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴¹⁵ Jfr Socialstyrelsen m.fl. (2009)

⁴¹⁶ Prop. 2009/10:131 s. 21 f., 31, 32, 36 och 43

- Kommunikation och information
- Utbildning och kompetens
- Processer, rutiner och riktlinjer
- Omgivning och organisation
- Teknik, utrustning och apparatur⁴¹⁷

Det är inte viktigt att kategorisera möjliga orsaker på det här sättet, men kategorierna kan vara ett stöd i utredningsarbetet när man identifierar bakomliggande orsaker.

För att hitta bakomliggande orsakerna kan utredaren behöva ställa flera frågor. Några exempel på sådana kan vara följande: Fanns det möjlighet till arbetsledning i den aktuella situationen? Var kommunikationen tillräcklig mellan olika arbetslag och mellan medarbetare och arbetsledning? Hade medarbetarna tillräcklig kompetens för att utföra de aktuella arbetsuppgifterna? Hade medarbetarna möjlighet till handledning och stöd i det dagliga arbetet? Fanns det rutiner för den aktuella situationen? Följdes rutinerna vid den aktuella situationen? Varför följdes inte rutinerna? Hade tillräcklig information om gällande rutiner getts? Var rutinerna inaktuella, felaktiga eller otydliga? Var bemanningen tillräcklig vid det aktuella tillfället? Hur såg rekryteringsförfarandet ut? Hur hade de nyanställda introducerats? Var utrustningen och inredningen i lokalerna fungerande och säker?

Utredning med fokus på bakomliggande orsaker

Nedan följer exempel på vad det i en utredning innebär att fokusera på bakomliggande orsaker. Den typ av frågor som anges i exemplen kan vara sådana som behöver ställas för att man ska kunna förstå varför ett missförhållande har inträffat.

- En äldre person som glöms på toaletten på ett särskilt boende när personalen byter av varandra mellan olika arbetspass. Efter att utredningen tagit reda på vad som har hänt och konstaterat att det var ett missförhållande behöver man fokusera på varför detta kunde hända. Det kan innebära att till exempel följande frågor måste behandlas. Hade personalen fått tillräcklig introduktion för att veta vad som behövde göras? Fanns det tillräckligt med personal för att utföra arbetsuppgifterna? Fungerade larmanordningar? Var kommunikationen mellan berörd personal eller arbetslag tillräcklig? Hur såg rutinerna ut för överrapportering mellan olika anställda eller arbetslag? Följdes rutinerna? Om inte, varför?
- En tonårsflicka med utvecklingsstörning och ett tal som kan vara svårt att förstå vistas en helg i månaden på ett korttidshem. En kväll nekas hon av en vikarie att kommunicera via Skype med sin mamma innan hon går och lägger sig, något hon gör varje kväll när hon är på korttidshemmet, vilket får till följd att hon frustrerad skriker och slår sig själv allvarligt. Även i detta fall behöver man, efter att man utrett vad som hänt, utreda de bakomliggande orsakerna. Följande är exempel på några frågor som den som bedriver korttidsboendet kan behöva ställa: Hur ser rutinerna för introducering av personal ut? Har personalen de kunskaper som behövs för att ge insatser av god kvalitet? Vilka rutiner finns för att se till att den personal som är i tjänst ska

⁴¹⁷ Jfr Socialstyrelsen m.fl. (2009)

ha nödvändig information om behov och önskemål hos ungdomarna även om dessa själva kan ha svårt att kommunicera? Vilket stöd finns från arbetsledning?

- En ungdom har vårdats på en SiS-institution utan lagstöd. Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande underställdes inte förvaltningsrätten inom föreskriven tid då beslutet faxades till fel nummer. Följande frågor kan behöva ställas: Hur ser rutinerna ut för att underställa förvaltningsrätten beslutet om omedelbara omhändertagande? Hur såg bemanningen ut den aktuella dagen? Är faxnumren förprogrammerade? Hur säkerställs att det är rätt nummer? Hur bekräftas att underställelsen har nått mottagaren?
- En socialsekreterare råkar av misstag skicka handlingar med sekretesskyddade uppgifter till fel klient. Misstaget upptäcks när klienten som fick handlingarna i sin post kontaktar handläggaren. Hur ser rutinerna ut vid utskick av handlingar med sekretesskyddade uppgifter? Hur såg bemanningen ut den aktuella dagen? Hur ser arbetsplatsen ut där man kopierar och skickar ut handlingar till klienter? Har anställda fått tillräcklig information om vikten av att hantera handlingar på ett integritetssäkert sätt?
- Ett barn placerat i ett familjehem har utsatts för fysisk och psykisk misshandel av en familjehemsförälder under en tid. Följande frågor kan nämnden behöva ställa: Hur säkerställs att det är lämpliga familjehem som rekryteras? Hur ser nämndens rutiner ut för rekrytering av familjehem? Hade de inblandade tjänstemännen rätt utbildning och erfarenhet för rekrytering av familjehem? Vilka ställningstaganden gjordes vid placering av det aktuella barnet? Hade de inblandade tjänstemännen rätt utbildning och erfarenhet för uppföljningen av placeringen? Hade tjänstemännen tillgång till arbetsledning? Hur ser rutiner ut för uppföljning av placerade barn? Följs rutinerna? Hur såg bemanningen ut på socialkontoret vid de aktuella tidpunkterna?
- En nyinflyttad boende hotar och stör medboende i en bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS som drivs i enskild regi. Följande frågor kan behöva ställas av den som bedriver verksamheten: Fick verksamheten tillräckligt med information om den enskildes behov i samband med att den enskilde anvisades platsen? Har personalen den kompetens som behövs för att kunna tillgodose den enskildes behov? Är boendet utformat så att det passar den enskildes behov? Har personalen tillgång till arbetsledning? Finns tillgång till handledning? Verksamheten kan i samband med sin utredning uppmärksamma att det också finns brister i nämndens handläggning av ärendet. Det kan medföra att nämnden också får kännedom om ett missförhållande i sin verksamhet som ska rapporteras enligt lex Sarah. Frågor som nämnden kan behöva ställa är: Hur gjordes behovsbedömningen? Hur har man säkerställt att placeringen av den boende på just denna enhet var lämplig? Hur är boendet utformat? Har personalen på detta boende den kompetens som behövs för att tillgodose den enskildes behov? Hur har man följt upp placeringen? Hur säkerställdes att verksamheten fick nödvändig information i samband med anvisningen av plats och vid inflyttningen?

Egenkontroll och riskanalys

I sammanhanget är det också av vikt att betona att egenkontroll ska bedrivas.⁴¹⁸ Egenkontrollen innebär en systematisk uppföljning och utvärdering av den egna

⁴¹⁸ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:9

verksamheten samt kontroll att den bedrivs enligt fastställda processer och rutiner.⁴¹⁹ Utredningar av varför missförhållanden har kunnat inträffa kan användas i egenkontrollen. Vidare kan utredningarna vara ett stöd i samband med arbetet med riskanalyser.⁴²⁰

Vad kan göras för att förhindra att något liknande inträffar igen?

När man har kommit fram till vad som har orsakat missförhållandet, och då särskilt de bakomliggande orsakerna, behöver en bedömning göras av vilka åtgärder som ska vidtas för att förhindra att något liknande inträffar igen.⁴²¹ Om de bakomliggande orsakerna till missförhållandet åtgärdas så minskas eller elimineras risken för att ett liknande missförhållande inträffar igen.⁴²² Åtgärderna måste därför svara mot de bakomliggande orsaker som utredningen har identifierat.

Eftersom syftet är att förhindra att något liknande inträffar igen behöver åtgärderna riktas mot de bakomliggande orsakerna på systemnivå. För att kunna göra en bedömning av vad som kan göras för att förhindra att något liknande inträffar igen är det lämpligt att också titta bakåt i tiden. Har något liknande inträffat tidigare och i så fall varför inträffar det igen? Vidtogs det då åtgärder för att förhindra att det tidigare missförhållandet skulle inträffa igen och varför har inte de åtgärderna haft avsedd effekt? Finns det en risk och i så fall hur stor är den att något liknande kommer att inträffa igen? Om man under utredningen kommer fram till att det finns en eller flera bakomliggande orsaker till missförhållandet av den art som redovisas i avsnittet Varför har det hänt?, så finns det sannolikt en risk för att det kan inträffa igen om inte dessa åtgärdas.⁴²³

Det finns ofta flera förklaringar till att något har inträffat, även om den direkta orsaken till ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande är att en eller flera anställda har gjort fel. Till exempel kan de bakomliggande orsakerna finnas i rutinerna för att rekrytera och introducera personal, eller i vilka möjligheter personalen har att få handledning och stöd i det dagliga arbetet. Därmed kan det sannolikt aldrig vara tillräckligt att endast vidta en arbetsrättslig åtgärd eller göra en polisanmälan för att förhindra eller minska risken för att missförhållandet inträffar igen i verksamheten.

(Läs mer om dokumentation av en utredning i avsnittet Dokumentation av en utredning samt om åtgärder i kapitlet Avhjälpa eller undanröja.)

Beslut respektive ställningstagande

Utredningen av en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska avslutas med ett beslut (i offentlig verksamhet) eller ett ställningstagande (i enskild regi).⁴²⁴

I kommunala verksamheter är det nämnden som har ansvar för att ärendet avslutas med ett beslut. Enligt KL kan nämnden exempelvis delegera uppgiften att fatta beslut till ett utskott eller till en tjänsteman.⁴²⁵

⁴¹⁹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9

⁴²⁰ 5 kap. 1 § SOSFS 2011:9

⁴²¹ Jfr prop. 2009/10:131 s. 21 och 32 och 5 kap. 2 och 5 §§ SOSFS 2011:5

⁴²² Socialstyrelsen m.fl. (2009)

⁴²³ Jfr Socialstyrelsen m.fl. (2009)

⁴²⁴ Prop. 2009/10:131 s. 46 och jfr 5 kap. 3 § SOSFS 2011:5

I verksamheter vid SiS är det generaldirektören som har ansvar för att ärendet avslutas med ett beslut. Om inget annat framgår av myndighetens arbetsordning eller delegationsordning är det generaldirektören som ansvarar för att ärendet avslutas med ett beslut.⁴²⁶

I enskilda verksamheter är det den som bedriver verksamheten som ansvarar för att utredningen avslutas med ett ställningstagande.⁴²⁷ Bestämmelserna om lex Sarah hindrar inte den som bedriver den enskilda verksamheten att utse någon annan för att göra ställningstagandet.

Ansvaret för att avsluta ärendet med ett beslut eller ställningstagande gäller oavsett om det har kunnat klarläggas exakt vad som har hänt eller inte.⁴²⁸

I beslutet respektive ställningstagandet ska den som bedriver verksamheten ta ställning till om det rapporterade var ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande – och om det i så fall var ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande.⁴²⁹ (Läs mer om allvarliga missförhållanden i avsnittet Allvarligt missförhållande i kapitlet Lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg.)

Om det är fråga om ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska anmälan göras till Inspektionen för vård och omsorg (IVO).⁴³⁰ Om det rapporterade efter utredningen inte bedöms vara ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande avslutas utredningen av lex Sarah-rapporten med detta beslut respektive ställningstagande.⁴³¹ Det ska i så fall inte anmälas till IVO.⁴³²

Det rapporterade kan dock vara ett klagomål eller en synpunkt som ska hanteras inom verksamhetens ledningssystem i det fortlöpande förbättringsarbetet.⁴³³

Dokumentation av en utredning

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska dokumenteras och utredas utan dröjsmål.⁴³⁴ Dokumentationen ska göras fortlöpande.⁴³⁵

Under utredningen, och när den är genomförd enligt ovan så ska det finnas underlag för att dokumentera enligt lag och föreskrifter.⁴³⁶ Eftersom dokumentationen ska göras utan dröjsmål och fortlöpande räcker det inte att dokumentera allt när ärendet är avslutat och klart. Syftet med att dokumentera fortlöpande är att man vid varje tidpunkt ska kunna se vad som har kommit fram under handläggningen av ärendet, vilka åtgärder som har vidtagits och vad som planeras.

⁴²⁵ 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁴²⁶ Jfr 2, 4 och 5 §§ myndighetsförordningen

⁴²⁷ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och prop. 2009/10:131 s. 33

⁴²⁸ Jfr prop. 2009/10:131 s. 46

⁴²⁹ Prop. 2009/10:131 s. 46

⁴³⁰ 14 kap 7 § SoL och 24 g § LSS

⁴³¹ Jfr prop. 2009/10:131 s. 46

⁴³² Jfr 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴³³ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁴³⁴ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

⁴³⁵ 5 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁴³⁶ 14 kap. 6 § SoL, 24 e § LSS och 5 kap. SOSFS 2011:5

Dokumentationen ska visa

1. vad det rapporterade missförhållandet eller risken för ett missförhållande har bestått i och vilka konsekvenser det har fått eller kunde ha fått för den enskilde
2. när och hur den muntliga eller skriftliga rapporten har tagits emot
3. när och hur missförhållandet eller risken för missförhållandet har uppmärksamats
4. när missförhållandet har inträffat
5. de orsaker till missförhållandet eller risken för ett missförhållande som har identifierats
6. om något liknande har inträffat i verksamheten tidigare och i så fall varför det har inträffat igen
7. bedömningen av om något liknande skulle kunna inträffa igen.⁴³⁷

Av dokumentationen ska det vidare framgå

1. vilka åtgärder som har vidtagits för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet eller risken för ett missförhållande samt tidpunkt för dessa
2. vad som i övrigt har framkommit under utredningen
3. vilket beslut eller ställningstagande som utredningen har avslutats med.⁴³⁸

De åtgärder som har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden eller risker för missförhållanden uppkommer igen ska dokumenteras.⁴³⁹ Av detta följer att dokumentationen ska utvisa

- vilka åtgärder som har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden uppkommer igen.

Dokumentationen av ett så kallat lex Sarah-ärende ska hållas åtskild från enskildas personakter.⁴⁴⁰ Eftersom handlingar i ett lex Sarah-ärende i offentlig verksamhet kan behöva diarieföras enligt bestämmelsen i OSL⁴⁴¹ så kan det vara lämpligt att hålla samman dessa i en akt⁴⁴². Dokumentationen i enskild verksamhet behöver hållas samman. Det följer av 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS. Det finns inga bestämmelser som reglerar om dokumentationen ska vara fysisk eller digital.

Skilj på lex Sarah-dokumentation och dokumentation i den enskildes personakt

Även om dokumentationen av ett lex Sarah-ärende ska hållas åtskild från enskildas personakter, ska dokumentationen om den enskilde omfatta faktiska omständigheter och händelser av betydelse enligt 11 kap. 5 § SoL respektive 21 a § LSS. Att det finns en lex Sarah-rapport om ett missförhållande som rör den

⁴³⁷ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴³⁸ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁴³⁹ 5 kap. 5 § SOSFS 2001:5

⁴⁴⁰ Jfr JO 2000/01 s. 522

⁴⁴¹ 5 kap. 1 § OSL, JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm 2012-06-15, mål nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall 2012-09-14, mål nr 617-12

⁴⁴² Jfr 4 kap. 1 § OSL och 3 § arkivlagen

enskilde torde både vara en faktisk omständighet och en händelse av betydelse och omfattas därmed av dessa bestämmelser

Vad bestod det rapporterade missförhållandet i och vilka konsekvenser fick det?

Dokumentationen ska utvisa vad det rapporterade missförhållandet eller risken för missförhållandet har bestått i och vilka konsekvenser det har fått eller kunde ha fått för den enskilde.⁴⁴³ Eftersom ett syfte med utredningen är att den ska utgöra en del av arbetet med att utveckla och säkra kvaliteten – att förhindra att ett liknande missförhållande eller påtaglig risk för missförhållande inträffar igen – är det av stor vikt att beskrivningen av det inträffade är så konkret som möjligt.⁴⁴⁴ Vad har hänt? Har en eller flera enskilda varit utsatta? Var det ett barn, en ungdom eller en vuxen med t.ex. nedsatt kognitiv eller fysisk förmåga? Vilka omständigheter hos den enskilde var av betydelse för hoten och konsekvenserna? Som exempel kan nämnas någon som har svårt att kalla på hjälp själv inte får en insats som den är beroende av. När inträffade det? Vilka konsekvenser avseende enskildas liv, säkerhet och fysiska eller psykiska hälsa har det rapporterade missförhållandet medfört eller vilka konsekvenser kunde det ha medfört?

När togs den muntliga eller skriftliga rapporten emot?

Det ska framgå av dokumentationen när den muntliga eller skriftliga rapporten togs emot.⁴⁴⁵ I en verksamhet som bedrivs i offentlig regi anses rapporten ha kommit till nämnden eller Statens institutionsstyrelse när handlingen anländer via post eller mejl, eller när den kommer behörig tjänsteman tillhanda.⁴⁴⁶ SMS-meddelanden är att anse som handlingar i form av upptagningar och kan därmed utgöra allmänna handlingar om de är inkomna till myndigheten.⁴⁴⁷

För verksamheter som drivs i enskild regi finns inga motsvarande regler för när en rapport anses ha tagits emot.

När och hur uppmärksammades missförhållandet?

Dokumentationen ska utvisa när och hur missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande uppmärksammades.⁴⁴⁸ Det kan ha betydelse för att veta vem eller vilka som har drabbats och vem eller vilka som har varit med vid den situation som har rapporterats. Uppgifterna kan även ge information om det finns någon eller några personer som kan tillföra mer information om vad som har hänt. Det gäller särskilt personer som inte längre finns kvar i en verksamhet, till exempel korttidsanställda vikarier eller praktikanter.

När inträffade missförhållandet?

Dokumentationen ska utvisa när missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet har inträffat.⁴⁴⁹ Det kan vara ett enstaka tillfälle eller en tids-

⁴⁴³ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁴⁴ Jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 46 och 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

⁴⁴⁵ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁴⁶ 10 § FL

⁴⁴⁷ 2 kap. 3 § TF, Kammarrätten i Jönköping 2009-02-26, mål nr 4159-08 och Kammarrätten i Sundsvall 2009-04-30, mål nr 195-09

⁴⁴⁸ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁴⁹ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

period. Uppgiften kan ha betydelse för att se om det finns någon systematik i när missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden inträffar.

Vilka orsaker till missförhållandet har identifierats?

Dokumentationen ska utvisa vilka orsaker – utförda handlingar eller handlingar som av försummelse eller av annat skäl inte har utförts – samt de bakomliggande orsakerna till missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande som har framkommit under utredningen.⁴⁵⁰ (Läs mer i avsnittet Varför har det hänt?).

Har något liknande inträffat i verksamheten tidigare?

Dokumentationen ska utvisa om något liknande har inträffat i verksamheten tidigare, och varför det har hänt igen.⁴⁵¹

För att kunna redovisa om något liknande har inträffat i verksamheten tidigare och i så fall varför det har hänt igen behöver den som utreder rapporten bl.a. ha tillgång till lämnade klagomål och synpunkter⁴⁵² och till tidigare lex Sarah-rapporter med tillhörande utredningar.

Som exempel på orsaker till att ett missförhållande har inträffat igen kan nämnas att beslutade åtgärder inte har genomförts som planerat, att de vidtagna åtgärderna inte var adekvata för att åtgärda de tidigare identifierade bakomliggande orsakerna eller att man inte hade lyckats identifiera de relevanta bakomliggande orsakerna.

(Läs mer i avsnittet Varför har det hänt?.)

Finns det risk för att något liknande kan inträffa igen?

Dokumentationen ska utvisa en bedömning av om något liknande skulle kunna inträffa igen.⁴⁵³

I detta sammanhang är det viktigt att vara uppmärksam på att det kan finnas flera orsaker till ett missförhållande. (Läs mer om orsaker till missförhållanden i avsnittet Varför har det hänt?.)

Vilka åtgärder har vidtagits för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet?

Av dokumentationen ska det framgå vilka åtgärder som har vidtagits för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet eller risken för ett missförhållande samt tidpunkt för dessa.⁴⁵⁴ Det gäller både omedelbara åtgärder enligt 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5 och andra åtgärder som vidtogs för att avhjälpa det missförhållande eller undanröja den påtagliga risken för missförhållande som har rapporterats.

(Läs mer om skyldigheten att vidta åtgärder för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet i kapitlen Avhjälpa eller undanröja – omedelbara åtgärder och Avhjälpa eller undanröja .)

⁴⁵⁰ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁵¹ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁵² 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁴⁵³ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁵⁴ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:5

Vilka åtgärder har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden uppkommer igen?

De åtgärder som har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden eller risker för missförhållanden uppkommer igen ska dokumenteras.⁴⁵⁵ (Läs mer i avsnittet Åtgärder för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen i kapitlet Avhjälpa eller undanröja.)

Om någon eller några av de planerade åtgärderna ännu inte har vidtagits ska de ändå redovisas i dokumentationen.⁴⁵⁶ Det kan vara lämpligt att det också framgår om det finns beslut om åtgärderna, en eventuell tidplan och vem som är ansvarig för att åtgärderna ska genomföras.

Av dokumentationen kan det också framgå om arbetsrättsliga åtgärder har vidtagits eller om en polisanmälan har gjorts. (Läs mer i kapitlet Rättsliga åtgärder vid sidan av lex Sarah.)

Vad som i övrigt framkom när rapporten utreddes?

Dokumentationen ska utvisa vad som i övrigt har framkommit när rapporten utreddes.⁴⁵⁷ Det kan till exempel vara följande: Vilka har utredaren haft kontakt med? Vad framkom vid dessa samtal? Finns det något skriftligt material, till exempel läkarintyg eller skriftliga klagomål från en närstående till den enskilde? Hur ser den enskilde och i förekommande fall vårdnadshavare, närstående, god man eller förvaltare på det som har rapporterats? Hur ser andra berörda på det som har rapporterats och det som har kommit fram under utredningen – till exempel den som har lämnat rapporten, den eller de som enligt rapporten har utsatt någon för missförhållandet och arbetsledaren?

Vilket beslut eller ställningstagande avslutades utredningen med?

Det ska också framgå av dokumentationen vilket beslut (i offentlig verksamhet) eller vilket ställningstagande (i enskild verksamhet) som utredningen av en lex Sarah-rapport avslutades med.⁴⁵⁸

I kommunen kan nämnden fatta beslut, eller en politiker eller en tjänsteman med stöd av en delegation.⁴⁵⁹ Vid SiS kan generaldirektören eller en annan tjänsteman med stöd av en delegation fatta beslutet.⁴⁶⁰ I enskild verksamhet gör företrädaren för den enskilda verksamheten ställningstagandet.⁴⁶¹ Bestämmelserna om lex Sarah hindrar inte den som bedriver den enskilda verksamheten att utse någon annan för att göra ställningstagandet.

Syftet med beslutet respektive ställningstagandet är att den som bedriver verksamheten ska fastslå om det rapporterade var ett missförhållande eller inte – och om det i så fall var ett allvarligt missförhållande eller inte.⁴⁶² Detsamma

⁴⁵⁵ 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

⁴⁵⁶ 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

⁴⁵⁷ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁴⁵⁸ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁴⁵⁹ 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁴⁶⁰ Jfr 2, 4 och 5 §§ myndighetsförordningen

⁴⁶¹ Jfr 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

⁴⁶² Prop. 2009/10:131 s. 46

gäller om det rapporterade var en påtaglig risk för ett missförhållande eller inte, och om det i så fall var en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande.

Vad ska framgå för varje uppgift i dokumentationen?

För varje uppgift som dokumenteras under utredningen ska det framgå

1. vilket datum uppgiften dokumenterades
2. varifrån uppgiften kommer
3. vad som är faktiska omständigheter och vad som är bedömningar
4. vem (namn och befattning eller titel) som har dokumenterat uppgiften.

Med befattning avses den anställdes funktion, till exempel chef, föreståndare, socialsekreterare, handläggare, behandlingsassistent, undersköterska eller kontaktperson. Med titel avses i kommunal verksamhet en förtroendevalds funktion inom politiken, till exempel ordförande i nämnden eller ledamot av ett utskott. I en enskild verksamhet avses med titel en persons funktion hos huvudmannen för den enskilda verksamheten, till exempel ordförande i bolagets eller stiftelsens styrelse eller styrelseledamot.

Avhjälpa eller undanröja

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som har rapporterats ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.⁴⁶³ Utan dröjsmål innebär att det ska ske så snart det är möjligt och det ska alltid ske med den skyndsamhet som situationen kräver.⁴⁶⁴ Den som bedriver verksamheten ansvarar för att vidta lämpliga åtgärder.⁴⁶⁵

Åtgärder kan behöva vidtas omedelbart när rapporten tas emot. (Läs mer i kapitlet Avhjälpa eller undanröja – omedelbara åtgärder.) Vidare kan åtgärder behöva vidtas under eller efter utredningen av det rapporterade missförhållandet och som rör det som hänt samt för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen.⁴⁶⁶ (Läs mer i kapitlet Avhjälpa eller undanröja.)

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas för att undanröja och avhjälpa.

Åtgärder med anledning av rapporten

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som har rapporterats ska utredas utan dröjsmål.⁴⁶⁷ När rapporten har tagits emot och det eventuellt har vidtagits omedelbara åtgärder påbörjas utredningen. (Läs mer i kapitlet Utredningsskyldigheten).

Syftet med utredningen är bland annat att klarlägga vad som har hänt och varför. Under utredningen eller efter att utredningen har avslutats behöver den som bedriver verksamheten ta ställning till vilka åtgärder som behöver vidtas i förhållande till den eller de personer som har drabbats av missförhållandet eller risken för det missförhållande som har rapporterats.

Åtgärderna kan till exempel vara att stödja den enskilde på olika sätt, gå igenom den fastställda genomförandeplanen för att säkerställa att den är aktuell samt att berörd personal känner till dess innehåll, informera samtliga anställda om gällande rutiner och hur de ska tillämpas, och tillfälligt utöka bemanningen för att genomföra beviljade insatser.

Åtgärder för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande som har rapporterats ska utredas utan dröjsmål.⁴⁶⁸ Syftet med utredningen är bland annat att klarlägga vad som har hänt och varför det har hänt med fokus på de bakomliggande orsakerna.⁴⁶⁹ (Läs mer i kapitlet Utredningsskyldigheten.)

⁴⁶³ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

⁴⁶⁴ Prop. 2009/10:131 s. 40–41

⁴⁶⁵ Jfr 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

⁴⁶⁶ Prop. 2009/10:131 s. 2 och 32 och jfr 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

⁴⁶⁷ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

⁴⁶⁸ 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS

⁴⁶⁹ Prop. 2009/10:131 s. 21 och 32 och jfr 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

Under utredningen eller efter att utredningen har avslutats behöver den som bedriver verksamheten ta ställning till vilka åtgärder som behöver vidtas i verksamheten för att förhindra att ett liknande missförhållande ska inträffa igen.⁴⁷⁰ Ett sätt att beskriva åtgärderna kan vara att det handlar dels om åtgärder på kort sikt, dels om åtgärder på längre sikt.

Om verksamheten åtgärdar de bakomliggande orsakerna till missförhållandet så minskas eller elimineras risken för att det händer igen.⁴⁷¹ Åtgärderna måste därför svara mot de bakomliggande orsakerna.

Åtgärder på kort sikt kan verksamhetens arbetsledare, eller en annan chef, i många fall vidta inom ramen för hans eller hennes uppdrag och befogenheter. Det kan till exempel vara att informera samtliga anställda om vad som gäller i en viss situation, gå igenom aktuell lagstiftning, tillfälligt utöka bemanningen för att klara av att ge de insatser som enskilda är beviljade, erbjuda personalen handledning och se över gällande rutiner eller gå igenom hur medarbetarna ska tillämpa rutinerna.

Åtgärder på längre sikt kan kräva beslut av någon annan, till exempel åtgärder som inte ryms inom arbetsledarens eller chefens uppdrag och befogenheter, eller åtgärder som tar längre tid att genomföra. Det kan till exempel vara att utöka bemanningen permanent i en verksamhet, vilket leder till budgetförändringar.

I en kommunal verksamhet kan det fordra ett beslut av nämnden eller i vissa fall av kommunfullmäktige. I en enskild verksamhet kan det till exempel krävas ett beslut från styrelsen för bolaget, stiftelsen eller kooperativet.

Åtgärder som tar längre tid att genomföra kan till exempel vara att utbilda samtliga anställda i en verksamhet eller att rekrytera ny personal med specialkompetens.

Dokumentation

(Läs mer om vad som ska dokumenteras om att avhjälpa och undanröja ett missförhållande, och de åtgärder som ska förhindra att liknande missförhållanden ska inträffa igen, i avsnittet Dokumentation av en utredning i kapitlet Utredningsskyldigheten.)

⁴⁷⁰ Prop. 2009/10:131 s. 21 och 32 och jfr 5 kap. 5 § SOSFS 2011:5

⁴⁷¹ Socialstyrelsen m.fl. (2009)

Lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg

Ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska snarast anmälas till tillsynsmyndigheten – Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Den utredning som har gjorts med anledning av det inträffade och som har dokumenterats enligt 5 kap. SOSFS 2011:5 ska bifogas anmälan.⁴⁷²

Allvarligt missförhållande

Med allvarliga missförhållanden som ska anmälas avses såväl utförda handlingar som handlingar som någon av försummelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett allvarligt hot mot eller har medfört allvarliga konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.⁴⁷³

En påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska också anmälas. Det innebär att det är fråga om en uppenbar och konkret risk för ett allvarligt missförhållande.⁴⁷⁴

Anmälningsskyldigheten är begränsad till allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden.⁴⁷⁵ (Läs mer om vad som är ett missförhållande i kapitlet Vad ska rapporteras?)

Nedan finns exempel på faktorer som kan ha betydelse vid bedömningen av hotets eller konsekvensernas allvarlighetsgrad:

- dödsfall som inte beror på en naturlig död
- inlåsning eller tvångsåtgärder som sker utan lagstöd
- allvarliga fysiska skador
- bestående fysiska skador
- allvarliga konsekvenser för psykisk hälsa i form av betydande känsla av otrygghet, oro, nedstämdhet, meningslöshet
- förlust av betydande rättigheter som den enskilde ska vara tillförsäkrad enligt lag, förordning eller föreskrifter som till exempel SoL, LSS, LVU, LVM, LSU, FB, OSL, FL och RF
- hot eller konsekvenser som drabbar flera enskilda
- hot eller konsekvenser som har pågått under en längre tid
- särbehandling som även strider mot diskrimineringslagstiftningen.

Ett hot eller en konsekvens som i sig inte skulle bedömas som allvarlig kan, om den upprepas, bli ett allvarligt hot mot eller vara en allvarlig konsekvens för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. En sådan upprepning

⁴⁷² 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴⁷³ 6 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁴⁷⁴ 6 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁴⁷⁵ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

kan sannolikt bero på att verksamheten inte har åtgärdat de bakomliggande orsakerna vid tidigare tillfällen.

Även påtagliga risker för ovanstående är sådant som ska anmälas till IVO. Det kan till exempel när en anställd upptäcker något i sista stund och agerar för att förhindra allvarliga konsekvenser eller att något förvärras. Ett annat exempel är när man inom hemtjänsten har glömt en person som är helt beroende av hjälp, och anhöriga upptäcker det och kontaktar verksamheten.

Vem ska göra lex Sarah-anmälan?

I kapitlet Rutiner för tillämpning av lex Sarah redogörs för vilka rutiner som ska finnas för anmälningsskyldigheten.

I kommunal verksamhet

I en kommunal verksamhet som bedrivs enligt SoL ska socialnämnden göra lex Sarah-anmälan till IVO.⁴⁷⁶ I en kommunal verksamhet som bedrivs enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade ska lex Sarah-anmälan göras av berörd nämnd som avses i 22 § LSS.⁴⁷⁷ Rimligen är detta de respektive nämnder som rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till.⁴⁷⁸ Med dessa avses den nämnd som bedriver respektive verksamhet.⁴⁷⁹

Nämnden ansvarar för att anmäla till IVO snarast.⁴⁸⁰ Nämnden kan fatta beslutet att göra anmälan vid ett sammanträde eller välja att delegera beslutet exempelvis till ordföranden, en förvaltningschef eller till en annan tjänsteman. Det går att delegera beslutet att göra en lex Sarah-anmälan till IVO enligt bestämmelserna i KL⁴⁸¹, eftersom det inte finns några hinder för det i SoL.⁴⁸²

Om nämnden väljer att inte delegera beslutet måste nämnden vara beredd att med kort varsel sammanträda för att fatta beslut om att göra en anmälan då en anmälan ska göras snarast. I vissa kommuner har nämnden valt att delegera beslutet att göra en lex Sarah-anmälan till ordföranden eller en tjänsteman i de fall nämndens nästa sammanträde inte kan inväntas för att nämnden ska klara kravet att göra anmälan snarast. I övriga situationer är det nämnden som fattar beslut om att göra lex Sarah-anmälan till IVO.

I enskild verksamhet

I en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet ska lex Sarah-anmälan till IVO göras av den som bedriver verksamheten.⁴⁸³ Med den som bedriver en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet avses den som är ytterst ansvarig för verksamheten, till exempel behörig företrädare för ett bolag, en stiftelse, ett kooperativ eller en förening.⁴⁸⁴

Det är den behöriga företrädaren som har ansvar för att anmälan görs snarast till IVO. Om den behöriga företrädaren till exempel är styrelsen för ett bolag,

⁴⁷⁶ 14 kap. 7 § SoL

⁴⁷⁷ 24 f § LSS

⁴⁷⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

⁴⁷⁹ 2 kap. 4 § SOSFS 2011:5

⁴⁸⁰ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴⁸¹ 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁴⁸² 10 kap. 4 § SoL

⁴⁸³ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴⁸⁴ Prop. 2009/10:131 s. 33

en stiftelse eller ett kooperativ, kan styrelsen fatta beslutet att göra en anmälan vid ett sammanträde. Styrelsen kan också utse till exempel ordföranden eller chefen för verksamheten att fatta beslutet. Om styrelsen väljer att inte utse någon annan att fatta beslutet måste styrelsen vara beredd att sammanträda med kort varsel för att fatta beslut om att göra en lex Sarah-anmälan, då en anmälan ska göras snarast.

Det finns enskilda verksamheter där den behöriga företrädaren för den enskilda verksamheten har utsett till exempel ordföranden eller chefen för verksamheten att fatta beslutet att göra en lex Sarah-anmälan i de fall styrelsens nästa sammanträde inte kan inväntas för att den som bedriver verksamheten ska klara kravet att göra anmälan snarast. I övriga situationer är det styrelsen som fattar beslut om att göra lex Sarah-anmälan till IVO.

Är den behöriga företrädaren ägaren för ett mindre företag kan han eller hon själv fatta beslutet eller utse till exempel chefen för verksamheten att fatta beslutet.

Statens institutionsstyrelse

I verksamheter vid SiS ska lex Sarah-anmälan till IVO göras av SiS ledning.⁴⁸⁵

Det är generaldirektören som utgör ledningen för myndigheten. Om inget annat framgår av myndighetens arbetsordning eller delegationsordning är det alltså generaldirektören som ska fatta beslutet att göra anmälan.⁴⁸⁶

När ska lex Sarah-anmälan göras?

Ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska anmälas till IVO snarast.⁴⁸⁷ Vad är snarast? Det är från den tidpunkten det konstateras att det rör sig om ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande som anmälan snarast ska göras till IVO. Det kan vara uppenbart redan när verksamheten tar emot rapporten att det rör sig om ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande. Men det kan också visa sig först i ett senare skede: under utredningen eller när utredningen avslutas.

Om utredningen inte är klar när verksamheten gör anmälan till IVO, ska utredningen lämnas in så snart den är klar och senast två månader efter⁴⁸⁸ att anmälan har gjorts.

Hur ska anmälan göras?

Anmälan till IVO ska göras på blanketten ”ANMÄLAN – lex Sarah” som är en bilaga till Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah.⁴⁸⁹ Blanketten finns tillgänglig på Socialstyrelsens webbplats och på Inspektionen för vård och omsorgs webbplats (www.ivo.se).

Utredningen ska skickas med anmälan om den är avslutad, och även andra handlingar som är av betydelse för det aktuella allvarliga missförhållandet ska

⁴⁸⁵ 14 kap. 7 § SoL

⁴⁸⁶ Jfr 2, 4 och 5 §§ myndighetsförordningen

⁴⁸⁷ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴⁸⁸ 6 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁴⁸⁹ 6 kap. 2 § SOSFS 2011:5

bifogas. Om utredningen inte är klar när verksamheten gör anmälan ska den lämnas in så snart den är klar och senast två månader efter att anmälan har gjorts.⁴⁹⁰

För att IVO ska kunna handlägga lex Sarah-ärendet är det viktigt att anmälan är komplett: alla uppgifter på blanketten ska vara ifyllda och dokumentationen av utredningen ska vara gjord enligt 5 kap. 2–5 §§ SOSFS 2011:5. (Läs vidare om att fylla i blanketten i bilaga 4.)

För att försäkra sig om att utredningen är fullständig kan den som bedriver verksamheten använda 5 kap. SOSFS 2011:5 som en form av checklista. Om utredningen inte innehåller alla delar som den ska komma IVO att begära kompletteringar.

En lex Sarah-anmälan (den ifyllda blanketten och utredningen samt eventuella andra handlingar) ska skickas med vanlig post. Det beror på att de flesta lex Sarah-anmälningar innehåller personuppgifter som omfattas av sekretess och tystnadsplikt. E-post och fax är i dagsläget inte tillräckligt säkra för att skydda sådana uppgifter.

Vart ska anmälan göras?

Anmälan görs till IVO och kommer att handläggas av den regionala tillsynsavdelning som har tillsyn över den verksamhet där det allvarliga missförhållandet har inträffat eller risken för ett allvarligt missförhållande har förelegat. Det är alltså var verksamheten finns geografiskt som avgör vilken avdelning som kommer att handlägga lex Sarah-anmälan.

För yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter är det alltså *inte* var bolaget, stiftelsen eller liknande har sitt säte som avgör vilken avdelning som kommer att handlägga lex Sarah-anmälan, utan var den aktuella verksamheten är belägen geografiskt. Detsamma gäller SiS, där det avgörande är var LVM-hemmet eller det särskilda ungdomshemmet finns geografiskt som avgör till vilken regional tillsynsavdelning som kommer att handlägga lex Sarah-anmälan.

På Inspektionen för vård och omsorgs webbplats finns uppgifter om vilken regional tillsynsavdelning som en geografisk kommun tillhör.

Går det att ta tillbaka en lex Sarah-anmälan?

Det går inte att ta tillbaka en lex Sarah-anmälan. Men det förekommer vid enstaka tillfällen att den som bedriver en verksamhet vill ta tillbaka en lex Sarah-anmälan. Det kan bero på att den som bedriver verksamheten gjorde en lex Sarah-anmälan i samband med mottagandet av en rapport, för att de då gjorde bedömningen att det rörde sig om ett allvarligt missförhållande och gjorde en anmälan till IVO direkt. Vid en senare tidpunkt – under utredningen eller när utredningen avslutas – kommer den som bedriver verksamheten fram till att det inte rör sig om ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande. Då avslutar den som bedriver verksamheten lex Sarah-ärendet med beslutet eller ställningstagandet att det inte är ett allvarligt miss-

⁴⁹⁰ 6 kap. 2 § SOSFS 2011:5

förhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande. Beslutet respektive ställningstagandet och utredningen enligt 5 kap. SOSFS 2011:5 skickas till IVO. Myndigheten tar ställning till om man delar anmälarens uppfattning. I så fall avslutas ärendet utan vidare åtgärd. Det är då inte i formell mening fråga om att ta tillbaka en lex Sarah-anmälan.

Information till nämnd om lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg

Ibland är det inte den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en beslutad insats. Även om det är någon annan än den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en insats har den beslutande nämnden fortfarande ansvar för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.⁴⁹¹ För att kunna ta detta ansvar måste nämnden få ta del av information som rör genomförandet av insatser för den enskilde i olika avseenden. Ett exempel är information om en anmälan av ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande som rör en enskild som nämnden har ansvar för.⁴⁹²

Information från en enskild verksamhet

När den enskilda verksamheten har gjort en lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) ska den som bedriver verksamheten informera berörd nämnd.⁴⁹³ Med berörd nämnd som ska informeras om en anmälan avses den nämnd som har beslutat om insatser för den enskilde.⁴⁹⁴ Om lex Sarah-anmälan omfattar flera enskilda kan det alltså vara flera nämnder som ska informeras.

En lex Sarah-anmälan kan beröra en verksamhet med allmänt inriktade insatser inom socialtjänsten som bedrivs på uppdrag av en kommun. Då är det den nämnd som har tecknat avtal om verksamheten som ska få informationen.⁴⁹⁵ (Läs mer i avsnittet Allmänt inriktade insatser i kapitlet Tillämpningsområde.)

Informationen som lämnas till berörd nämnd ska omfatta vad som har framkommit under utredningen, ställningstagandet samt vidtagna och planerade åtgärder.⁴⁹⁶

Informationsskyldigheten från den enskilda verksamheten till nämnden är tystnadspliktsbrytande.⁴⁹⁷ Den tystnadspliktsbrytande verkan torde dock endast gälla mellan den enskilda verksamheten och den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.

Det skulle i så fall innebära att en anmälan som innehåller uppgifter om flera enskilda, inte med tystnadspliktsbrytande verkan, kan lämnas till en nämnd som inte har fattat beslut om insatser för samtliga dessa enskilda. När informationen lämnas är det därför viktigt att vara uppmärksam på om anmälan innehåller uppgifter om enskilda från flera nämnder eller kommuner. Om anmälan innehåller uppgifter om enskilda från flera nämnder eller kommuner kan det alltså

⁴⁹¹ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och prop. 2009/10:131 s. 27 och 34

⁴⁹² Prop. 2009/10:131 s. 34

⁴⁹³ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁴⁹⁴ 6 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁴⁹⁵ 6 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁴⁹⁶ 6 kap. 4 § SOSFS 2011:5

⁴⁹⁷ Jfr prop. 2009/10:131 s. 52

strida mot bestämmelserna om tystnadsplikt att lämna över en kopia på anmälan i sin helhet.

När nämnden tecknar avtal med en enskild verksamhet kan parterna komma överens om *hur* informationen om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO ska lämnas. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem ska ta emot informationen? Ska det finnas tidsfrister för när informationen ska lämnas?

När nämnden tar emot informationen

Eftersom en enskild verksamhet är skyldig att informera nämnden om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO behöver nämnden utse en eller flera personer som, för nämndens räkning, tar emot informationen från enskilda verksamheter.

Nämnden kan delegera ansvaret till en tjänsteman, eller i annan ordning utse någon, som får ta emot informationen från enskilda verksamheter.⁴⁹⁸ Uppgifter som utförs med stöd av delegation, det vill säga mottagande av information, ska anmälas till nämnden.⁴⁹⁹ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Nämnden har ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande.⁵⁰⁰ Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar direkt när den får information om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO. Vilket agerande det kan bli fråga om beror på vad missförhållandet rör och vilken information som ges. Något som kan bli aktuellt är till exempel att följa upp den enskildes aktuella situation, hur en placering fungerar eller utreda om den enskilde behöver någon annan form av insats.⁵⁰¹

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har dock inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade enligt bestämmelserna om lex Sarah.⁵⁰²

Av FL⁵⁰³ följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som enskilda verksamheter lämnar i samband med att en lex Sarah-anmälan har gjorts. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.⁵⁰⁴

Det innebär att om den enskilda verksamheten informerar muntligt om en lex Sarah-anmälan ska den tjänsteman som tar emot informationen dokumentera den. I praktiken torde det vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som en enskild verksamhet lämnar i samband med en lex Sarah-anmälan blir en allmän handling⁵⁰⁵ hos nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.⁵⁰⁶ Även muntliga uppgifter som har

⁴⁹⁸ 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁴⁹⁹ 6 kap. 35 § KL

⁵⁰⁰ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

⁵⁰¹ Jfr 11 kap. 1 § SoL

⁵⁰² Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

⁵⁰³ 15 § FL

⁵⁰⁴ JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

⁵⁰⁵ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

⁵⁰⁶ 5 kap. 1 § OSL

dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas⁵⁰⁷ och kan också behöva diarieföras enligt OSL⁵⁰⁸.

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Informationen kan till exempel leda till att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

Personlig assistans enligt 51 kap. SFB

Den som i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet har gjort en lex Sarah-anmälan till IVO ska informera berörd nämnd om denna.⁵⁰⁹ Med berörd nämnd avses den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.⁵¹⁰

För personlig assistans där Försäkringskassan har beviljat assistansersättning enligt 51 kap. 2 § SFB finns det ingen kommunal nämnd som har beslutat om insatsen. Därför finns det inte heller någon nämnd som verksamheten kan informera om lex Sarah-anmälan.

Det ingår dock i kommunens uppgifter att följa upp vilka som omfattas av LSS, vilket stöd och vilken service de behöver och verka för att dessa personer får sina behov tillgodosedda.⁵¹¹

När en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som tillhandahåller personlig assistans har gjort en lex Sarah-anmälan bör verksamheten, med beaktande av gällande regler om tystnadsplikt⁵¹², informera rätt nämnd. Det är den nämnd som har ansvar för de uppgifter som anges i 15 § 2 LSS.⁵¹³ I de allra flesta fall är det en nämnd med ansvar för verksamhet enligt LSS i den kommun där den enskilde bor.

Den nämnd som får informationen om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO har dock inget ansvar för att utreda eller åtgärda det allvarliga missförhållandet enligt bestämmelserna om lex Sarah. Det ansvaret ligger på assistansordnaren.⁵¹⁴ Det nämnden kan behöva göra är att ta kontakt med personen som är assistansberättigad för att höra om han eller hon behöver hjälp i den uppkomna situationen.

Information från en nämnd till en annan nämnd

Ibland har en nämnd beslutat om en insats för den enskilde, medan en annan nämnd genomför insatsen. Om nämnden som genomför insatsen har gjort en lex Sarah-anmälan till IVO bör den informera den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde – och samtidigt beakta gällande regler om sekretess.⁵¹⁵ Om lex Sarah-anmälan omfattar flera personer kan det alltså vara flera nämnder som bör informeras. Denna rekommendation om att lämna informat-

⁵⁰⁷ 2 kap. 3 och 7 §§ TF

⁵⁰⁸ 5 kap. 1 § OSL

⁵⁰⁹ 24 f § LSS

⁵¹⁰ 6 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁵¹¹ 15 § 1 och 2 LSS

⁵¹² 29 § LSS

⁵¹³ 4 kap. 1 § AR SOSFS 2011:5

⁵¹⁴ Jfr 24 e § och 23 e § LSS

⁵¹⁵ 6 kap. AR med rubriken Information till beslutande nämnd om anmälan i verksamhet vid annan nämnd

ion om en anmälan är inte sekretessbrytande eftersom det inte är en lagreglerad informationsskyldighet.⁵¹⁶ Därför måste informationen också lämnas med beaktande av OSL.

När en nämnd som beslutar om insatser för enskilda träffar överenskommelse med en annan nämnd i kommunen om att den ska genomföra fattade beslut kan nämnderna komma överens om *hur* informationen om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO bör lämnas och *vad* informationen ska omfatta. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem tar emot informationen? Finns det tidsfrister för när informationen ska lämnas?

Om information lämnas är det viktigt att vara uppmärksam på om lex

Sarah-anmälan innehåller uppgifter om personer från flera nämnder. Informationen om lex Sarah-anmälan ska även då ges med beaktande av bestämmelserna om sekretess. Om lex Sarah-anmälan innehåller uppgifter om personer från flera nämnder kan det därför strida mot bestämmelserna om sekretess att lämna över en kopia på anmälan i sin helhet.

Om information lämnas kan detta bli en allmän handling hos nämnden som genomför insatsen. Det kan ske genom att skriftlig information expedieras.⁵¹⁷ Det kan också ske i de fall en handling upprättas, genom att anteckning görs i enlighet med god förvaltningsordning⁵¹⁸ om att information har lämnats muntligt.⁵¹⁹

När den beslutande nämnden tar emot informationen

Om nämnderna har kommit överens om att information om att en lex Sarah-anmälan har gjorts ska lämnas till den nämnd som beslutat om insatsen behöver den nämnden utse en eller flera personer som, för nämndens räkning, tar emot informationen från den kommunala nämnd som genomför beviljade insatser.

Nämnden kan delegera ansvaret till en tjänsteman, eller i annan ordning utse någon, att ta emot informationen från den nämnd som genomför insatsen.⁵²⁰ Uppgifter som utförs med stöd av delegation ska anmälas till nämnden.⁵²¹ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Nämnden har ett ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett allvarligt missförhållande eller en allvarlig risk för ett påtagligt missförhållande.⁵²² Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar redan när den får information om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO. Vilket agerande det kan bli fråga om beror på vad missförhållandet rör och vilken information som ges. Något som kan bli aktuellt är till exempel att följa upp den enskildes aktuella situation, hur en placering fungerar eller utreda om den enskilde behöver någon annan form av insats.⁵²³

⁵¹⁶ Jfr 10 kap. 28 § OSL

⁵¹⁷ Jfr 2 kap. 3 och 7 §§ TF

⁵¹⁸ Jfr JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

⁵¹⁹ Jfr 2 kap. 3 och 7 §§ TF

⁵²⁰ 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁵²¹ 6 kap. 35 § KL

⁵²² Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

⁵²³ Jfr 11 kap. 1 § SoL

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har dock inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade enligt bestämmelserna om lex Sarah.⁵²⁴

Av FL⁵²⁵ följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som den nämnd som genomför insatserna lämnar till den beslutande nämnden i samband med att en lex Sarah-anmälan har gjorts. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.⁵²⁶

Det innebär att om den nämnd som genomför beviljade insatser informerar muntligt om en lex Sarah-anmälan ska den tjänsteman som tar emot informationen dokumentera den. I praktiken torde det dessutom vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som en nämnd lämnar till en annan nämnd i samband med en lex Sarah-anmälan blir en allmän handling⁵²⁷ hos den mottagande nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.⁵²⁸ Även muntliga uppgifter som har dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas⁵²⁹ och kan också behöva diarieföras enligt OSL⁵³⁰.

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Det kan till exempel vara att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

Information från Statens institutionsstyrelse

Det är den nämnd som har beslutat om en insats för en enskild person som har ansvaret för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.⁵³¹ Men när det gäller insatser enligt LVU och LVM är det inte nämnden som har beslutat om insatsen utan beslutet är fattat av en förvaltningsdomstol (förvaltningsrätten, kammarrätten eller högsta förvaltningsdomstolen) efter ansökan från en nämnd.

Trots att det inte finns någon beslutande nämnd för insatser enligt LVU, så finns det en ansvarig socialnämnd som har flera lagreglerade uppgifter.⁵³² På motsvarande vis finns det när det gäller insatser enligt LVM finns det en ansvarig socialnämnd som har flera lagreglerade uppgifter.⁵³³

⁵²⁴ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

⁵²⁵ 15 § FL

⁵²⁶ JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

⁵²⁷ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

⁵²⁸ 5 kap. 1 § OSL

⁵²⁹ 2 kap. 3 och 7 §§ TF

⁵³⁰ 5 kap. 1 § OSL

⁵³¹ Prop. 2005/06:115 s. 118 och prop. 2007/08:43 s. 13

⁵³² Se t.ex. 4, 11, 13 och 21 §§ LVU

⁵³³ Se t.ex. 12, 19 och 28 §§ LVM

När det gäller verkställighet enligt LSU så är det en domstol som har beslutat om påföljden. Även i dessa fall finns det vissa reglerade uppgifter för socialnämnden.⁵³⁴

Om en lex Sarah-anmälan gäller en verksamhet vid ett så kallat LVM-hem ska ledningen vid SiS informera den ansvariga socialnämnden. Om missförhållandet i lex Sarah-anmälan rör en enskild som är placerad enligt LVU på ett så kallat särskilt ungdomshem⁵³⁵, ska ledningen vid SiS informera den ansvariga socialnämnden. Om missförhållandet i lex Sarah-anmälan däremot rör en enskild som är placerad enligt LSU på ett särskilt ungdomshem⁵³⁶, ska ledningen vid SiS informera den i förekommande fall ansvariga socialnämnden. All information förutsätter att det inte finns några hinder för det enligt OSL.⁵³⁷ När nämnden kommer överens med SiS om en placering kan parterna komma överens om *hur* informationen om en lex Sarah-anmälan ska lämnas och *vad* den ska innehålla. Ska informationen vara skriftlig eller muntlig? Vem ska ta emot informationen? Ska det finnas tidsfrister för när informationen ska lämnas?

När informationen lämnas är det viktigt att vara uppmärksam på om lex Sarah-anmälan innehåller uppgifter om personer från flera kommuner eller flera nämnder. Även då ska nämnden informeras om lex Sarah-anmälan med beaktande av bestämmelserna om sekretess.⁵³⁸ Om en lex Sarah-anmälan innehåller uppgifter om personer från flera kommuner eller nämnder kan det därför strida mot bestämmelserna om sekretess att lämna över en kopia på anmälan i sin helhet.

När information lämnas kan detta bli en allmän handling hos SiS. Det kan ske genom att skriftlig information expedieras.⁵³⁹ Det kan också ske i de fall en handling upprättas, genom att anteckning görs i enlighet med god förvaltningsordning⁵⁴⁰ om att information har lämnats muntligt.⁵⁴¹

När nämnden tar emot informationen

Eftersom SiS är skyldig att informera nämnden om att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO behöver nämnden utse en eller flera personer som, för nämndens räkning, ska ta emot informationen.

Nämnden kan delegera ansvaret till en tjänsteman, eller i annan ordning utse någon, som får ta emot informationen från SiS.⁵⁴² Uppgifter som utförs med stöd av delegation, det vill säga mottagande av information, ska anmälas till nämnden.⁵⁴³ När ett sådant ärende (anmälningsärende) anmäls till nämnden fattar nämnden i regel inte något beslut som rör innehållet i ärendet.

Nämnden har ett ansvar för att följa upp situationen för den eller de enskilda som har utsatts för ett allvarligt missförhållande eller en allvarlig risk för ett påtagligt missförhållande.⁵⁴⁴ Det kan till exempel vara nödvändigt att nämnden agerar redan när den får information om en lex Sarah-anmälan har gjorts till

⁵³⁴ Se t.ex. 3 § LSU och 5 § förordningen om verkställighet av sluten ungdomsvård

⁵³⁵ 6 kap. 3 § SoL

⁵³⁶ Se 6 kap. 3 § SoL

⁵³⁷ 4 kap. 2 § SOSFS 2011:5

⁵³⁸ 26 kap. 1 § OSL

⁵³⁹ Jfr 2 kap. 7 § TF

⁵⁴⁰ Jfr JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

⁵⁴¹ Jfr 2 kap. 7 § TF

⁵⁴² 6 kap. 33 och 34 §§ KL

⁵⁴³ 6 kap. 35 § KL

⁵⁴⁴ Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och 11 kap. 1 § SoL

IVO. Vilket agerande det kan bli fråga om beror på vad missförhållandet rör och vilken information som ges. Något som kan bli aktuellt är till exempel att följa upp den enskildes aktuella situation, hur en placering fungerar eller utreda om den enskilde behöver någon annan form av insats.⁵⁴⁵

Den nämnd som får informationen om en rapport om ett missförhållande har dock inget ansvar för att utreda eller åtgärda det rapporterade enligt bestämmelserna om lex Sarah.⁵⁴⁶

Av FL⁵⁴⁷ följer att muntliga uppgifter i vissa typer av ärenden ska dokumenteras av myndigheten. Denna bestämmelse gäller dock inte för information som SiS lämnar till den beslutande nämnden i samband med att en lex Sarah-anmälan har gjorts till IVO. Däremot får det anses höra till god förvaltningsordning att den tjänsteman som tar emot informationen hos nämnden dokumenterar muntliga uppgifter som är av betydelse för ett ärende.⁵⁴⁸

Det innebär att om SiS informerar nämnden muntligt om en lex Sarah-anmälan ska den tjänsteman hos nämnden som tar emot informationen dokumentera den. I praktiken torde det vara nödvändigt för att tjänstemannen ska kunna föra informationen vidare till nämnden.

Skriftlig information som SiS lämnar till nämnden i samband med en lex Sarah-anmälan blir en allmän handling⁵⁴⁹ hos den mottagande nämnden. Den kan behöva diarieföras enligt bestämmelserna i OSL.⁵⁵⁰ Även muntliga uppgifter som har dokumenterats av en tjänsteman i kommunen blir allmänna handlingar i samband med att de upprättas⁵⁵¹ och kan också behöva diarieföras enligt OSL⁵⁵².

I sammanhanget är det viktigt att betona att genom informationen kan nämnden också få kännedom om något som är ett missförhållande i den egna verksamheten. Det kan till exempel vara att det uppmärksammas att den enskilde inte har fått sina behov tillräckligt utredda eller att den enskilde är placerad i en verksamhet som inte kan tillgodose hans eller hennes behov.

⁵⁴⁵ Jfr 11 kap. 1 § SoL

⁵⁴⁶ Jfr 7 kap. 6 § SoL, 23 e § LSS och jfr prop. 2009/10:131 s. 31 och 35 f.

⁵⁴⁷ 15 § FL

⁵⁴⁸ JO 1979/80 s. 334 och Bohlin (2007) s. 32

⁵⁴⁹ 2 kap. 3 och 6 §§ TF

⁵⁵⁰ 5 kap. 1 § OSL

⁵⁵¹ 2 kap. 3 och 7 §§ TF

⁵⁵² 5 kap. 1 § OSL

Rutiner för tillämpning av lex Sarah

I en verksamhet som omfattas av bestämmelserna om lex Sarah i SoL och LSS ska det finnas vissa rutiner för tillämpningen av dessa bestämmelser. Rutinerna ska fastställas av den nämnd som har ansvar för verksamhet inom socialtjänsten eller enligt LSS, SiS eller av den som driver en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom socialtjänsten eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Rutinerna ska omfatta hur skyldigheten att rapportera, utreda, avhjälpa eller undanröja missförhållanden och risker för missförhållanden ska fullgöras. Rutinerna ska också omfatta hur skyldigheten att anmäla allvarliga missförhållanden och risker för allvarliga missförhållanden till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) ska fullgöras. Rutinerna ska dokumenteras.⁵⁵³

Information till rapporteringsskyldiga

Av rutinerna bör det framgå vem som ska informera de rapporteringsskyldiga om deras skyldighet.⁵⁵⁴

Information om rapporteringsskyldigheten ska ges av den som ska ta emot rapporter om missförhållanden eller risker för missförhållanden, dvs. den som bedriver verksamheten.⁵⁵⁵ Ansvaret ligger alltså på nämnden, SiS eller den som bedriver en enskild verksamhet. Av rutinerna bör det framgå vem som ska informera de rapporteringsskyldiga i praktiken.

(Läs mer i kapitlet Information om rapporteringsskyldigheten.)

Rapporteringen

Av rutinerna bör det framgå

- vem rapporteringen ska göras till, och
- hur rapporteringen ska göras.

Det bör vidare framgå hur rapporterna i offentlig verksamhet ska registreras och hur rapporterna i enskild verksamhet ska hållas ordnade.⁵⁵⁶

Rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till den som bedriver verksamheten.⁵⁵⁷ I kommunal verksamhet är det socialnämnden eller de nämnder som enligt 22 § LSS har ansvar för verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. I verksamhet vid SiS är det myndighetens ledning. I yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet är det den som bedriver verksamheten.⁵⁵⁸

⁵⁵³ 7 kap. 1 § SOSFS 2001:5

⁵⁵⁴ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till rapporteringsskyldiga SOSFS 2011:5

⁵⁵⁵ 14 kap. 4 § SoL och 24 c § LSS

⁵⁵⁶ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

⁵⁵⁷ 14 kap. 3 § SoL, 24 b § LSS och 2 kap. 4 § SOSFS 2011:5

⁵⁵⁸ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

Rutinerna bör beskriva vem som ska ta emot rapporterna.⁵⁵⁹ En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska lämnas genast.⁵⁶⁰ Vidare ska omedelbara åtgärder som situationen kräver vidtas när en rapport har tagits emot.⁵⁶¹ Missförhållandet eller den påtagliga risken för ett missförhållande ska avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.⁵⁶² Av det redovisade följer att det behöver finnas någon som kan ta emot rapporter vid de tidpunkter som en verksamhet pågår. Om verksamheten bedrivs dygnet runt behöver den som bedriver den enskilda verksamheten ta ställning till vem som ska ta emot rapporter under kvällar, nätter och helger, och om den som i vanliga fall gör det är frånvarande, till exempel vid semester, sjukdom eller tjänsteresa.

Av rutinerna bör det även framgå hur rapporteringen ska göras,⁵⁶³ till exempel beskriva hur man kan lämna en muntlig eller skriftlig rapport⁵⁶⁴. En skriftlig rapport kan till exempel lämnas på en särskild blankett, och den som bedriver verksamheten avgör om den vill ha en särskild blankett och hur en sådan i så fall ska se ut.

Lagstiftningen innehåller inga regler för hur rapporteringsskyldigheten ska fullgöras, till exempel muntligt eller skriftligt. Därför borde det inte vara möjligt att avvisa en muntlig rapport eller en rapport där en viss blankett inte har använts.⁵⁶⁵

Rapporter ska registreras (diarieföras) respektive hållas ordnade

Offentlig verksamhet

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande anses inkommen till nämnden i en kommunal verksamhet och är därmed en allmän handling.⁵⁶⁶ Det samma gäller en rapport som kommer in till SiS (statlig verksamhet).⁵⁶⁷ En allmän handling ska registreras (diarieföras) utan dröjsmål om den omfattas av sekretess.⁵⁶⁸ Eftersom handlingar i ett lex Sarah-ärende i offentlig verksamhet kan behöva diarieföras enligt bestämmelsen i OSL⁵⁶⁹ så kan det vara lämpligt att hålla samman dessa i en akt⁵⁷⁰.

Därför bör rutinerna beskriva hur en rapport enligt lex Sarah ska registreras (diarieföras).⁵⁷¹

JO har prövat om en lex Sarah-anmälan (enligt de bestämmelser i SoL som gällde under perioden 1 januari 1999–30 juni 2011) ska diarieföras eller om anmälan omfattas av undantagsbestämmelserna⁵⁷² för handlingar som hör till

⁵⁵⁹ Jfr 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

⁵⁶⁰ 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS

⁵⁶¹ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁵⁶² 14 kap. 6 § SoL eller 24 e § LSS

⁵⁶³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen SOSFS 2011:5

⁵⁶⁴ Jfr 5 kap. 2 § 2 SOSFS 2011:5

⁵⁶⁵ Jfr 5 kap. 2 § 2 SOSFS 2011:5

⁵⁶⁶ 5 kap. 1 § OSL, JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm 2012-06-15, mål nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall 2012-09-14, mål nr 617-12

⁵⁶⁷ 5 kap. 1 § OSL, JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm 2012-06-15, mål nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall 2012-09-14, mål nr 617-12

⁵⁶⁸ 5 kap. 1 § OSL

⁵⁶⁹ 5 kap. 1 § OSL, JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm 2012-06-15, mål nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall 2012-09-14, mål nr 617-12

⁵⁷⁰ Jfr 4 kap. 1 § OSL och 3 § arkivlagen

⁵⁷¹ 7 kap. 1 § AR med rubriken Rapporteringen

⁵⁷² 5 kap. 3 § OSL och 2 § OSF

den enskildes personakt. I sitt beslut konstaterar JO⁵⁷³ att en anmälan enligt lex Sarah primärt handlar om missförhållanden i verksamheten. En anmälan kan gälla verksamheten i stort eller någon eller några enskilda befattningshavare. Därför är lex Sarah-anmälningar i allmänhet inte handlingar som hör till enskildas personakter.

Det betyder att en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande inte ska förvaras i en personakt. Det ärende som lex Sarah-rapporten leder till handläggs också självständigt från det ursprungliga ärendet om till exempel bistånd enligt SoL, vård enligt LVM eller insats enligt LSS.

Ytterligare ett skäl till att en rapport inte ska förvaras i en personakt är att den kan beröra flera personer än den som personakten rör. Rapporten kan, utöver att röra flera som har drabbats av ett missförhållande eller en risk för ett missförhållande, också i många fall den eller de som uppges ha varit med i den rapporterade situationen. Om en rapport som rör flera personer läggs i en personakt uppstår problem med sekretess och tystnadsplikt.⁵⁷⁴

Delar av bestämmelserna om allmänna handlingar gäller för aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och stiftelser där kommuner utövar ett rättsligt bestämmande inflytande. Sådana bolag, föreningar och stiftelser ska jämföras med myndigheter när man tillämpar bestämmelser i OSL.⁵⁷⁵ Ett exempel på ett sådant bolag är ett aktiebolag där kommunen äger aktier med mer än hälften av samtliga röster. Där anses kommunen utöva ett rättsligt bestämmande inflytande.⁵⁷⁶

Det finns inga bestämmelser som reglerar om dokumentationen ska vara fysisk eller digital.

Enskild verksamhet

För yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter där det offentliga inte utövar något rättsligt bestämmande inflytanden finns inte några bestämmelser i lag som motsvarar skyldigheten för offentliga verksamheter att registrera (diarieföra) allmänna handlingar. Däremot måste handlingarna i en enskild verksamhet hållas ordnade, för att verksamheten ska leva upp till kraven på bevarande och gallring.⁵⁷⁷ Dokumentationen i enskild verksamhet behöver hållas samman. Det följer av 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS. Det finns inga bestämmelser som reglerar om dokumentationen ska vara fysisk eller digital.

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande ska inte förvaras i en personakt. Det ärende som lex Sarah-rapporten leder till hanteras också självständigt från dokumentationen om genomförande av till exempel ett beslut bistånd enligt SoL eller insats enligt LSS.⁵⁷⁸

⁵⁷³ JO 2000/01 s. 522

⁵⁷⁴ Jfr 26 kap. 1 § OSL, 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS

⁵⁷⁵ 2 kap. 3 § OSL, se stadgandet för att få mer information om vad som är ett rättsligt bestämmande inflytande.

⁵⁷⁶ 2 kap. 3 § OSL

⁵⁷⁷ 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

⁵⁷⁸ Jfr JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm. 2012-06-15, mål-nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall, 2012-09-14, mål nr 617-12

Undanröja och avhjälpa

Rutinerna bör visa vem som ansvarar för att åtgärder vidtas för att undanröja eller avhjälpa det rapporterade missförhållandet eller risken för missförhållandet utan dröjsmål.⁵⁷⁹ Åtgärderna kan vara omedelbara och andra åtgärder.⁵⁸⁰

Den som rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till ska omedelbart vidta de åtgärder som situationen kräver när en rapport har tagits emot.⁵⁸¹

Av det redovisade följer att det behöver finnas någon som ska bedöma om man behöver vidta omedelbara åtgärder – och i så fall vilka – i samband med att en rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande tas emot.⁵⁸² Den som tar emot rapporten, eller någon annan, kan göra bedömningen, men det är viktigt att den som får uppgiften har kunskap och befogenhet både för att bedöma situationen och vidta de åtgärder som krävs. Om verksamheten bedrivs dygnet runt behöver den som bedriver verksamheten ta ställning till vem som ska göra bedömningen under kvällar, helger eller nätter, och om den som i vanliga fall gör det är frånvarande, till exempel vid semester, sjukdom eller tjänsteresa.

Utredningen

Rutinerna bör visa

- vem som ansvarar för att utreda det som har rapporterats
- vad en utredning ska innehålla
- vem som ska avsluta utredningen med ett beslut eller ställningstagande.⁵⁸³

Det är nämnden, SiS respektive den som bedriver en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som ansvarar för att utreda en rapport.⁵⁸⁴ Rutinerna bör beskriva vem som ska ansvara för att en rapport utreds.⁵⁸⁵ Det kan till exempel vara en anställd eller en utomstående person (till exempel en konsult) som den som bedriver verksamheten har träffat avtal med. Nämnden, SiS eller den som bedriver en enskild verksamhet kan dock inte överlåta själva ansvaret för att en rapport utreds till någon annan.

Det finns inga nationellt fastställda kompetenskrav för den som ska utreda en rapport.

Av förarbetena framgår att den närmast berörda chefen eller arbetsledaren som regel inte bör utreda en rapport om ett missförhållande. Den som gör utredningen bör uppfattas så neutral och opartisk som möjligt.⁵⁸⁶ För kommunal verksamhet och SiS finns dessutom bestämmelser om jäv i KL⁵⁸⁷ respektive i FL⁵⁸⁸ som måste beaktas.

⁵⁷⁹ 7 kap. 1 § AR med rubriken Undanröja och avhjälpa SOSFS 2011:5

⁵⁸⁰ 14 kap. 6 § SoL, 24 e § LSS, 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁵⁸¹ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁵⁸² Jfr 3 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁵⁸³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Utredningen SOSFS 2011:5

⁵⁸⁴ Jfr prop. 2009/10:131 s. 46, 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

⁵⁸⁵ 7 kap. 1 § AR med rubriken Utredningen SOSFS 2011:5

⁵⁸⁶ Prop. 2009/10:131 s. 34

⁵⁸⁷ 6 kap. 24 och 25 §§ KL

⁵⁸⁸ 11 och 12 §§ FL

Det finns flera skäl till att det är olämpligt att närmaste arbetsledare utreder en rapport om ett missförhållande, även om det i offentlig verksamhet inte skulle föreligga ett formellt jävsförhållande. Utredningen kan till exempel visa att arbetsledaren också berörs av rapporten om det går att relatera orsaker till det som har hänt till verksamhetens ledning och styrning. Arbetsledaren kan även behöva prioritera andra arbetsuppgifter, till exempel att ge stöd och information till enskilda och till arbetsgruppen.

Av rutinerna bör det också framgå vad en utredning ska innehålla.⁵⁸⁹ Av 5 kap. 2–5 §§ SOSFS 2011:5 framgår vad dokumentationen av en utredningen av en rapport ska innehålla. Den som bedriver verksamheten tar ställning till vilka moment en utredning ska innehålla och om den ska omfatta mer än det som framgår av föreskrifterna. (Läs mer i avsnittet Utredning i kapitlet Utredningsskyldigheten.)

Rutinerna bör också beskriva vem som ska avsluta utredningen med ett beslut eller ställningstagande.⁵⁹⁰ (Läs mer i avsnittet Beslut respektive ställningstagande i kapitlet Utredningsskyldigheten.)

Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg

Av rutinerna bör det framgå

- vem som ska ansvara för bedömningen av om en anmälan till Inspektionen för vård och omsorg ska göras, och
- vem som ska ansvara för att anmälan lämnas till Inspektionen för vård och omsorg.⁵⁹¹

Nämnden, SiS eller den som bedriver en enskild verksamhet ska anmäla allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden snarast till IVO.⁵⁹² Av rutinerna bör det framgå vem som ansvarar för bedömningen av om det rapporterade är ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande och att det därmed ska göras en anmälan till IVO.⁵⁹³

Den som bedriver verksamheten ska lämna en anmälan till IVO snarast efter beslutet eller ställningstagandet att det rapporterade är ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande.⁵⁹⁴ I rutinerna bör det också framgå vem som ska ansvara för att lämna anmälan till IVO.⁵⁹⁵

Information till berörd personal

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till

- vilka personer i verksamheten som ska informeras och hur de ska informeras om en rapport och de åtgärder som har vidtagits med anledning av den, och

⁵⁸⁹ 7 kap. 1 § AR med rubriken Utredningen SOSFS 2011:5

⁵⁹⁰ 7 kap. 1 § AR med rubriken Utredningen SOSFS 2011:5

⁵⁹¹ 7 kap. 1 § AR med rubriken Anmälan till Socialstyrelsen SOSFS 2011:5

⁵⁹² 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁵⁹³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Anmälan till Socialstyrelsen SOSFS 2011:5

⁵⁹⁴ 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁵⁹⁵ 7 kap. 1 § AR med rubriken Anmälan till Socialstyrelsen SOSFS 2011:5

- om och hur berörd personal ska ges stöd.⁵⁹⁶

En rapport om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande berör även den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten, vid Statens institutionsstyrelse samt i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Det kan till exempel vara de som arbetar på den arbetsplats, i den verksamhet, i den kommun, vid SiS eller i den enskilda verksamhet som berörs av rapporten. Främst berörs den som har lämnat rapporten, den eller de som enligt rapporten har varit med i den situation som rapporten avser, arbetsgruppen och arbetsledaren.

Information om lex Sarah-rapport och vidtagna åtgärder

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till vilka personer i verksamheten som ska informeras och hur de ska informeras om en rapport och vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av den.⁵⁹⁷

Den som bedriver verksamheten kan när de upprättar sina rutiner behöva fundera över vilka medarbetare som behöver information om en rapport och hur de bör få informationen. De personer i verksamheten som kan behöva information kan vara sådana som nämns i rapporten och den som har lämnat rapporten. Även andra i verksamheten, till exempel arbetsgruppen, kan behöva veta att det har kommit in en rapport om ett missförhållande.

Den som bedriver verksamheten kan också behöva beakta vem som ska lämna informationen och när. Det finns inget som hindrar att information ges till medarbetare vid flera tillfällen. En fördel med att informera i samband med att verksamheten har fått en rapport är att personalen får kännedom om rapporten från verksamheten själv.

Om åtgärderna består i förändringar av processer och rutiner är det viktigt att betona att den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska se till att personalen också arbetar i enlighet med ledningssystemets processer och rutiner.⁵⁹⁸ Det kan den som bedriver verksamheten beakta i samband med att rutinerna om information till berörd personal upprättas.

Vid samtliga tillfällen när verksamheten lämnar information är det viktigt tänka på den så kallade inre sekretessen⁵⁹⁹ och eventuellt också gällande regler om sekretess och tystnadsplikt. (Läs mer i kapitlet Offentlighet och sekretess och läs mer om inre sekretess i Socialstyrelsens vägledning *Sekretess- och tystnadspliktsgränser – I socialtjänsten och i hälso- och sjukvården*.)

Stöd till anställda med flera

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till om och hur personal som berörs av en rapport om ett missförhållande ska ges stöd.⁶⁰⁰

I samband med att rutinerna upprättas kan verksamheten behöva beakta i vilka situationer det kan finnas behov av att ge stöd och hur stödet ska ges. Vil-

⁵⁹⁶ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till berörd personal SOSFS 2011:5

⁵⁹⁷ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till berörd personal SOSFS 2011:5

⁵⁹⁸ 6 kap. 1 § SOSFS 2011:9

⁵⁹⁹ Jfr 11 kap. 5 § SoL, 21 a § LSS och SOU 2003:99 s. 260. Se vidare om inre sekretess i Socialstyrelsen (2012b) Sekretess- och tystnadspliktsgränser s. 21 f.

⁶⁰⁰ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till berörd personal SOSFS 2011:5

ken form av stöd som kan behöva ges kan påverkas av vad lex Sarah-rapporten gäller och hur situationen i arbetsgruppen ser ut.

Den som har lämnat rapporten och den eller de som enligt rapporten har varit inblandade i den situation som har rapporterats kan till exempel få stöd via företagshälsovården. Även arbetsgruppen och arbetsledaren kan behöva stöd för att kunna fortsätta att sköta sina arbetsuppgifter under utredningstiden.

I Arbetsmiljöverkets föreskrifter finns information om arbetsgivarens skyldigheter när det gäller systematiskt arbetsmiljöarbete och skyldighet att tillhandahålla krisstöd till anställda.⁶⁰¹

Information till enskilda

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till om och hur den enskilde som berörs ska ges stöd och informeras om rapporten och de åtgärder som har vidtagits med anledning av den.⁶⁰²

I samband med en rapport om att en eller flera enskilda har utsatts för ett missförhållande kan en eller flera enskilda behöva stöd och information. Här nedan behandlas stöd och information var för sig, men stöd och information kan ges vid samma tillfälle.

Stöd till den enskilde

Det bör framgå av rutinerna vem som ska ta ställning till om och hur den som har utsatts för ett missförhållande ska få stöd.⁶⁰³ Det finns inget hinder för att stödja den enskilde både i samband med att missförhållandet upptäcks och vid senare tidpunkter.

Information till den enskilde

Den enskilde som berörs bör alltid underrättas om ett missförhållande som har inträffat.⁶⁰⁴ Vidare bör den enskilde som berörs alltid underrättas när en anmälan har gjorts till IVO om ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande.⁶⁰⁵

Det bör framgå av rutinerna vem som ska ta ställning till om och hur den enskilde som berörs ska informeras om rapporten och de åtgärder som har vidtagits med anledning av den.⁶⁰⁶

I samband med att rutinerna upprättas kan verksamheten behöva beakta att den enskilde bör få information om missförhållandet som har inträffat samt när en anmälan har gjorts till IVO.⁶⁰⁷ Det finns inget som hindrar att den enskilde får information också vid andra tillfällen. En fördel med att informera i samband med att verksamheten har fått en rapport eller gjort en anmälan till IVO är att den enskilde får kännedom om rapporten respektive lex Sarah-anmälan från verksamheten själv.

⁶⁰¹ AFS 1999:7 och AFS 2001:1

⁶⁰² 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till enskilda SOSFS 2011:5

⁶⁰³ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till enskilda SOSFS 2011:5

⁶⁰⁴ 5 kap. AR med rubriken Information till den enskilde SOSFS 2011:5

⁶⁰⁵ 6 kap. AR med rubriken Information till den enskilde SOSFS 2011:5

⁶⁰⁶ 7 kap. 1 § AR med rubriken Information till enskilda SOSFS 2011:5

⁶⁰⁷ 5 kap. AR med rubriken Information till den enskilde och 6 kap. AR med rubriken Information till den enskilde SOSFS 2011:5

Den som bedriver verksamheten kan när de upprättar sina rutiner också behöva fundera över hur den ska informera barn och deras vårdnadshavare samt vuxna som inte själva kan tillgodogöra sig informationen. När den som bedriver verksamheten informerar den enskilde måste den tillämpa gällande regler om sekretess och tystnadsplikt i de fall den information som ska ges innehåller uppgifter om andra enskilda. (Läs mer i kapitlet Offentlighet och sekretess samt i kapitlet Ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man.)

Jäv och liknande situationer

Det bör finnas rutiner för vem eller vilka som ansvarar för uppgifterna i de allmänna råden i 7 kap. SOSFS 2011:5, om den som ansvarar för uppgifterna själv berörs av innehållet i rapporten.⁶⁰⁸

När den som bedriver verksamheten fastställer rutiner för vem eller vilka som ska ansvara för uppgifter, behöver denne ta ställning till vem som ska ansvara för uppgifterna om den som i vanliga fall har ansvaret själv berörs av rapportens innehåll. De uppgifter som främst kan vara aktuella är att ta emot rapporter, undanröja och avhjälpa missförhållandet, ansvara för utredningen och informera berörd personal och enskilda.

När en offentlig verksamhet tar ställning i dessa frågor måste den tillämpa bestämmelserna om jäv i KL⁶⁰⁹ för kommunal verksamhet, och i FL⁶¹⁰ för SiS. Det finns inga bestämmelser om jäv i lag för enskilda verksamheter. Den närmast berörda chefen eller arbetsledaren bör som regel inte utreda en rapport om ett missförhållande. Det säger förarbeten. Den som gör en sådan utredning bör uppfattas så neutral och opartisk som möjligt, men det är verksamhetens lednings ansvar att organisera detta på bästa sätt.⁶¹¹

⁶⁰⁸ 7 kap. 1 § AR med rubriken Jäv och liknande situationer SOSFS 2011:5

⁶⁰⁹ 6 kap. 24 och 25 §§ KL

⁶¹⁰ 11 och 12 §§ FL

⁶¹¹ Prop. 2009/10:131 s. 34

Bevarande och gallring av handlingar

Kommunal verksamhet

Bestämmelser om bevarande och gallring av handlingar i kommuner och landsting finns i tryckfrihetsförordningen, TF, och arkivlagen (1990:782). I TF finns bestämmelser om allmänna handlingar. Handlingar som innehåller uppgifter som omfattas av sekretess ska diarieföras.⁶¹² (Läs mer i kapitlet Offentlighet och sekretess.) Rapporter om missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden ska därför diarieföras om de innehåller sekretesskyddade uppgifter. Utredningen och övrig dokumentation som rör det inträffade ska också föras till ärendet. I skriften *Bevara eller gallra? Råd för den kommunala socialtjänsten m.m.* finns råd avsedda att vara till hjälp när kommuner, landsting och kommunalförbund beslutar vilka allmänna handlingar som ska bevaras respektive gallras.⁶¹³

Gallring innebär att förstöra allmänna handlingar eller uppgifter i allmänna handlingar. Allmänna handlingar får enligt 10 § första stycket arkivlagen gallras. I andra stycket anges att vid gallring ska man beakta att det arkivmaterial som återstår efter gallring ska kunna tillgodose de ändamål som anges i 3 § tredje stycket.

Kommunfullmäktige respektive landstingsfullmäktige får besluta om detaljerade föreskrifter för den egna kommunens eller landstingets arkivvård.⁶¹⁴ Sådana föreskrifter, arkivreglementen, reglerar bl.a. vilka handlingar som ska bevaras, vilka som ska gallras, efter hur lång tid gallring ska göras och vem som beslutar om gallring.

Av kommunens respektive landstingets arkivreglemente behöver det framgå hur lång tid handlingar i lex Sarah-ärenden ska bevaras, om de ska gallras och i så fall när. Om kommunen beslutar att handlingarna ska gallras är det viktigt att de bevaras tillräckligt länge, så att de finns tillgängliga för till exempel tillsynsmyndigheter.⁶¹⁵ Som jämförelse kan nämnas att enskilda verksamheter ska bevara handlingar i lex Sarah-ärenden i fem år från det den sista anteckningen gjordes och därefter gallras.⁶¹⁶ Fem år är också den tidsgräns som gäller för bevarande och gallring av handlingar om den enskilde i personakter enligt SoL och LSS.⁶¹⁷ I detta sammanhang kan nämnas att det finns bestämmelser i både SoL och LSS om att vissa handlingar som rör barn inte får gallras.⁶¹⁸

⁶¹² 5 kap. 1 § OSL

⁶¹³ Sveriges Kommuner och Landsting (2006)

⁶¹⁴ 16 § arkivlagen

⁶¹⁵ Prop. 2009/10:131 s. 47

⁶¹⁶ 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS samt prop. 2009/10:131 s. 47

⁶¹⁷ 12 kap. 1 § SoL och 21 c § LSS

⁶¹⁸ 12 kap. 2 § SoL och 21 d § LSS

Statlig verksamhet (SiS)

Bestämmelser om bevarande och gallring av handlingar i statliga verksamheter finns i TF och arkivlagen samt i föreskrifter från Riksarkivet⁶¹⁹. I TF finns bestämmelser om allmänna handlingar. Handlingar som innehåller uppgifter som omfattas av sekretess ska diarieföras.⁶²⁰ (Läs mer i kapitlet Offentlighet och sekretess.) Rapporter om missförhållanden och påtagliga risker för sådana ska därför diarieföras om de innehåller sekretesskyddade uppgifter. Utredningen och övrig dokumentation som rör det inträffade ska också föras till ärendet.⁶²¹

Gallring innebär att förstöra allmänna handlingar eller uppgifter i allmänna handlingar. Allmänna handlingar får enligt 10 § första stycket arkivlagen gallras. I andra stycket anges att vid gallring ska man beakta att det arkivmaterial som återstår efter gallring ska kunna tillgodose de ändamål som anges i 3 § tredje stycket.

En statlig myndighet som SiS ska upprätta en arkivredovisning.⁶²² I den ingår bland annat en arkivförteckning där det ska anges uppgifter om bevarande och gallring.⁶²³

Av SiS arkivredovisning behöver det framgå hur lång tid handlingar i lex Sarah-ärenden ska bevaras, om de ska gallras och i så fall när. Om SiS beslutar att handlingarna ska gallras är det viktigt att de bevaras tillräckligt länge, så att de finns tillgängliga för till exempel tillsynsmyndigheter.⁶²⁴ Som jämförelse kan nämnas att enskilda verksamheter inom socialtjänsten ska bevara handlingarna i lex Sarah-ärenden i fem år från det sista anteckningen gjordes och därefter gallras.⁶²⁵ Fem år är också den tidsgräns som gäller för bevarande och gallring av handlingar om den enskilde i personakter enligt SoL och LSS.⁶²⁶ I detta sammanhang kan nämnas att det finns bestämmelser i SoL om att vissa handlingar som rör barn inte får gallras.⁶²⁷

Enskild verksamhet

Den som bedriver en enskild verksamhet ska bevara rapporter om missförhållanden eller påtagliga risker för sådana, utredningar och övrig dokumentation med anledning av det som har inträffat. Handlingarna ska bevaras i fem år från det att den sista anteckningen gjordes och därefter gallras.⁶²⁸ Ett motiv för denna bestämmelse är att tillsynsmyndigheten ska ges rimlig möjlighet att följa upp, utvärdera och kontrollera rapporter om missförhållanden i verksamheter inom socialtjänsten eller enligt LSS.⁶²⁹

⁶¹⁹ T.ex. RA-FS 1991:1, RA-FS 1991:6, RA-FS 1997:5, RA-FS 2006:1, RA-FS 2006:4, RA-FS 2009:1 och RA-FS 2009:2

⁶²⁰ 5 kap. 1 § OSL

⁶²¹ 3 kap. 4 § RA-FS 1991:1 och tillhörande AR

⁶²² 6 kap. 1 § RA-FS 1991:1

⁶²³ 6 kap. 16 § RA-FS 1991:1

⁶²⁴ Prop. 2009/10:131 s. 47

⁶²⁵ 7 kap. 6 § SoL

⁶²⁶ 12 kap. 1 § SoL och 21 c § LSS

⁶²⁷ 12 kap. 2 § SoL och 21 d § LSS

⁶²⁸ 7 kap. 6 § SoL respektive 23 e § LSS

⁶²⁹ Prop. 2009/10:131 s. 47

Dokumentationen (rapporten, utredningen och andra handlingar) innehåller i princip alltid uppgifter om enskilda som omfattas av bestämmelserna om tystnadsplikt.⁶³⁰

Den nämnd som har fattat beslut om en insats som genomförs i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet får träffa avtal med den som bedriver den enskilda verksamheten om att rapporter, utredningar och andra handlingar ska överlämnas till nämnden när gallringsskyldigheten inträder.⁶³¹ Ett sådant avtal bryter inte bestämmelserna om tystnadsplikt.⁶³²

När handlingarna överlämnas till den nämnd som har beslutat om en insats är de att betrakta som inkomna till nämnden och ska därmed diarieföras om de innehåller sekretesskyddade uppgifter. För de överlämnade handlingarna kommer därefter arkivlagens bestämmelser att gälla.⁶³³

⁶³⁰ Prop. 2009/10:131 s. 47

⁶³¹ 7 kap. 6 § SoL och 23 e § LSS

⁶³² Prop. 2009/10:131 s. 47, 50 och 53

⁶³³ Prop. 2009/10:131 s. 47, 50 och 53

Kommunens ansvar för tillämpning av lex Sarah i enskild verksamhet och vid SiS

Kommunen ansvarar inte för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah i yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter eller vid SiS. Dessa har ett eget ansvar för fullgöra alla de skyldigheter som följer av bestämmelserna om lex Sarah.

Yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet

Bestämmelserna om lex Sarah gäller direkt i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet.⁶³⁴ Eftersom det framgår direkt av lagen behöver inte kommunen träffa något avtal med en enskild verksamhet om att bestämmelserna ska tillämpas.

Däremot kan nämnden försäkra sig om att en enskild verksamhet har rutiner för tillämpning av lex Sarah, till exempel i förfrågningsunderlag eller när nämnden tecknar avtal med en enskild verksamhet. En annan möjlighet är att nämnden följer upp hur verksamheten tillämpar lex Sarah när nämnden följer upp sina avtal med den enskilda verksamheten.

Statens institutionsstyrelse

Bestämmelserna om lex Sarah i SoL gäller direkt för SiS.⁶³⁵ Därför har myndigheten ett eget ansvar för att tillämpa bestämmelserna i både lag och föreskrifter.

Däremot kan nämnden följa upp hur SiS tillämpar lex Sarah i samband med placeringar och uppföljningar av placeringar.

⁶³⁴ 14 kap. 3–7 §§, 7 kap. 6 § SoL och 24 a–24 g §§ och 23 e § LSS

⁶³⁵ 14 kap. 3–7 §§ SoL

Tillvarata erfarenheter av lex Sarah i det systematiska kvalitetsarbetet

Insatser inom socialtjänsten och i verksamhet enligt LSS ska vara av god kvalitet, och verksamhetens kvalitet ska utvecklas och säkras systematiskt och fortlöpande.⁶³⁶

I det systematiska kvalitetsarbetet är det viktigt att ta tillvara erfarenheter från tillämpningen av lex Sarah. Syftet med lex Sarah-bestämmelserna är att komma till rätta med brister i den egna verksamheten, att utveckla den och förhindra att missförhållanden upprepas.⁶³⁷

Den som bedriver verksamheten ska sammanställa och analysera inkomna rapporter, tillsammans med synpunkter och klagomål⁶³⁸, för att den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska kunna se mönster och trender som indikerar brister i verksamhetens kvalitet.⁶³⁹ Den som bedriver verksamheten ska vidta de åtgärder som krävs för att säkra verksamhetens kvalitet, bland annat baserat på det som kommit fram i samband med en lex Sarah-rapport och den efterföljande utredningen.⁶⁴⁰

Det som har kommit fram i samband med en lex Sarah-rapport och den efterföljande utredningen kan visa att ledningssystemets processer och rutiner inte är ändamålsenliga. Då ska den som bedriver verksamheten förbättra processerna och rutinerna för att säkra verksamhetens kvalitet.⁶⁴¹

Det är i sig något negativt att ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande inträffar i verksamheten. Men som en del av ett systematiskt förbättringsarbete är det viktigt att betona att det är positivt att uppmärksamma varje missförhållande eller påtaglig risk för ett missförhållande. Genom uppmärksamma det ser verksamheten till att det åtgärdas⁶⁴², och verksamheten får också en möjlighet att se över sin styrning av verksamheten och därigenom förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen.

Den största tillgången i förbättringsarbetet – i arbetet med att upptäcka vad som inte fungerar bra i verksamheten – är personalen och de enskilda som får insatser inom socialtjänsten, i verksamhet vid SiS eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Därför är det viktigt att den som bedriver verksamheten har en positiv inställning till anställda med flera som fullgör sin lagreglerade skyldighet att rapportera missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden.

⁶³⁶ 3 kap. 3 § SoL och 6 § LSS

⁶³⁷ Prop. 2009/10:131 s. 36

⁶³⁸ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁶³⁹ 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

⁶⁴⁰ 5 kap. 7 § SOSFS 2011:9

⁶⁴¹ 5 kap. 8 § SOSFS 2011:9

⁶⁴² 5 kap. 7 § SOSFS 2011:9

Vad händer med en lex Sarah-anmälan hos Inspektionen för vård och omsorg?

Bestämmelserna om lex Sarah förändrades den 1 juli 2011. Sedan dess ska *alla* allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden anmälas snarast till tillsynsmyndigheten. Enligt de bestämmelser om lex Sarah som gällde till och med den 30 juni 2011 var det bara i de fall det allvarliga missförhållandet inte hade åtgärdats utan dröjsmål som det skulle anmälas till tillsynsmyndigheten.

Syftet med lex Sarah-bestämmelserna är att komma till rätta med brister i den egna verksamheten, att utveckla denna och att förhindra att missförhållanden uppkommer igen.⁶⁴³ Att alla allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden anmäls till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) utgör ett viktigt komplement av kunskaper och erfarenheter i myndighetens samlade tillsynsuppdrag.⁶⁴⁴ Det går att ta tillvara erfarenheter och kunskaper från missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden som har inträffat. Information om missförhållanden, orsaker till sådana och vilka åtgärder som har vidtagits kan på så sätt spridas till andra liknande verksamheter och förhindra att liknande missförhållanden uppstår någon annanstans.

Handläggning hos Inspektionen för vård och omsorg

IVO registrerar varje anmälan och ger den ett diarienummer. Myndigheten skickar ett bekräftelsebrev till anmälaren, där myndighetens diarienummer för ärendet står. Diarienumret används vid all kommunikation med IVO i ärendet.

Det är viktigt att både anmälan och utredningen som sänds till IVO är kompletta, för att IVO ska kunna bedöma ärendet. Anmälningsblanketten ska vara fullständigt ifyllt och omfatta alla uppgifter som efterfrågas.

Dokumentationen av utredningen ska motsvara de krav som ställs i 5 kap. SOSFS 2011:5. Om det saknas uppgifter kommer IVO att begära komplettering av anmälan respektive dokumentationen av utredningen. Om utredningen inte är klar och verksamheten inte skickar den tillsammans med anmälan, ska den skickas till IVO så snart den är klar, men senast två månader efter att anmälan har gjorts.⁶⁴⁵

När underlaget är komplett granskar IVO lex Sarah-anmälan och utredningen som inkommit från den som bedriver verksamheten. Granskningen innebär att IVO tar ställning till om den som bedriver verksamheten har fullgjort sina skyldigheter enligt gällande bestämmelser. Vid granskningen går handläggaren igenom anmälan, utredning samt andra handlingar av betydelse.

⁶⁴³ Prop. 2009/10:131 s. 36

⁶⁴⁴ Prop. 2009/10:131 s. 41–42

⁶⁴⁵ 6 kap. 2 § SOSFS 2011:5 och prop. 2009/10:131 s. 41

IVO:s granskning leder till en bedömning av om den som bedriver verksamheten

- har utrett det allvarliga missförhållandet eller den påtagliga risken för ett allvarligt missförhållande i tillräcklig omfattning
- har vidtagit adekvata åtgärder för att komma till rätta med missförhållandet eller risken för missförhållandet
- har vidtagit åtgärder för att förhindra att liknande missförhållanden eller risker för missförhållanden kan uppkomma igen.

IVO avgör varje lex Sarah-anmälan med ett beslut. Om IVO finner brister i utredningen eller i de vidtagna åtgärderna kommer myndigheten kräva att den som bedriver verksamheten åtgärdar det. IVO kommer också att kräva en skriftlig redovisning av vilka åtgärder den som bedriver verksamheten har vidtagit efter myndighetens beslut. När IVO har fått in redovisningen bedömer myndigheten på nytt om den som bedriver verksamheten har vidtagit de åtgärder som myndigheten har krävt i sitt beslut.

När IVO bedömer att den som bedriver verksamheten har fullgjort sina skyldigheter avslutas ärendet med ett beslut. IVO:s granskning kan också leda till att ett nytt ärende öppnas, till exempel med anledning av andra brister än det missförhållande som föranlett lex Sarah-anmälan.

Om IVO vid sin granskning finner att verksamheten inte följer lagar, förordningar och andra föreskrifter kan myndigheten kräva att den som bedriver verksamheten vidtar åtgärder för att rätta till sina brister. IVO kan också förelägga verksamheten att rätta till bristerna och föreläggandet får förenas med vite.⁶⁴⁶ Om den som bedriver verksamheten inte följer IVO:s föreläggande får myndigheten helt eller delvis återkalla verksamhetens tillstånd alternativt förbjuda fortsatt verksamhet.⁶⁴⁷

⁶⁴⁶ 13 kap. 8 § SoL, 26 c och 26 f §§ LSS

⁶⁴⁷ 13 kap. 9 § SoL, 26 g och 26 h §§ LSS

Sekretess/tystnadsplikt och lex Sarah

En lex Sarah-rapport, utredningen av den och en eventuell lex Sarah-anmälan innehåller nästan alltid uppgifter om enskilda som får insatser inom socialtjänsten, i verksamheter vid SiS och i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Sådana uppgifter kan utgöra uppgifter om enskildas personliga förhållanden som omfattas av sekretess⁶⁴⁸ respektive tystnadsplikt⁶⁴⁹. Även om den enskildes namn inte nämns i utredningen kan andra uppgifter om den enskilde leda till att han eller hon identifieras. Sådana uppgifter kan därför också omfattas av sekretess. Dessutom finns nästan alltid uppgifter om enskilda anställda. Det är därför viktigt att den eller de i en verksamhet som tillämpar bestämmelserna om lex Sarah beaktar gällande bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt.

Frågor som rör sekretess och tystnadsplikt och i vissa fall även så kallad inre sekretess⁶⁵⁰ behöver uppmärksammas i samband med att:

- Information ges till en enskild, eventuell ställföreträdare eller anhöriga när en rapport har tagits emot, under utredningen och när en lex Sarah-anmälan görs.
- Information ges från en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet eller SiS till en kommunal nämnd eller mellan två kommunala nämnder.
- Information ges till berörd personal inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade om rapporten och de åtgärder som har vidtagits med anledning av denna.
- Enskilda eller massmedier begär att få ta del av en lex Sarah-rapport och senare utredningen och beslutet respektive ställningstagandet samt en eventuell lex Sarah-anmälan i offentliga verksamheter.⁶⁵¹ Enskilda och massmedier kan också begära att få ta del av information om lex Sarah-rapporter och om eventuella lex Sarah-anmälningar som har lämnats från yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter till den nämnd som har beslutat om insatsen.

Det finns skillnader mellan offentliga (kommunala och statliga) och enskilda verksamheter vad gäller bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt. Därför behandlas offentliga och enskilda verksamheter under olika rubriker nedan.

Det ges en översiktlig beskrivning av grundläggande bestämmelser som gäller sekretess i offentlig verksamhet och tystnadsplikt i enskild verksamhet.

⁶⁴⁸ 26 kap. 1 § OSL

⁶⁴⁹ 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS

⁶⁵⁰ Jfr 11 kap. 5 § SoL, 21 a § LSS, SOU 2003:99 s. 260. Se vidare om inre sekretess i Socialstyrelsen (2012b) Sekretess- och tystnadspliktsgränser s. 21 f

⁶⁵¹ Jfr 2 kap. 1 § TF

Lex Sarah och sekretess i offentlig verksamhet

Utlämnande av handlingar

En lex Sarah-rapport som nämnden eller SiS tar emot anses vara en inkommen handling som inte ska hänföras till en enskilds personakt.⁶⁵² Den ska diarieföras om det finns uppgifter i den som omfattas av sekretess.⁶⁵³ Detta trots att handlingar som inkommer från personal anställd av nämnden eller SiS vanligen inte diarieförs. En lex Sarah-rapport är alltså en allmän handling när den inkommer till nämnden.

Enskilda personer eller massmedier kan sedan hos nämnden eller SiS begära att få ta del av handlingen eller uppgifter ur handlingen.⁶⁵⁴ Nämnden och SiS har då att ta ställning till om den kan lämna ut handlingen i sin helhet eller uppgifter ur den.

I ett senare skede kan nämnden respektive SiS även få en begäran från enskilda personer eller massmedier att få ta del av utredningen och beslutet i lex Sarah-ärendet samt en eventuell lex Sarah-anmälan. På motsvarande sätt har nämnden respektive SiS då att ta ställning till om handlingarna är allmänna, dvs. inkomna eller upprättade, och därefter pröva om handlingarna, med beaktande av reglerna i OSL, kan lämnas ut i sin helhet eller om enbart uppgifter ur dem kan lämnas ut.

Prövningen av om handlingar eller uppgifter ur dem kan lämnas ut ska ske skyndsamt.⁶⁵⁵ JO har i ett flertal beslut uttalat att innebörden av detta är att besked i en fråga om utlämnande bör lämnas redan samma dag som begäran har gjorts. Någon eller några dagars fördröjning kan dock godtas om en sådan fördröjning är nödvändig för att myndigheten ska kunna ta ställning till om den efterfrågade handlingen är allmän och offentlig.⁶⁵⁶ Om handlingen kan lämnas ut ska utlämnandet ske genast eller så snart det är möjligt.⁶⁵⁷ Om tjänstemannen gör bedömningen att handlingen inte kan lämnas ut ska den sökande få besked om detta. I samband med att tjänstemannen meddelar detta muntliga avslag ska han upplysa sökanden om att han eller hon kan begära att myndigheten ska pröva saken och att det krävs ett skriftligt beslut från myndigheten för att sökanden ska kunna överklaga beslutet.⁶⁵⁸

Även myndighetens prövning och beslut ska ske skyndsamt.⁶⁵⁹ Det kan därför bli nödvändigt för nämnden att hålla ett extra sammanträde om nämnden inte har delegerat rätten att fatta beslut i denna typ av ärenden till en tjänsteman.⁶⁶⁰

⁶⁵² 5 kap. 1 § OSL, JO 2000/01 s. 522, Kammarrätten i Stockholm 2012-06-15, mål nr 2378-12 och Kammarrätten i Sundsvall 2012-09-14, mål nr 617-12

⁶⁵³ 5 kap. 1 § OSL, jfr 5 kap. 3 § OSL och 2 § OSF

⁶⁵⁴ 2 kap. 1 § TF

⁶⁵⁵ Jfr 2 kap. 12 § TF

⁶⁵⁶ Se t.ex. JO beslut 2009-10-16, dnr 4490-2008

⁶⁵⁷ 2 kap. 12 § TF

⁶⁵⁸ 6 kap. 3 § OSL

⁶⁵⁹ Jfr 2 kap. 12 § TF

⁶⁶⁰ JO 1986/87 s. 225

I de flesta fall innehåller handlingarna uppgifter som omfattas av sekretess inom socialtjänsten⁶⁶¹ eller i en myndighets personaladministrativa verksamhet⁶⁶².

Det innebär i många fall att uppgifter om personliga förhållanden som gäller enskilda som får insatser inom socialtjänsten, i verksamhet vid SiS eller i verksamheten enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade måste ”maskeras” när handlingarna lämnas ut, så att det inte går att identifiera en enskild person.⁶⁶³

Personliga förhållanden

Uttrycket *personliga förhållanden* är inte definierat. Vad som avses med detta bestäms i stället med ledning av vanligt språkbruk.⁶⁶⁴ Med *uppgifter om personliga förhållanden* avses därmed inte bara namn, personnummer och direkta uppgifter om hälsotillstånd, utan även andra uppgifter som gör att en person kan identifieras.⁶⁶⁵ JO har uttalat att det ska råda restriktivitet avseende möjligheten att lämna ut uppgifter om en person när dennes rätt till biståndsinsats bygger på en bedömning i det enskilda fallet.⁶⁶⁶ Det kan till exempel vara att en person bor på ett särskilt boende för personer med demenssjukdom eller i en bostad med särskild service enligt LSS, att en person får hemtjänstinsatser, att en person får personlig assistans från ett mindre assistansföretag eller att ett barn får insatser från socialtjänsten, till exempel bor på ett jourhem eller har en kontaktperson. Sådana uppgifter kan vara tillräckliga för att identifiera en person, särskilt på en mindre ort eller i en liten kommun. I vissa fall kan även namnet på den enhet där händelsen har inträffat, namnet på arbetsledaren eller en annan anställd behöva ”maskeras” vid utlämnande av handlingar för att uppgifterna inte ska kunna användas för att ”baklänges” identifiera personer som får insatser inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service för vissa funktionshindrade. Arbetsledarens eller en annan anställds namn bör dock inte kunna sekretessbeläggas för att skydda den anställda.⁶⁶⁷

Däremot kan uppgifter om personliga förhållanden som rör anställda som omfattas av sekretess enligt 39 kap. 1 och 2 §§ OSL behöva ”maskeras” om handlingen lämnas ut.

Lex Sarah och tystnadsplikt i enskild verksamhet

Bestämmelser om tystnadsplikt för yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet finns i 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS. Av respektive bestämmelse framgår att den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inte ”obehörigen” får röja vad han eller hon därvid har fått veta om en enskilds personliga förhållanden.

⁶⁶¹ Jfr 26 kap. 1 § OSL

⁶⁶² Jfr 39 kap. 1 och 2 §§ OSL

⁶⁶³ Jfr prop. 1979/80:2 s. 84, JO 1984/85 s. 269 och Kammarrätten i Jönköping 2013-03-06, mål-nr 503-13

⁶⁶⁴ Prop. 1979/80:2 s. 84

⁶⁶⁵ Prop. 1979/80:2 s. 84

⁶⁶⁶ JO 2001/02 s. 437

⁶⁶⁷ Jfr JO 1984/85 s. 272

Det finns inga bestämmelser som klargör vad ett obehörigt röjande är. Det finns dock vissa uttalanden om vad detta kan vara, men dessa är inte helt tydliga. Det framgår att man, för att bedöma vad som är ett obehörigt röjande, kan söka viss ledning i den menprövning (skaderekvisit) som ska göras enligt OSL. Det framgår också att en viss vägledning även torde kunna sökas i andra bestämmelser i OSL, till exempel de som reglerar när sekretessen kan brytas. Enligt förarbetena ska det därmed vara en nära överensstämmelse mellan tystnadsplikten för det offentliga och tystnadsplikten för socialtjänstpersonal i enskild tjänst.⁶⁶⁸

För enskilda verksamheter finns inte någon motsvarighet i lag till myndigheternas skyldigheter när det gäller utlämnande av allmänna handlingar och uppgifter ur dessa. Detta då det inte finns några allmänna handlingar i enskilda verksamheter eftersom de inte omfattas av bestämmelserna i TF.

Bestämmelserna i TF om rätten att ta del av allmänna handlingar hos myndigheter gäller dock i tillämpliga delar handlingar hos aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och stiftelser där kommuner utövar ett rättsligt bestämmande inflytande. Sådana bolag, föreningar och stiftelser ska vid tillämpningen av bestämmelser i OSL jämföras med myndigheter.⁶⁶⁹ Ett aktiebolag där kommunen äger aktierna med mer än hälften av samtliga röster är exempel på ett sådant bolag där kommunen anses utöva ett rättsligt bestämmande inflytande.⁶⁷⁰

Sekretess hos Inspektionen för vård och omsorg

En lex Sarah-anmälan och bifogade handlingar diarieförs hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och är allmänna handlingar. Såväl media som privatpersoner begär ofta ut lex Sarah-anmälningar och varje begäran av utlämnande av handlingar prövas av IVO. Vid prövning om utlämnande av handlingar och uppgifter i lex Sarah-ärenden gäller sekretessbestämmelsen i 26 kap. 1 § OSL. Sekretessen omfattar uppgifter om enskildas personliga förhållanden och innebär att IVO inte får lämna ut uppgifter och handlingar i ett ärende om det inte står klart att det kan göras utan att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider men.

Lex Sarah – ingen koppling till meddelarfrihet

Anställda med flera⁶⁷¹ använder sig inte av meddelarfriheten när de fullgör lagreglerade skyldigheter enligt 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS.⁶⁷²

⁶⁶⁸ Prop. 1980/82:28 s. 23 och 28 och prop. 1981/82:186 s. 26. Se också prop. 2007/08:126 s. 46, 133 och 248 med hänvisningar till prop. 2005/06:141 s. 63 och prop. 2005/06:161 s. 82 och 93

⁶⁶⁹ 2 kap. 3 § OSL

⁶⁷⁰ 2 kap. 3 § OSL

⁶⁷¹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:5

⁶⁷² Jfr 1 kap. 1 § TF

Rättsliga åtgärder vid sidan av lex Sarah

Socialstyrelsen vill betona att bestämmelserna om lex Sarah är en del i arbetet med att säkra och utveckla kvaliteten i verksamheten vilket syftar till att missförhållanden inte ska uppstå eller upprepas. Syftet är alltså att förstå varför ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande kunde inträffa och därmed kunna vidta åtgärder för att förhindra att något liknande inträffar igen.⁶⁷³ Om den eller de bakomliggande orsakerna till missförhållandet åtgärdas, minimeras eller elimineras så minskar sannolikheten för upprepning missförhållandet.⁶⁷⁴ För att förhindra att ett liknande missförhållande ska inträffa igen är det därför i utredningen inte tillräckligt att stanna vid att en enskild personal har handlat felaktigt, utan man behöver förstå varför det kunde hända. (Läs mer om utredningen och bakomliggande orsaker i kapitlet Utrednings-skyldigheten.)

I samband med utredningen kan det emellertid uppmärksammas att en personal har agerat på ett sådant sätt att den som bedriver verksamheten, utöver hanteringen enligt bestämmelserna om lex Sarah, också har grund för att vidta andra åtgärder. Det kan vara arbetsrättsliga åtgärder såsom avstängning, varning, uppsägning eller avsked. Om det är möjligt att vidta arbetsrättsliga åtgärder regleras inte i bestämmelserna om lex Sarah, utan styrs helt av regleringen inom arbetsrätten.

En annan åtgärd som en verksamhet kan vilja vidta är att göra en polisanmälan om det är fråga om en misstänkt brottslig handling. (Läs mer i kapitlet Att göra en polisanmälan). Den enskilde kan själv också vilja göra en polisanmälan.

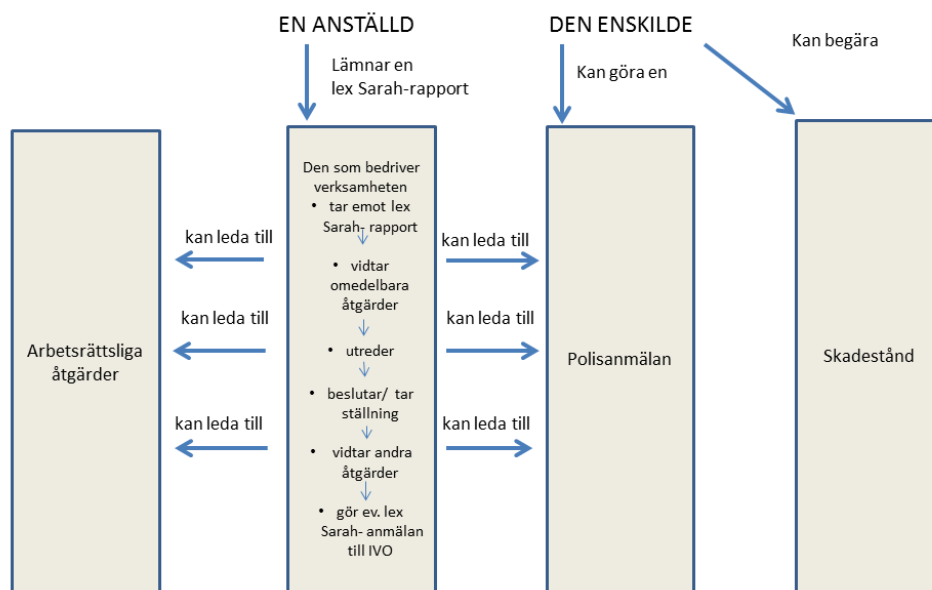
Vidare kan en verksamhet där ett missförhållande inträffat bli skadeståndsskyldig gentemot en enskild om förutsättningarna i skadeståndslagen (1972:207) är uppfyllda.

Sådana andra åtgärder måste dock särskiljas från åtgärder som vidtas i samband med utredningen av en lex Sarah-rapport eller att en lex Sarah-anmälan görs till Inspektionen för vård och omsorg (IVO).

⁶⁷³ Prop. 2009/10:131 s. 36

⁶⁷⁴ Socialstyrelsen m.fl. (2009) s. 24

Figur 3. Rättsliga åtgärder vid sidan av lex Sarah

Det är viktigt att särskilja åtgärderna eftersom de har olika syften. De regleras också i olika regelverk.

Kommuner och enskilda verksamheter har i lex Sarah-anmälningar till tillsynsmyndigheten uppgett att beslutet respektive ställningstagandet efter utredningen av en lex Sarah-rapport varit att säga upp en anställd eller att polisanmäla en händelse eller en anställd. Det kan i och för sig den som bedriver en verksamhet ha grund för att göra.

Men syftet med bestämmelserna om lex Sarah är att förhindra att ett liknande missförhållande inträffar igen. Om lex Sarah-utredningen stannar vid att en anställd har handlat felaktigt, och den som bedriver verksamheten inte frågar sig varför det kunde gå fel, så innebär det sannolikt den som bedriver verksamheten inte vidtar de åtgärder som förhindrar att något liknande kan inträffa igen. Även om en anställd som har gjort fel har sagts upp, är det inte säkert att detta minskar risken för att ett liknande missförhållande inträffar igen. Det kan till exempel ha varit bristande introduktion eller handledning som medförde att personalen handlade felaktigt. Vidare kan verksamheten ha rekryterat en anställd som inte har tillräcklig kompetens för de arbetsuppgifter som han eller hon ska utföra.

Det är också så att arbetsrättsliga åtgärder eller polisanmälan är åtgärder som kan vidtas utan att det har lämnats en lex Sarah-rapport eller har gjorts en lex Sarah-anmälan till IVO.

Vissa andra skyldigheter att rapportera och anmäla

Inom socialtjänsten, vid SiS och i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade samt i kommunal hälso- och sjukvård finns flera lagreglerade rapporterings- och anmälningsskyldigheter som kan aktualiseras samtidigt som lex Sarah. En händelse som rör både hälso- och sjukvård och verksamhet inom socialtjänsten, vid SiS eller verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade kan t.ex. behöva rapporteras enligt både bestämmelserna om lex Sarah och enligt patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL. Samma händelser kan leda till såväl en lex Maria-anmälan som en lex Sarah-anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Om händelsen även rör en medicinteknisk produkt kan ytterligare en anmälningsskyldighet vara aktuell.

I det följande lämnas en översiktlig beskrivning av en rapporteringsskyldighet och fyra anmälningsskyldigheter som kan aktualiseras samtidigt med lex Sarah.

Rapporteringsskyldighet inom hälso- och sjukvården

Kvaliteten i verksamheten inom hälso- och sjukvården ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.⁶⁷⁵ Vårdgivaren ska planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL, upprätthålls.⁶⁷⁶ Vidare ska vårdgivaren vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador.⁶⁷⁷

Med *vårdgivare* avses statlig myndighet, landsting och kommun i fråga om sådan hälso- och sjukvård som myndigheten, landstinget eller kommunen har ansvar för samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård.⁶⁷⁸

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) framgår att vårdgivaren ska ansvara för att det finns ett ledningssystem för verksamheten.⁶⁷⁹ Ledningssystemet ska användas för att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet.⁶⁸⁰

Hälso- och sjukvårdspersonalen är skyldig att bidra till att hög patientsäkerhet upprätthålls.⁶⁸¹ Med hälso- och sjukvårdspersonal avses den som har legitimation för ett yrke inom hälso- och sjukvården, personal som är verksam vid sjukhus och andra vårdinrättningar och som medverkar i hälso- och sjukvård av

⁶⁷⁵ 31 § HSL

⁶⁷⁶ 3 kap. 1 § PSL

⁶⁷⁷ 3 kap. 2 § PSL

⁶⁷⁸ 1 kap. 3 § PSL

⁶⁷⁹ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:9

⁶⁸⁰ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:9

⁶⁸¹ 6 kap. 4 § PSL

patienter, den som i annat fall vid hälso- och sjukvård av patienter biträder en legitimerad yrkesutövare.⁶⁸²

I syfte att bidra till hög patientsäkerhet ska hälso- och sjukvårdspersonalen rapportera risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada till vårdgivaren.⁶⁸³

Med *vårdskada* avses i PSL lidande, kroppslig eller psykisk skada eller sjukdom samt dödsfall som hade kunnat undvikas om adekvata åtgärder hade vidtagits vid patientens kontakt med hälso- och sjukvården.⁶⁸⁴

I sammanhanget är det viktigt att betona att även om den största delen i en verksamhet är socialtjänst eller verksamhet enligt LSS kan det även vara så att hälso- och sjukvård bedrivs. I den del som är hälso- och sjukvård gäller rapporteringsskyldigheten för vårdskador enligt PSL. Det kan till exempel vara anställda som huvudsakligen utför socialtjänstuppgifter, men som ibland också biträder en legitimerad yrkesutövare vid utförande av hälso- och sjukvårdsuppgifter. Vid utförande av sådana arbetsuppgifter gäller alltså rapporteringsskyldigheten enligt PSL.

Vårdgivaren ska utreda händelser i verksamhet som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada. Syftet med utredningen ska vara att så långt möjligt klarlägga händelseförloppet och vilka faktorer som har påverkat det, samt ge underlag för beslut om åtgärder som ska ha som ändamål att hindra att liknande händelser inträffar på nytt, eller att begränsa effekterna av sådana händelser om de inte helt går att förhindra.⁶⁸⁵

Vårdgivaren ska sammanställa och analysera rapporter om risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada för att kunna se mönster och trender som indikerar brister i verksamhetens kvalitet.⁶⁸⁶

Anmälan enligt bestämmelserna om lex Maria

Vårdgivare är skyldiga att anmäla vårdskador som har medfört eller hade kunnat medföra allvarlig vårdskada till IVO.⁶⁸⁷ En sådan anmälan benämns ofta lex Maria-anmälan.

Med *allvarlig* vårdskada avses vårdskada (se ovan för definitionen av vårdskada) som är bestående och inte ringa, eller har lett till att patienten fått ett väsentligt ökat vårdbehov eller avlidit.

Anmälan till IVO ska göras snarast efter att händelsen har inträffat.⁶⁸⁸ Vårdgivaren ska samtidigt med anmälan eller snarast därefter ge in den utredning av händelsen som vårdgivaren ska ha genomfört enligt 3 kap. 3 § PSL.⁶⁸⁹

Ytterligare bestämmelser om anmälningsskyldigheten finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2005:28) om anmälningsskyldighet enligt Lex Maria. Som bilaga finns den blankett som ska användas när en lex Ma-

⁶⁸² 1 kap. 4 § 1–3 PSL

⁶⁸³ 6 kap. 4 § PSL

⁶⁸⁴ 1 kap. 5 § PSL

⁶⁸⁵ 3 kap. 3 § PSL

⁶⁸⁶ 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

⁶⁸⁷ 3 kap. 5 § PSL

⁶⁸⁸ 3 kap. 5 § PSL

⁶⁸⁹ 3 kap. 5 § PSL

ria-anmälan görs till IVO. Socialstyrelsen har utarbetat förslag till nya föreskrifter och allmänna råd som har remissbehandlats. De nya föreskrifterna och allmänna råden förväntas träda i kraft under första halvåret 2014.

När IVO har tagit emot en lex Maria-anmälan om en händelse som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada granskas vårdgivarens anmälan och utredning utifrån ett patientsäkerhetsperspektiv. Granskningen innebär att IVO säkerställer att vårdgivaren har utrett händelsen i nödvändig omfattning och vidtagit de åtgärder som krävs för hög patientsäkerhet.⁶⁹⁰ Granskningen avslutas med en bedömning av huruvida vårdgivaren har fullgjort sina skyldigheter. Om så är fallet avslutas ärendet utan ytterligare åtgärder. Granskningen kan även resultera i ett beslut med krav på åtgärder. IVO kan också besluta att öppna ett särskilt ärende för att vidta de åtgärder anmälan motiverar för att uppnå hög patientsäkerhet.

Anmälan vid olyckor och tillbud med medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården

I Socialstyrelsens föreskrifter om användning av medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården⁶⁹¹ finns bl.a. bestämmelser om vad som ska göras vid negativa händelser och tillbud med medicintekniska produkter. Med *medicinteknisk produkt* avses bl.a. en produkt som används för att påvisa, övervaka, behandla, lindra eller kompensera en skada eller ett funktionshinder.⁶⁹² Exempel på medicintekniska produkter är rullstolar, rollatorer, höj- och sänkbara sängar och liftar.

Om det har inträffat en olycka eller ett tillbud med en medicinteknisk produkt ska bland annat en utredning inledas snarast och en bedömning göras av om det inträffade ska anmälas till tillverkaren och Läkemedelsverket.⁶⁹³

Som information, kan i detta sammanhang nämnas, att det av SOSFS 2011:9 följer att en vårdgivare måste bedöma vilka processer och rutiner som behövs för att säkra verksamhetens kvalitet.⁶⁹⁴ Vidare ska vårdgivaren bedriva ett systematiskt förbättringsarbete.⁶⁹⁵

Anmälan ska göras vid funktionsfel och försämring av en produkts egenskaper eller prestanda samt vid felaktigheter och brister i märkningen eller bruksanvisningen som kan leda till eller har lett till en patients, en användares eller någon annan persons död, eller en allvarlig försämring av en patients, en användares eller någon annan persons hälsotillstånd.⁶⁹⁶

Anmälningsplikten till tillverkaren och Läkemedelsverket ska fullgöras av den som har blivit utsedd till anmälningsansvarig av verksamhetschefen inom hälso- och sjukvården.⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ 7 kap. 8 § PSL

⁶⁹¹ SOSFS 2008:1

⁶⁹² 2 kap. 1 § SOSFS 2008:1

⁶⁹³ 6 kap. 1 § SOSFS 2008:1

⁶⁹⁴ 4 kap. 2 och 4 §§ SOSFS 2011:9

⁶⁹⁵ 5 kap. SOSFS 2011:9

⁶⁹⁶ 6 kap. 3 § SOSFS 2008:1

⁶⁹⁷ 6 kap. 2 § SOSFS 2008:1

Anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL

Enligt 14 kap. 1 § SoL är följande myndigheter och yrkesverksamma skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om det i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa;

1. myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom
2. andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården,
3. anställda hos sådana myndigheter som avses i 1 och 2
4. de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn eller unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.⁶⁹⁸

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som omfattas av anmälningsskyldigheten är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredningen av ett barns behov av stöd och skydd.⁶⁹⁹

Detta benämns ofta uppgiftsskyldighet.

Anmälningsskyldighet utgår helt från barnets situation och gäller oavsett vad och vem som orsakar barnets behov av skydd.⁷⁰⁰ Det kan därför vara såväl förhållanden i barnets hemmiljö som missförhållanden i en verksamhet inom socialtjänsten.

För ytterligare information om anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § SoL hänvisas till Socialstyrelsens handbok *Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*. Socialstyrelsen har även publicerat en vägledning om anmälningsskyldigheten som rör barn för hälso- och sjukvården och tandvården *Barn som far illa eller riskerar att fara illa – En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar*.

Anmälan enligt 6 § LVM

Enligt 6 § LVM är myndigheter som i sin verksamhet regelbundet kommer i kontakt med missbrukare skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de får kännedom om att någon kan antas vara i behov av vård enligt denna lag.

Anmälningsskyldigheten omfattar statliga och kommunala myndigheter, som i sin verksamhet regelbundet kommer i kontakt med gruppen missbrukare. Hit hör förutom socialnämnden exempelvis polismyndigheten och SiS. Även Försäkringskassan omfattas av bestämmelsen.⁷⁰¹ Det är myndigheterna som sådana som har anmälningsplikt och inte de enskilda befattningshavarna där. Det hindrar inte att man internt i en myndighet beslutar att sådana frågor ska avgöras av en viss befattningshavare.

Socialnämnden ska inleda en utredning när den genom en anmälan enligt 6 § LVM eller på något annat sätt har fått kännedom om att det kan finnas skäl att bereda någon tvångsvård.⁷⁰² De myndigheter som är anmälningsskyldiga enligt

⁶⁹⁸ 14 kap. 1 § SoL

⁶⁹⁹ 14 kap. 1 § SoL

⁷⁰⁰ Prop. 1996/97:124 s. 189

⁷⁰¹ Bet. 1981/82:SoU22 s. 32

⁷⁰² 7 § LVM

6 § är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för en sådan utredning.⁷⁰³

⁷⁰³ 7 § LVM

Enskilda personers möjlighet att klaga och anmäla

Utöver de skyldigheter att anmäla som gäller anställda m.fl. och som refererats i tidigare kapitel, finns flera möjligheter att framföra synpunkter och klagomål om man inte är nöjd med insatser inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Klagomål och synpunkter till verksamheten

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska ta emot och utreda klagomål och synpunkter på verksamhetens kvalitet från bland annat

- vård- och omsorgstagare och deras närstående och
- personal.⁷⁰⁴

För enskilda och närstående kan ett sätt vara att kontakta personal eller arbetsledare för den personal som utför insatser inom socialtjänsten, vid SiS eller i verksamhet enligt LSS och framföra sina klagomål och synpunkter.

I en kommunal verksamhet är det också möjligt att gå vidare till förvaltningsledningen eller nämnden. I verksamheter vid SiS är det också möjligt att gå vidare till ledningen för myndigheten och generaldirektören. I en enskild verksamhet kan det i vissa fall vara möjligt att gå vidare till en chef för arbetsledaren eller till någon som representerar huvudmannen för den enskilda verksamheten, t.ex. ägaren eller styrelsen.

Om man inte är nöjd med hur insatserna utförs i en enskild verksamhet kan man också vända sig till den beslutande nämnden (ofta en biståndshandläggare eller en socialsekreterare) och framföra sina synpunkter. Det är den beslutande nämnden som är ansvarig för att den enskilde får de insatser han eller hon är beviljad och för att följa upp dem.⁷⁰⁵

Synpunkterna kan framföras muntligt eller skriftligt.

Placerade barn

När vård ges i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende ska det finnas en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge.⁷⁰⁶ Se vidare Socialstyrelsens handbok *Barn och unga i familjehem och HVB – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*.⁷⁰⁷

Barn som är placerade i familjehem, HVB eller särskilda ungdomshem där det finns missförhållanden kan kontakta Inspektionen för vård och omsorg (IVO) via e-post eller ett särskilt telefonnummer.⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ 5 kap. 3 § SOSFS 2011:9

⁷⁰⁵ Prop. 2005/06:115 s. 118 och prop. 2007/08:43 s. 13

⁷⁰⁶ 6 kap. 7 c § SoL

⁷⁰⁷ Socialstyrelsen (2013a) s. 183 f.

⁷⁰⁸ <http://www.ivo.se/anmala-och-rapportera/for-placerade-barn-och-unga/Sidor/default.aspx>

Klagomål till Inspektionen för vård och omsorg

Den enskilde kan inte göra en anmälan enligt lex Sarah till IVO.⁷⁰⁹ Däremot kan t.ex. den enskilde själv, närstående till den enskilde eller allmänheten lämna in ett klagomål till IVO som gäller verksamhet inom socialtjänsten, vid SiS eller verksamhet enligt lagstiftning om stöd och service till vissa funktionshindrade. IVO kan också öppna ett tillsynsärende på eget initiativ i en fråga som myndigheten har fått kännedom om.

När ett klagomål kommer in är det IVO som tar ställning till om och hur myndigheten ska granska det som förs fram i klagomålet. Det finns inte någon lagregel som ålägger IVO att utreda varje klagomål och då gäller som en allmän princip att en tillsynsmyndighet har en stor frihet att själv bestämma om och hur en granskning av ett klagomål ska göras. Det innebär att den som har framfört ett klagomål inte heller har någon absolut rätt att få till stånd en utredning av de frågor som han eller hon har tagit upp i klagomålet.

Utredning av ett klagomål avslutas alltid med ett beslut av IVO. Om IVO vid sin granskning finner att verksamheten inte följer lagar, förordningar och föreskrifter kan det leda till krav på att åtgärder vidtas för att rätta till brister.⁷¹⁰ Vid krav på åtgärder ställer IVO krav på att nämnden, den som bedriver enskild verksamhet eller SiS skriftligen redovisar vilka åtgärder som har vidtagits. Om det i verksamheter som står under IVO:s tillsyn förekommer missförhållanden som har betydelse för enskildas möjligheter att få de insatser de har rätt till får IVO förelägga den som svarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet.⁷¹¹ Detta gäller oavsett om verksamheten bedrivs i kommunal eller enskild regi. Om missförhållandet är allvarligt och IVO föreläggande inte följts får IVO återkalla tillståndet alternativt förbjuda fortsatt verksamhet.⁷¹²

Anmälan till justitieombudsmannen (JO)

Justitieombudsmannens (JO) – eller Riksdagens ombudsmän som det officiellt heter – uppgift är att övervaka att myndigheter och tjänstemän hos statliga och kommunala myndigheter följer lagar och andra författningar och att de även i övrigt uppfyller sina skyldigheter.⁷¹³ JO:s verksamhet regleras bland annat i lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän. Man kan därför klaga hos JO om man anser att man själv eller någon annan har blivit felaktigt behandlad av en myndighet eller av en tjänsteman vid handläggning av ett ärende.

JO:s tillsyn (övervakning) baseras på anmälningar som allmänheten skickar in till JO, på ärenden som JO själv tar initiativ till och på iakttagelser som JO gör vid inspektioner av myndigheter.

Om JO vid sin tillsyn upptäcker att en myndighet eller en tjänsteman har tilllämpat en lag felaktigt är det vanligaste att JO gör kritiska, vägledande eller

⁷⁰⁹ Jmf 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS

⁷¹⁰ 13 kap. 8 § SoL

⁷¹¹ 13 kap. 8 § SoL

⁷¹² 13 kap. 9 § SoL

⁷¹³ 1 § lagen med instruktion för Riksdagens ombudsmän

rådgivande uttalanden.⁷¹⁴ Ett uttalande från JO är inte rättsligt bindande. JO har även rätt att initiera disciplinförfarande mot en tjänsteman för en tjänsteförseelse. JO har även befogenhet att som åklagare väcka åtal mot en tjänsteman för tjänstefel eller annat brott i tjänsten.⁷¹⁵ Det sistnämnda händer dock mycket sällan.

För information om JO-anmälan hänvisas till webbplatsen (<http://www.jo.se/>) hos Riksdagens ombudsmän.

Anmälan till patientnämnd

Enligt lagen om patientnämndsverksamhet m.m. ska varje landsting och kommun inrätta en eller flera patientnämnder.⁷¹⁶ Patientnämndernas uppgift är att stödja och hjälpa enskilda patienter inom bl.a.

- hälso- och sjukvård enligt HSL som bedrivs av landsting eller enligt avtal med landsting,
- hälso- och sjukvård enligt HSL som bedrivs av kommuner eller enligt avtal med kommuner och den allmänna omvårdnad enligt SoL som ges i samband med sådan hälso- och sjukvård.⁷¹⁷

Patientnämnderna ska med utgångspunkt i inkomna synpunkter och klagomål stödja och hjälpa enskilda patienter. De ska också bidra till utvecklingen av kvaliteten och hög patientsäkerhet inom hälso- och sjukvården. Detta genom att

- hjälpa patienter att få den information som de behöver för att kunna ta tillvara sina intressen i hälso- och sjukvården,
- främja kontakter mellan patienter och vårdpersonal,
- hjälpa patienter att vända sig till rätt myndighet, samt
- rapportera iakttagelser och avvikelser av betydelse för patienterna till vårdgivare och vårdenheter.⁷¹⁸

Vidare ska patientnämnderna göra IVO uppmärksam på förhållanden som omfattas av myndighetens tillsyn. Nämnderna ska varje år lämna en redogörelse över patientnämndsverksamheten under föregående år till IVO.⁷¹⁹ IVO ska systematiskt ta tillvara information från patientnämnderna.⁷²⁰

Patientnämnderna har inte några disciplinära befogenheter utan arbetar förebyggande. Patientnämnderna tar därmed inte upp ärenden som rör skador och misstag.

Kommuner och landsting i landet har organiserat sina patientnämnder på olika sätt. Information om hur patientnämnderna är organiserade kan man få från respektive kommun eller landsting.

Som framgår ovan ingår det i patientnämndens uppgifter att stödja och hjälpa patienter inom den hälso- och sjukvård som bedrivs enligt avtal med kommuner och den allmänna omvårdnad enligt SoL som ges i samband med sådan hälso- och sjukvård. Inom omsorger om äldre personer eller personer med funktions-

⁷¹⁴ 6 § lagen med instruktion för Riksdagens ombudsmän

⁷¹⁵ 6 § lagen med instruktion för Riksdagens ombudsmän

⁷¹⁶ 1 § lagen om patientnämndsverksamhet m.m.

⁷¹⁷ 1 § lagen om patientnämndsverksamhet m.m.

⁷¹⁸ 3 § lagen om patientnämndsverksamhet m.m.

⁷¹⁹ 4 § lagen om patientnämndsverksamhet m.m.

⁷²⁰ 7 kap. 6 § PSL

nedsättning enligt SoL finns det därmed en möjlighet att vända sig till patientnämnden med synpunkter och klagomål på sådan allmän omvårdnad som inte anses vara hälso- och sjukvård enligt HSL.⁷²¹ Patientnämnden handlägger dock inte frågor som rör beslut om bistånd enligt SoL och som kan överklagas till domstol.⁷²² Det finns ingen motsvarande möjlighet när det gäller allmän omvårdnad som ges inom ramen för en insats enligt 9 § LSS i samband med kommunal hälso- och sjukvård.⁷²³

⁷²¹ Prop. 1998/99:4 s. 36

⁷²² Prop. 1998/99:4 s. 36

⁷²³ Prop. 1998/99:4 s. 36

Att göra en polisanmälan

Om den enskilde har utsatts för något som kan vara en brottslig handling kan nämnden, SiS eller den som bedriver en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet behöva ta ställning till om händelsen eller en anställd ska polisanmälas. Även den enskilde kan välja att göra en polisanmälan. Att vara polisanmäld är inte detsamma som att vara dömd för ett brott. Ytterst avgörs frågan om en anmäld handling är brottslig eller inte av rättsväsendet (polis, åklagare och domstol).

Offentlig verksamhet

Om den enskilde har utsatts för något som kan vara en brottslig handling, av t.ex. en anställd eller av någon annan som vistas i en verksamhet, är det angeläget att nämnden ger nödvändigt stöd till den enskilde.⁷²⁴ Om den enskilde vill polisanmäla händelsen kan ett exempel på sådant stöd vara att få hjälp med att kontakta polisen.

Oavsett om den enskilde vill göra en polisanmälan eller inte, kan nämnden i vissa situationer ha ett eget intresse av att polisanmäla det som har hänt. I egenskap av arbetsgivare har nämnden ingen generell skyldighet att polisanmäla sin personal, men en sådan anmälan kan vara en del av underlaget för eventuella arbetsrättsliga åtgärder. Om nämnden vill göra en polisanmälan är det viktigt att nämnden beaktar gällande bestämmelser om sekretess. Det innebär att nämnden, när polisanmälan omfattar uppgifter om en enskilds personliga förhållanden, bara kan göra en polisanmälan utan den enskildes samtycke om det handlar om vissa typer av grövre brottslighet.

I myndighetens delegationsordning eller arbetsordning är det ofta reglerat vem som har befogenhet att göra en polisanmälan för nämndens räkning.

Sekretess

Om nämnden överväger att göra en polisanmälan kan den i vissa fall stödja sig på sekretessbrytande bestämmelser. Nedan redogörs övergripande för några sådana. Dessa bestämmelser anger dock inte att nämnden eller personalen är skyldiga att anmäla misstankar om brott till de brottsutredande myndigheterna.

Socialnämnden kan utan hinder av sekretess polisanmäla brott som hindrar nämndens verksamhet. Detta framgår av en bestämmelse i SoL⁷²⁵ som i sin tur hänvisar till en bestämmelse i OSL⁷²⁶. Av den sistnämnda bestämmelsen framgår att sekretess inte utgör något hinder för att uppgiften lämnas ut, om det är nödvändigt för att den myndighet som lämnar ut uppgiften ska kunna fullgöra sin verksamhet. Bestämmelsen i OSL ska tillämpas restriktivt.⁷²⁷ I förarbeten till bestämmelsen nämns barnmisshandel och förmögenhetsbrott som riktar sig mot den del av den offentliga verksamheten som företräds av myndigheten som

⁷²⁴ Jfr 11 kap. 1 § SoL

⁷²⁵ 12 kap. 10 § SoL

⁷²⁶ 10 kap. 2 § OSL

⁷²⁷ Prop. 1979/80:2 s. 465 och Bohlin (2007) s. 221

exempel på situationer där det kan anses ligga inom myndighetens verksamhet att se till att en misstanke om brott blir utredd.⁷²⁸

När det gäller uppgifter som omfattas av socialtjänstsekretess kan sekretessen vanligtvis bara brytas om uppgiften ifråga avser misstanke om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än ett års fängelse (t.ex. mord, dråp, grov misshandel, våldtäkt eller grovt rån),
2. försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, eller
3. försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen.⁷²⁹

Sekretessen hindrar inte att en uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller en polismyndighet, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om brott som avses i vissa kapitel⁷³⁰ i BrB.⁷³¹

Om det är fråga om annan sekretess än bland annat den i 26 kap. 1 § OSL så hindrar inte dessa att uppgifter som gäller misstanke om brott lämnas till bland annat polismyndighet om fängelse är föreskrivet för brottet och brottet kan antas föranleda annan påföljd än böter.⁷³²

Enskild verksamhet

Om den enskilde har utsatts för något som kan vara en brottslig handling inom en enskild verksamhet är det, på samma sätt som i kommunal verksamhet, angeläget att den enskilde ges nödvändigt stöd. Om den enskilde vill polisanmäla händelsen kan ett exempel på sådant stöd vara att få hjälp med att kontakta polisen.

Oavsett om den enskilde vill göra en polisanmälan eller inte, kan den enskilda verksamheten i vissa situationer ha ett eget intresse av att polisanmäla det som har hänt. I egenskap av arbetsgivare har den enskilda verksamheten ingen generell skyldighet att polisanmäla sin personal, men en sådan anmälan kan vara en del av underlaget för eventuella arbetsrättsliga åtgärder. Det är viktigt att den enskilda verksamheten i dessa situationer försäkrar sig om att gällande bestämmelser om tystnadsplikt beaktas.

För enskild verksamhet finns det inga bestämmelser i lag som motsvarar de sekretessbrytande bestämmelserna i OSL som gäller för kommunal verksamhet. Det innebär att det inte finns några bestämmelser som klargör när en enskild verksamhet kan göra en polisanmälan utan hinder av bestämmelserna om tystnadsplikt.

Tystnadsplikt

Den tystnadsplikt som gäller enligt SoL och LSS⁷³³ innebär att den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inte ”obehö-

⁷²⁸ Prop. 1979/80:2 s. 123

⁷²⁹ 10 kap. 23 § OSL

⁷³⁰ 3, 4 eller 6 kap. BrB

⁷³¹ 10 kap. 21 § OSL

⁷³² 10 kap. 24 § OSL

⁷³³ 15 kap. 1 § SoL och 29 § LSS

rigen” får röja vad han eller hon därvid har fått veta om en enskilds personliga förhållanden.

Som ovan nämnts finns det inga bestämmelser som klargör vad ett obehörigt röjande är. Det finns dock vissa uttalanden om vad detta kan vara, men dessa är inte helt tydliga. Det framgår att man, för att bedöma vad som är ett obehörigt röjande, kan söka viss ledning i den menprövning (skaderekvisit) som ska göras enligt OSL. Det framgår också att en viss vägledning även torde kunna sökas i andra bestämmelser i OSL, till exempel de som reglerar när sekretessen kan brytas. Enligt förarbetena ska det därmed vara en nära överensstämmelse mellan tystnadsplikten för det offentliga och tystnadsplikten för socialtjänstpersonal i enskild tjänst.⁷³⁴

⁷³⁴ Prop. 1980/82:28 s. 23 och s. 28, prop. 1981/82:186 s. 26. Se också prop. 2007/08:126 s. 46, 133 och s. 248 med hänvisning till prop. 2005/06:141 s. 63 och prop. 2005/06:161 s. 82 och 93

Nödrätten och lex Sarah

Insatser enligt SoL, LSS och HSL bygger på frivillighet.⁷³⁵ Det innebär att de inte kan ges mot den enskildes vilja. Dessa lagar innehåller inga bestämmelser som tillåter tvång eller inskränkningar av den enskildes rörelsefrihet. Verksamheter enligt SoL och LSS får alltså inte använda sig av inlåsning och tvångsåtgärder.

Nödrätten

I BrB⁷³⁶ finns bestämmelser om ansvarsfrihet för handlingar vid nödvärn och nöd. Bestämmelserna innebär att en person kan gå fri från ansvar för gärningar som är straffbara under andra förhållanden. I detta sammanhang behandlas enbart den så kallade nödrätten enligt 24 kap. 4 § BrB. Här redogörs i korthet för denna bestämmelse.

Bestämmelsen om nödrätten gäller generellt. Det betyder att den inte bara gäller för anställda inom socialtjänsten, vid SiS och lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Bestämmelsen om nödrätt⁷³⁷ innebär att en person är fri från ansvar om han eller hon handlar i nöd för att avvärja fara för liv, hälsa, egendom eller något annat som är av rättsordningen skyddat intresse. I det här sammanhanget gäller det främst fara som hotar liv och hälsa. Handlingen måste dock vara försvarlig med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt, vilket innebär att handlingen måste stå i proportion till den fara som föreligger. För att en nödhandling ska vara försvarlig krävs i princip att det någon gör i nöd ska vara skydda något av betydligt större vikt än det som offras,⁷³⁸ och normalt också att handlingen har varit behövlig. Det ska inte gå att lösa situationen på något annat sätt.⁷³⁹

I vård och omsorg kan det uppstå en ”akut” situation där en anställd vidtar åtgärder som innehåller någon form av våld eller tvång för att avvärja fara för liv eller hälsa. Om den anställda blir polisanmäld för att ha använt sig av våld eller tvång, blir det aktuellt att ställa frågan om den anställda har använt sig av nödrätten eller inte. Då kan domstolen eller JO pröva om åtgärderna varit motiverade – en anställd eller verksamhetsansvarig kan alltså inte själv avgöra om någon har använt nödrätten i en viss situation.

Ett exempel på när nödrätten gäller är när någon med våld eller tvång förhindrar att någon annan kastar sig ut från ett fönster eller en balkong, eller när en enskild skadar någon annan allvarligt.

⁷³⁵ 1 kap. 3 § SoL, prop. 1979/80:1 s. 133 och 8 § LSS

⁷³⁶ 24 kap. BrB

⁷³⁷ 24 kap. 4 § BrB

⁷³⁸ Prop. 1993/94:130 s. 35 f. och s. 70

⁷³⁹ Jareborg (2001) s. 266 f. och Kommentarer till Brottsbalken avsnitt 24 (Refereras i SOU 2006:110 s. 173)

Nödrätt endast i undantagsfall

Nödbestämmelsen ska endast tillämpas i undantagsfall.⁷⁴⁰ Nödrätten får inte ligga till grund för rutinmässiga ingripanden, utan ska användas vid en enskild händelse. Därför torde det inte gå att vidta åtgärder inom vård och omsorg under en längre tid med motiveringen att det är fråga om en pågående nödsituation. Denna begränsning är särskilt betydelsefull när det gäller vård och omsorg om vuxna personer med varaktigt nedsatt beslutsförmåga, till exempel vissa personer med demenssjukdom eller utvecklingsstörning.⁷⁴¹

Om till exempel en anställd har använt våld eller tvång i en akut situation kan det vara ett missförhållande enligt bestämmelserna om lex Sarah, om handlingen medför hot eller konsekvenser för en enskilds liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Då spelar det ingen roll om det kan anses vara en nödsituation eller inte.⁷⁴² Definitionen av missförhållande skiljer inte på varför någon gör eller inte gör något, och därför kan även något någon gör i nöd för att avvärja hot mot liv och hälsa vara ett missförhållande.

I och med att ett missförhållande rapporteras kommer sådana händelser också att ingå i det systematiska kvalitetsarbetet.

Verksamhetens mål måste vara att försöka undvika situationer där det kan bli aktuellt att avvärja fara för liv och hälsa med våld eller tvång. Därför är det viktigt att ansvariga för verksamheten följer upp varje tillfälle när en sådan situation har inträffat. På så sätt kan verksamheten se om det finns något gemensamt för de situationer där det uppstår fara för liv och hälsa.⁷⁴³ Bestämmelserna om lex Sarah syftar inte till att hindra att handlingar i nöd vidtas för att avvärja fara för till exempel en enskilds hälsa, men väl till att försöka undvika situationer där det kan bli aktuellt.

Rapporten och dokumentationen av lex Sarah-utredningen innehåller information om den situation då våld eller tvång har använts mot en enskild i en nödsituation. Det kan också vara något som ska dokumenteras i den enskildes personakt enligt 11 kap. 5 § SoL respektive 21 a § LSS. Dokumentationen om den enskilde ska bland annat beskriva åtgärder i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.⁷⁴⁴ Att våld eller tvång använts i en situation torde både vara en faktisk omständighet och en händelse av betydelse och omfattas därmed av dessa bestämmelser.

⁷⁴⁰ Prop. 1993/94:130 s. 35

⁷⁴¹ Rynning (1994) s. 379

⁷⁴² Jfr 2 kap. 3 § SOSFS 2011:5

⁷⁴³ Jfr 5 kap. 2 § SOSFS 2011:5 och 5 kap. 6 § SOSFS 2011:9

⁷⁴⁴ 11 kap. 5 § SoL och 21 a § LSS

Uppslagsdel

Offentlighet och sekretess

Inom socialtjänsten hanteras en mängd uppgifter som berör enskildas personliga förhållanden. Dessa uppgifter skyddas av regler om sekretess i OSL. I det följande lämnas en översiktlig beskrivning av dessa regler. Beskrivningen börjar dock med det som är huvudregeln inom offentlig förvaltning: offentlighetsprincipen. Reglerna om sekretess är undantaget från denna huvudprincip.

Offentlighetsprincipen innebär att myndigheternas verksamhet så långt som möjligt ska bedrivas i öppna former och under insyn av allmänhet och massmedia. En förutsättning för sådan insyn är en i princip fri tillgång till de handlingar som finns hos myndigheterna. Grunden i den svenska lagstiftningen är också att allmänna handlingar ska vara offentliga. Enligt TF har varje svensk medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar.⁷⁴⁵ Även utländska medborgare har rätt att ta del av allmänna handlingar enligt TF.⁷⁴⁶

Reglerna om offentlighet i TF och sekretess i OSL gäller endast allmän verksamhet.⁷⁴⁷ Det gäller också för så kallade kommunala bolag, sådana aktiebolag, handelsbolag, ekonomiska föreningar och stiftelser där kommuner och lands- ting utövar ett rättsligt bestämmande inflytande.⁷⁴⁸

När det gäller enskild verksamhet finns det särskilda bestämmelser om tystnadsplikt i SoL och LSS.⁷⁴⁹

Allmän handling

En central term när det gäller offentlighet och sekretess är *allmän handling*.

En handling är en framställning i skrift eller bild, men också en upptagning som man kan läsa, avlyssna eller uppfatta med ett tekniskt hjälpmedel.⁷⁵⁰ Definitionen av handling omfattar alltså inte bara ett skriftligt dokument på papper, utan även t.ex. ett fotografi, en bandinspelning, en video-upptagning eller en elektronisk upptagning.

En handling är allmän om den *förvaras* hos en myndighet och är att anse som *inkommen* till eller *upprättad* hos myndigheten.⁷⁵¹ En allmän handling kan innehålla sekretessreglerade uppgifter⁷⁵², det vill säga uppgifter för vilka det finns en bestämmelse om sekretess.

Om en allmän handling är offentlig eller sekretessbelagd (i dagligt tal beskrivs det ibland som hemlig) avgörs vid en sekretessprövning.⁷⁵³ En uppgift är sekretessbelagd om det är en sekretessreglerad uppgift för vilken sekretess gäller i ett enskilt fall.⁷⁵⁴ Myndigheter är skyldiga att lämna ut allmänna handlingar som inte innehåller sekretessbelagda uppgifter till den som begär det.⁷⁵⁵

⁷⁴⁵ 2 kap. 1 § TF

⁷⁴⁶ 14 kap. 5 § TF

⁷⁴⁷ 1 kap. 1 § TF och 1 kap. 1 § OSL

⁷⁴⁸ 2 kap. 3 § OSL och prop. 2007/08:126 s. 168

⁷⁴⁹ 15 kap. 1 och 2 §§ SoL och 29 § LSS

⁷⁵⁰ 2 kap. 3 § TF

⁷⁵¹ 2 kap. 3 § TF

⁷⁵² 3 kap. 1 § OSL

⁷⁵³ Jfr 2 kap. 12 § TF

⁷⁵⁴ 3 kap. 1 § OSL

⁷⁵⁵ 2 kap. 12 § TF

Registrering (diarieföring)

De grundläggande bestämmelserna om myndigheternas skyldigheter att registrera allmänna handlingar finns i OSL. En allmän handling ska registreras (diarieföras) så snart den har kommit in till eller upprättats hos en myndighet.⁷⁵⁶

Denna skyldighet omfattar endast handlingar för vilka sekretess råder. Handlingar som inte omfattas av sekretess behöver inte registreras om de hålls ordnade så att det utan svårighet kan fastställas om de har kommit in eller upprättats.⁷⁵⁷

Ett register över handlingar som har diarieförts enligt denna bestämmelse ska innehålla vissa uppgifter om varje handling. Av ett sådant register ska det framgå bl.a.

1. datum då handlingen kom in eller upprättades,
2. diarienummer eller annan beteckning som handlingen har fått vid registreringen.⁷⁵⁸

Skyldigheten att registrera allmänna handlingar gäller dock inte utan undantag. Om det finns särskilda skäl får regeringen föreskriva undantag från denna skyldighet för handlingar av ett visst slag som förekommer i betydande omfattning hos en myndighet.⁷⁵⁹ Ett sådant undantag gäller socialnämnderna, SiS och de nämnder som ansvarar för verksamhet enligt LSS i offentlighets- och sekretessförordningen (2009:641), OSF, när det gäller handlingar som hör till enskildas personakter.⁷⁶⁰

Sekretessregler

Rätten att ta del av allmänna handlingar får begränsas om det är nödvändigt för vissa särskilda ändamål som anges i TF. Ett sådant ändamål som räknas upp är att skydda uppgifter om enskildas personliga förhållanden. Sådana undantag ska framgå av lag.⁷⁶¹ Det innebär till exempel att myndigheter eller enskilda befattningshavare inte får besluta om undantag från offentlighetsprincipen.

OSL innehåller både bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas tjänst och förbud mot att lämna ut allmänna handlingar.⁷⁶² Att det råder sekretess för en viss uppgift innebär därför att uppgiften vare sig får avslöjas genom att en anställd berättar om den muntligt eller genom att myndigheten eller en anställd lämnar ut en handling där uppgiften finns.⁷⁶³

Sekretessen gäller gentemot enskilda och gentemot andra myndigheter.⁷⁶⁴ Den gäller också mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, när verksamhetsgrenarna är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra.⁷⁶⁵ Inom samma verksamhetsgren gäller så kallad inre sekretess, som

⁷⁵⁶ 5 kap. 1 § OSL

⁷⁵⁷ 5 kap. 1 § OSL

⁷⁵⁸ 5 kap. 2 § OSL

⁷⁵⁹ 5 kap. 3 § OSL

⁷⁶⁰ 2 § OSF

⁷⁶¹ 2 kap. 2 § TF

⁷⁶² 1 kap. 1 § OSL

⁷⁶³ Jfr 7 kap. 1 § OSL

⁷⁶⁴ 8 kap. 1 § OSL

⁷⁶⁵ 8 kap. 2 § OSL

innebär att anställda inte har rätt att ta del av uppgifter som de inte behöver för att utföra sina arbetsuppgifter.⁷⁶⁶

Bestämmelserna i OSL gäller för en person som fått kännedom om uppgiften genom att för det allmännas räkning delta i en myndighets verksamhet på grund av anställning eller uppdrag hos myndigheten, på grund av tjänsteplikt eller på annan liknande grund.⁷⁶⁷ Det innebär att bestämmelserna även gäller för förtroendevalda (det vill säga ledamöter i socialnämnden och nämnder med ansvar enligt 22 § LSS), praktikanter under utbildning och andra likställda. När det gäller uppdragstagare omfattas dock inte familjehem av bestämmelserna om sekretess.⁷⁶⁸

Brott mot tystnadsplikt

OSL innehåller inga sanktionsbestämmelser. Den som bryter mot en bestämmelse om tystnadsplikt kan dömas för brott mot tystnadsplikt enligt BrB.⁷⁶⁹ Brott mot tystnadsplikt ligger under allmänt åtal. Det finns dock förutsättningar för att sekretess får brytas i en nödsituation, det vill säga för att avvärja fara för liv, hälsa eller värdefull egendom, utan att den som bryter mot sekretessen riskerar straff.⁷⁷⁰

Sekretess kan ha olika styrka

Olika sekretessbestämmelser är utformade på olika sätt med olika sorters skaderekvisit. Det finns flera nivåer av sekretess. Den strängaste formen innehåller inget skaderekvisit och brukar benämnas *absolut sekretess*. Det innebär att uppgiften ska hållas hemlig oavsett vilka följder det kan få att röja den.

Den näst strängaste formen av sekretess, *omvänt skaderekvisit*, innebär att sekretess råder för uppgiften om det inte står klart att den kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men.

Den mildaste formen av sekretess, *rakt skaderekvisit*, innebär att uppgiften är hemlig om det kan antas att den medför men för den som uppgiften rör eller någon närstående om den röjs.

Sekretess inom socialtjänsten

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men, så kallat omvänt skaderekvisit.⁷⁷¹ Denna form av sekretess gäller även inom hälso- och sjukvården.⁷⁷²

Sekretess inom personaladministrativ verksamhet

Inom en myndighets personaladministrativa verksamhet gäller sekretess dels för uppgift om en enskild anställds hälsotillstånd, dels för sådan uppgift om enskild anställds personliga förhållanden som hänför sig till ett ärende om omplacering av en anställd, om det kan antas att den enskilde anställde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller dock inte i

⁷⁶⁶ SOU 2003:99 s. 260–263

⁷⁶⁷ 2 kap. 1 § OSL

⁷⁶⁸ Prop. 1979/80:2 s. 181 och JO 1986/87 s. 193

⁷⁶⁹ 20 kap. 3 § BrB

⁷⁷⁰ 24 kap. 4 § BrB

⁷⁷¹ 26 kap. 1 § OSL

⁷⁷² 25 kap. 1 § OSL

ärende om anställning eller disciplinansvar och inte heller beslut i ärenden som rör omplacering.⁷⁷³

Sekretess gäller även i myndighets personaladministrativa verksamhet för uppgift om en enskild anställds personliga förhållanden, om det kan antas att den anställda eller någon närstående till denne utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs.⁷⁷⁴

Vad innebär personliga förhållanden?

Uttrycket *personliga förhållanden* definieras inte i lagstiftningen. Vad som avses med detta ska bestämmas med ledning av vanligt språkbruk.⁷⁷⁵ Till uppgifter om personliga förhållanden brukar dock räknas: namn, personnummer, ålder, familjesituation, hälsotillstånd, funktionsnedsättning och ekonomisk situation.⁷⁷⁶

Vad innebär skada och men?

Orden *skada* och *men* förekommer båda i OSL. Med *skada* avses vanligen ekonomisk skada. *Men* har en mycket vid betydelse i lagen och tar framför allt sikte på de olika kränkningar av den personliga integriteten som kan uppstå om uppgifterna lämnas ut.⁷⁷⁷ Med *men* avses sådant som att någon blir utsatt för andras missaktning om hans eller hennes förhållanden blir kända. Redan den omständigheten att vissa känner till en känslig uppgift om en person kan i många fall anses vara tillräckligt för att medföra men.⁷⁷⁸

Utgångspunkten när man gör bedömningen av om någon riskerar att utsättas för skada eller men är att utgå från den enskildes egen upplevelse.⁷⁷⁹ När en tjänsteman prövar om uppgifterna kan lämnas ut måste han eller hon därför sätta sig in i den enskildes situation och försöka förstå hur den enskilde skulle uppleva det om uppgifterna fördes vidare till en eller flera personer eller myndigheter.⁷⁸⁰

Sekretess i förhållande till den enskilde

Eftersom sekretessreglerna syftar till att skydda den enskilde gäller i princip inte sekretessen i förhållande till den enskilde själv.⁷⁸¹ Det finns några få undantag, som dock inte bedöms vara aktuella i samband med bestämmelserna om lex Sarah.

Den enskildes rätt att bestämma över sekretessen

Sekretess gäller i princip inte i förhållande till den enskilde själv. Den enskilde kan därmed samtycka till att sekretessen helt eller delvis upphävs.⁷⁸²

Det finns inga krav i lagstiftningen på hur ett sådant samtycke ska se ut. Det kan vara såväl muntligt som skriftligt. Det kan vara lämpligt att dokumentera

⁷⁷³ 39 kap. 2 § OSL

⁷⁷⁴ 39 kap. 3 § OSL

⁷⁷⁵ Prop. 1979/80:2 s. 84

⁷⁷⁶ Prop. 1979/80:2 s. 84

⁷⁷⁷ Prop. 1979/80:2 s. 83

⁷⁷⁸ Prop. 1979/80:2 s. 83

⁷⁷⁹ SOU 2000:114 s. 96 och prop. 1979/80:2 s. 83

⁷⁸⁰ SOU 2000:114 s. 96 och prop. 1979/80:2 s. 83

⁷⁸¹ 12 kap. 1 § OSL

⁷⁸² 12 kap. 2 § OSL

ett muntligt samtycke.⁷⁸³ Den enskildes samtycke kan vara partiellt, det vill säga enbart gälla vissa uppgifter eller enbart tillåta att uppgifter lämnas till en viss person.⁷⁸⁴ Den enskilde kan lämna sitt samtycke i förväg, men kan då återkalla det när som helst. Ett samtycke får inte ha ett så generellt innehåll att den enskilde avstår från sekretessen hos en viss myndighet eller en viss tjänsteman.⁷⁸⁵

Den som samtycker till att andra personer eller myndigheter får ta del av sekretesskyddade uppgifter kan också som villkor kräva att myndigheten ställer upp ett förbehåll som inskränker mottagarens rätt att lämna uppgiften vidare eller utnyttja den.⁷⁸⁶

Barn och deras vårdnadshavare

Grundregeln är att sekretess till skydd för en enskild gäller även om den enskilde är underårig, dvs. under 18 år.⁷⁸⁷ Sekretessen gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne enligt FB⁷⁸⁸ har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underåriges personliga angelägenheter.⁷⁸⁹ Från denna bestämmelse finns två undantag. Sekretess råder om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren eller om det annars anges i OSL.⁷⁹⁰

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran blir tillgodosedda. Det innebär att vårdnadshavaren har det juridiska ansvaret för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.⁷⁹¹ För att vårdnadshavaren ska kunna fullgöra sitt ansvar måste han eller hon få del av viss information som rör barnet. Vårdnadshavaren har därför som regel rätt att ta del av även sekretessbelagda uppgifter som rör deras barn. Denna rätt blir dock svagare i takt med att barnet blir äldre och får större rätt att bestämma över sig själv. När barnet har nått en viss mognad och utveckling i övrigt anses vårdnadshavaren därför inte längre kunna ta del av uppgifter om personliga förhållanden rörande barnet. Det kan t.ex. handla om sådant som barnet har berättat för en anställd inom socialtjänsten.

Någon åldersgräns finns inte angiven i lagen, utan hänsyn måste tas till barnets mognad och utveckling i övrigt – något som inte enbart kan bedömas utifrån barnets ålder.

Om sekretess inte råder i förhållande till vårdnadshavaren bestämmer vårdnadshavaren ensam, eller beroende på den underåriges ålder och mognad, tillsammans med den underårige över sekretessen till skydd för den underårige.⁷⁹²

Vid vård enligt LVU kvarstår den juridiska vårdnaden hos vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna, men med begränsningar som krävs för att vården ska kunna genomföras. Nämnden inträder vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe. Det innebär att nämnden kan behöva ta ställning när det gäller sekre-

⁷⁸³ Jfr JO 2003/04 s. 289

⁷⁸⁴ Prop. 1979/80:2 s. 331

⁷⁸⁵ Prop. 1979/80:2 s. 331

⁷⁸⁶ 12 kap. 2 § OSL

⁷⁸⁷ 12 kap. 3 § OSL

⁷⁸⁸ 6 kap. 11 § FB

⁷⁸⁹ 12 kap. 3 § OSL

⁷⁹⁰ 12 kap. 3 § OSL

⁷⁹¹ Prop. 1981/82:168 s.60 ff.

⁷⁹² 12 kap. 3 § OSL

tessfrågor som rör barnet. Socialnämnden har en skyldighet att i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården.⁷⁹³

Ställföreträdare för vuxna

En god man eller förvaltare för vuxna har ingen ”automatisk” rätt att få ta del av sekretesskyddade uppgifter om sin huvudman. Detta då det inte finns några särskilda sekretessbrytande bestämmelser i OSL som möjliggör ett utlämnande av sådana uppgifter till god man eller förvaltare. När det gäller vuxna som har en god man eller en förvaltare måste nämnden därför göra en prövning av om den gode mannen eller förvaltaren ska få ta del av uppgifter som omfattas av sekretess. För att kunna göra det behöver nämnden ha information om vad uppdraget som god man eller förvaltare omfattar. Om uppdraget omfattar att *sörja för person* finns i förarbeten stöd för att god man eller förvaltare torde ha rätt att få ta del av sekretesskyddade uppgifter som behövs för att han eller hon ska kunna fullgöra sitt uppdrag.⁷⁹⁴ Rimligen torde de slutsatser som finns i förarbeten även gälla i de fall en god man eller förvaltare har i uppdrag att enbart *förvalta egendom*. God man eller förvaltare torde då ha rätt att ta del av sekretesskyddade uppgifter som behövs för att han eller hon ska kunna fullgöra uppdraget att förvalta egendom.⁷⁹⁵

Anhöriga

Anhöriga till vuxna personer har ingen ”automatisk” rätt att få ta del av sekretesskyddade uppgifter om t.ex. sin make, sin maka, sin partner, sin sambo, sin förälder eller sitt vuxna barn. Frågan om någon anhörig ska få ta del av sekretessbelagda uppgifter kan tas upp med den enskilde i samband med utredning och beslut om insatser enligt SoL eller LSS. Frågan kan också tas upp när ett beslut om insatser börjar genomföras. Några exempel på när insatser börjar genomföras är när den enskilde flyttar in i ett särskilt boende för äldre eller en bostad med särskild service eller när den enskilde får hemtjänst första gången. Om insatsen pågår under lång tid är det lämpligt att följa upp denna fråga, så att den enskildes ställningstagande fortfarande är aktuellt.

Att lämna ut handlingar eller uppgifter ur handlingar

Bestämmelserna som reglerar utlämnande av en handling och att lämna ut uppgifter *ur* en handling skiljer sig åt. Det är därför nödvändigt att klargöra vad en begäran avser för att kunna handlägga ett ärende.

Att lämna ut en allmän handling

Den som vill ta del av en allmän handling ska begära det hos den myndighet som förvarar handlingen.⁷⁹⁶ En begäran kan göras muntligt eller skriftligt.⁷⁹⁷

Den som vill ta del av handlingen har i princip rätt att vara anonym.⁷⁹⁸ Som regel behöver man inte heller ange varför man vill ta del av handlingen. Ibland

⁷⁹³ JO 2012-07-12, dnr 2894-2011

⁷⁹⁴ Prop. 1988/89:67 s. 39, JO 1981/82 s. 239 och jfr Kammarrätten i Stockholm 2009-12-22, mål 6928-09

⁷⁹⁵ Jfr RÅ 1999 ref. 38 och Kammarrätten i Göteborg, 1996-10-29, mål 6848-1996

⁷⁹⁶ 2 kap. 14 § TF

⁷⁹⁷ Bohlin (2007) s. 153

⁷⁹⁸ 2 kap. 14 § TF

kan det dock vara nödvändigt för myndighetens medarbetare att fråga den sökande om hans eller hennes identitet och om syftet med begäran för att kunna göra sekretessprövningen.⁷⁹⁹ Detta får dock inte ske rutinmässigt.⁸⁰⁰

När en myndighet får in en begäran om att få del av en allmän handling ska myndigheten pröva begäran skyndsamt.⁸⁰¹ JO har i ett flertal beslut uttalat att innebörden av detta är att besked i en fråga om utlämnande bör lämnas redan samma dag som begäran har gjorts. Någon eller några dagars fördröjning kan dock godtas om en sådan fördröjning är nödvändig för att myndigheten ska kunna ta ställning till om den efterfrågade handlingen är allmän och offentlig.⁸⁰² Om handlingen kan lämnas ut ska myndigheten göra det genast eller så snart som möjligt.⁸⁰³ Det är i första hand den anställde, som enligt arbetsordning eller ett särskilt beslut, svarar för vården av handlingen som ska pröva om handlingen kan lämnas ut.⁸⁰⁴

Om en handling har försetts med en så kallad sekretessmarkering⁸⁰⁵ (hemligstämpel) är det endast en påminnelse om att en noggrann sekretessprövning ska göras innan den kan lämnas ut.⁸⁰⁶ Detta innebär att en tjänsteman ska ta ställning till om handlingen är allmän och om det finns något sekretesshinder för att lämna ut den. Skälet för att inte lämna ut handlingen kan enbart vara att innehållet är skyddat enligt någon bestämmelse i OSL. Motivet kan därför aldrig vara att den som skickat in handlingen inte vill att den lämnas ut eller att tjänstemannen själv tycker att det är olämpligt att någon får läsa handlingen. Att handlingen förses med en sekretessmarkering innebär alltså inte något bindande avgörande av sekretessfrågan.⁸⁰⁷

Om tjänstemannen bedömer att handlingen inte kan lämnas ut ska den sökande få ett besked om detta. I samband med att tjänstemannen meddelar detta muntliga avslag ska han upplysa sökanden om att han eller hon kan begära att myndigheten ska pröva saken och att det krävs ett skriftligt beslut från myndigheten för att sökanden ska kunna överklaga beslutet.⁸⁰⁸ Tjänstemannen ska se till att en sådan begäran kommer till rätt instans inom myndigheten.⁸⁰⁹ Myndigheten ska pröva begäran och fatta ett beslut som den sökanden ska underrättas om.⁸¹⁰

Även myndighetens prövning och beslut ska ske skyndsamt.⁸¹¹ Det kan därför bli nödvändigt för nämnden att hålla ett extra sammanträde om nämnden inte har delegerat rätten att fatta beslut i denna typ av ärenden till en tjänsteman.⁸¹²

⁷⁹⁹ 2 kap. 14 § TF

⁸⁰⁰ JO 1990/91 s. 421 och Bohlin (2007) s. 163

⁸⁰¹ Jfr 2 kap. 12 § TF

⁸⁰² Se t.ex. JO beslut 2009-10-16, dnr 4490-2008

⁸⁰³ 2 kap. 12 § TF

⁸⁰⁴ 6 kap. 3 § OSL

⁸⁰⁵ Jfr 5 kap. 5 § OSL

⁸⁰⁶ Prop. 2008/09:150 s. 311

⁸⁰⁷ JO 1993/94 s. 509

⁸⁰⁸ 6 kap. 3 § OSL

⁸⁰⁹ Jfr 4 § FL

⁸¹⁰ 21 § FL

⁸¹¹ Jfr 2 kap. 12 § TF

⁸¹² JO 1986/87 s. 225

Ibland råder det sekretess enbart för vissa delar av en handling. I så fall ska tjänstemannen lämna ut de andra delarna. Den sökande har då rätt att få ett skriftligt avslagsbeslut beträffande de delar som inte lämnas ut.⁸¹³

Att lämna ut en uppgift ur en allmän handling

En myndighet ska på begäran lämna ut en uppgift ur en allmän handling som förvaras hos myndigheten om det inte finns några hinder i reglerna om sekretess eller det skulle hindra arbetets behöriga gång.⁸¹⁴ I sådana fall avgör myndigheten själv på vilket sätt begäran ska besvaras och den enskilde kan inte ställa krav på att få sin begäran behandlad med den skyndsamhet som gäller i fråga om att få ta del av en allmän handling. Det saknas vidare möjlighet att överklaga ett avslagsbeslut.⁸¹⁵

⁸¹³ 20 och 21 §§ FL

⁸¹⁴ 6 kap. 4 § OSL

⁸¹⁵ JO beslut 2009-11-24, dnr 4376-2008

Ställföreträdare, vårdnadshavare, förvaltare och god man

Vid både handläggning av ärenden och genomförande av insatser inom socialtjänsten måste det stå klart om den enskilde för sin talan själv eller om det är någon annan som företräder personen: en ställföreträdare. En ställföreträdare kan vidta åtgärder för den andra personens räkning. Ställföreträdare ska skiljas från någon som har till uppgift att stödja en person för att han eller hon själv ska kunna ta till vara sina rättigheter (och fullgöra skyldigheter). Vad som gäller för ställföreträdare kan vara av vikt att känna till i samband med lex Sarah-rapporter och en eventuell lex Sarah-anmälan.

I detta kapitel finns en översiktlig beskrivning över vad som gäller för barn och vuxna angående vem som enligt lag kan och ska företräda en person för att han eller hon ska kunna ta tillvara sina rättigheter.

Barn

För barn finns flera former av ställföreträdare. Den vanligaste formen är vårdnadshavare och förmyndare. Vidare finns god man för ensamkommande barn⁸¹⁶ och särskild företrädare för barn⁸¹⁷.

Barn kan också få god man enligt FB⁸¹⁸ i vissa situationer. Det är främst i tre situationer det kan bli aktuellt. Det är

- om en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte kan utöva förmyndarskapet,
- om förmyndaren eller förmyndarens make eller sambo och barnet har del i ett oskiftat dödsbo,
- om barnet ska företa en rättshandling eller vara part i en rättegång och inte kan företrädas av förmyndaren.

I detta avsnitt behandlas vårdnadshavare, god man för ensamkommande barn och särskild företrädare för barn. De andra två formerna bedöms inte vara aktuella när det gäller bestämmelserna om lex Sarah.

Vårdnadshavare

Den som har vårdnaden om ett barn är vårdnadshavare och har rätt och skyldighet att bestämma om barnets personliga förhållanden⁸¹⁹, det vill säga vårdnadshavaren har det rättsliga ansvaret för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.⁸²⁰ Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år eller dessförinnan ingår äktenskap.⁸²¹ Ett barn står under vårdnad av båda sina föräldrar (gemensam vårdnad) eller av en av föräld-

⁸¹⁶ Lagen om god man för ensamkommande barn

⁸¹⁷ Lagen om särskild företrädare för barn

⁸¹⁸ 11 kap. 1 och 2 §§ FB

⁸¹⁹ 6 kap. 11 § FB

⁸²⁰ Prop. 1981/82:168 s. 60 ff.

⁸²¹ 6 kap. 2 § FB

rarna (ensam vårdnad) alternativt en eller två andra personer som har utsetts av domstol till särskilt förordnade vårdnadshavare.⁸²² Begreppet vårdnad sammanblandas ibland med ordet vård, och orden används ofta i dagligt tal som synonymer. När det i lagen talas om vårdnad menas en vårdnadshavares rättsliga ansvar för sitt barn. Ofta motsvarar den rättsliga vårdnaden också den faktiska vården och omsorgen, det vill säga vårdnadshavaren sköter själv om barnet och bor tillsammans med det.

FB skiljer mellan två ställföreträdarfunktioner för barn: vårdnad och förmyndarskap. Förmyndaren ska förvalta barnets tillgångar och företräda i angelägenheter som rör tillgångarna, till dess att barnet fyller 18 år. Barn företräds i de flesta fall av sina föräldrar som är vårdnadshavare och förmyndare för barnet tills det fyller 18 år. Vanligtvis är det föräldrarna eller den som är barnets vårdnadshavare också dess förmyndare. En förälders ställning som förmyndare följer utan särskilt beslut av att föräldern är vårdnadshavare för barnet.⁸²³ En omyndig vårdnadshavare kan dock inte vara förmyndare för sitt barn.⁸²⁴

En vårdnadshavares skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter är dock inte oinskränkt. Generellt gäller att en vårdnadshavare mot bakgrund av barnets ålder och utveckling ska ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.⁸²⁵

Ett barn som fyllt 15 år har t.ex. rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL, LVU, LVM och LSS.⁸²⁶

Vid vård enligt LVU kvarstår den juridiska vårdnaden hos vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna, men med begränsningar som krävs för att vården ska kunna genomföras. Nämnden inträder vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe. Det innebär att nämnden kan behöva ta ställning när det gäller sekretessfrågor som rör barnet. Socialnämnden har en skyldighet att i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården.⁸²⁷ (Läs vidare i Socialstyrelsens handbok *Barn och unga i familjehem och HVB – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*.)

God man för ensamkommande barn

För barn som kommer ensamma till Sverige ska i vissa fall en god man förordnas enligt lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn. Det gäller barn som vid ankomsten till Sverige är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe. Överförmyndaren ska förordna en god man som har att ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta dess angelägenheter i vårdnadshavarens och förmyndares ställe.⁸²⁸

Särskild ställföreträdare för barn

Om ett barn har utsatts för ett brott som kan ge fängelse ska en särskild företrädare för barnet utses i vissa fall enligt lagen (1999:997) om särskild ställföreträdare för barn. Det gäller om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet

⁸²² 6 kap. 2 § FB

⁸²³ 10 kap. 2 § FB

⁸²⁴ 10 kap. 1 § FB

⁸²⁵ 6 kap. 11 § FB

⁸²⁶ 11 kap. 10 § SoL och 8 § LSS

⁸²⁷ JO 2012-07-12, dnr 2894-2011

⁸²⁸ 2 § lagen om god man för ensamkommande barn

eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt.⁸²⁹ Den särskilda företrädaren ska i vårdnadshavarens ställe ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången.⁸³⁰

Vuxna

I ärenden inom socialtjänsten som berör vuxna människor är det den enskilde som företräder sig själv om det inte finns någon annan person som har fått i uppdrag att företräda honom eller henne.

God man eller förvaltare

Ansökan om förordnande av god man⁸³¹ eller förvaltare⁸³² kan göras av den enskilde själv om han eller hon har fyllt 16 år samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar⁸³³. Ansökan kan också göras av överförmyndaren och – när det gäller anordnande av förvaltarskap – av en god man.⁸³⁴

Nämnden ska anmäla till överförmyndaren om den finner att god man eller förvaltare bör förordnas för någon som inte själv kan bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för person.⁸³⁵

God man

God man kan förordnas för en myndig person (huvudmannen) som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person.⁸³⁶ Det är tingsrätten som beslutar om att den enskilde ska ha en god man och vad som ska ingå i den gode mannens uppdrag.⁸³⁷ Beslut om godmanskap får inte meddelas utan samtycke av huvudmannen om inte hans eller hennes tillstånd är sådant att samtycke inte kan inhämtas.⁸³⁸ Om den enskilde inte kan lämna sitt samtycke ska detta styrkas med till exempel ett läkarintyg.⁸³⁹

Att *bevaka någons rätt* innebär att den gode mannen hjälper personen att utöva sin rättsliga handlingsförmåga. En uppgift kan vara att se till att personen får det stöd och de insatser från samhället som han eller hon behöver, t.ex. insatser enligt LSS och bistånd enligt SoL. Att *förvalta egendom* innebär bl.a. att sköta den enskildes ekonomi. Att *sörja för person* innebär bl.a. att se till att den enskilde får den vård som han eller hon behöver.⁸⁴⁰ En god man har däremot inte något ansvar för att utföra vård- och omsorgsinsatser.⁸⁴¹

En person som har god man behåller sin rättshandlingsförmåga.⁸⁴² Den gode mannen får bara företräda den enskilde inom ramen för sitt förordnande och om

⁸²⁹ 1 § lagen om särskild ställföreträdare för barn

⁸³⁰ 3 § lagen om särskild ställföreträdare för barn

⁸³¹ 11 kap. 4 § FB

⁸³² 11 kap. 7 § FB

⁸³³ 11 kap. 15 § FB

⁸³⁴ 11 kap. 15 § FB

⁸³⁵ 5 kap. 3 § SoF och 15 § 6 LSS

⁸³⁶ 11 kap. 4 § FB

⁸³⁷ 11 kap. 4 och 25 §§ FB

⁸³⁸ 11 kap. 4 § FB

⁸³⁹ Se 8 kap. 2 § SOSFS 2005:29

⁸⁴⁰ Jfr von Schéele, Eva och Wallgren, Jan (2012) avsnitt 4:15

⁸⁴¹ Jfr prop. 1987/88:124 s. 139–140

⁸⁴² Prop. 1987/88:124 s. 165

den gode mannen har den enskildes samtycke till att företa något.⁸⁴³ Den gode mannen är ett biträde⁸⁴⁴ till den enskilde i den eller de delar som uppdraget omfattar, dvs. att bevaka den enskildes rätt, att förvalta den enskildes egendom eller sörja för den enskildes person. Den gode mannen ska inhämta huvudmannens samtycke innan rättshandlingen vidtas för den enskildes räkning. Samtycke krävs dock inte om den enskildes tillstånd hindrar att samtycke lämnas eller när det inte är möjligt att höra hans eller hennes mening av någon annan orsak. En rättshandling blir inte bindande för huvudmannen om den gode mannen inte har inhämtat samtycke när det har kunna ske.⁸⁴⁵ Gode mannen behöver dock inte huvudmannens samtycke för de rättshandlingar som avser den dagliga hushållningen som t.ex. inköp av livsmedel och kläder, betalning av hyra, vårdkostnader, skatter och telefon om inte huvudmannen gett uttryck för något annat.⁸⁴⁶

Förvaltare

Förvaltare kan förordnas för en myndig person (huvudmannen) som på grund av sjukdom, psykiska störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande tillstånd är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Förvaltarskap får inte anordnas om det är tillräckligt med godmanskap eller hjälp i någon annan mindre ingripande form.⁸⁴⁷ I förvaltarens uppdrag kan ingå samma uppgifter som för en god man, dvs. att bevaka den enskildes rätt, förvalta egendom eller sörja för den enskildes person.⁸⁴⁸

Det är tingsrätten som beslutar att den enskilde ska ha förvaltare och vad som ska ingå i förvaltarens uppdrag.⁸⁴⁹ Förvaltaruppdraget ska anpassas till den enskildes behov i varje enskilt fall.⁸⁵⁰ Uppgiften att närmare avgränsa uppdraget kan delegeras av rätten till överförmyndaren.⁸⁵¹ Rätten kan i efterhand anpassa förvaltarskapet till ändrade förhållanden.⁸⁵² Om rätten inte har sagt något annat gäller ingen särskild begränsning av förvaltarskapet. Det betyder att den enskilde då anses sakna rättslig handlingsförmåga utom i vissa undantagsfall.⁸⁵³

Till skillnad mot vad som gäller för en god man har en förvaltare inom ramen för sitt uppdrag ensam rådighet över den enskildes egendom och företräder ensam denne i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget.⁸⁵⁴ Med förvaltarens samtycke får dock den enskilde själv företa rättshandlingar i angelägenheter som omfattas av förvaltaruppdraget.⁸⁵⁵

Förvaltaren är ställföreträdare för den enskilde i de delar som uppdraget omfattar. Det innebär att förvaltaren inte behöver inhämta huvudmannens samtycke. Förvaltaren är därmed behörig att ensam ingå avtal och andra rättshandlingar för huvudmannens räkning.⁸⁵⁶

⁸⁴³ Jfr 11 kap. 5 § FB

⁸⁴⁴ Prop. 1987/88:124 s. 165

⁸⁴⁵ 11 kap. 5 § FB

⁸⁴⁶ 11 kap. 5 § FB och prop. 1987/88:124 s. 166

⁸⁴⁷ 11 kap. 7 § första stycket FB

⁸⁴⁸ 11 kap. 7 § och 12 kap. 2 § FB

⁸⁴⁹ 11 kap. 7 och 25 §§ FB

⁸⁵⁰ 11 kap. 7 § FB

⁸⁵¹ 11 kap. 7 § FB

⁸⁵² 11 kap. 23 § FB och prop. 1987/88:124 s. 145

⁸⁵³ Jfr 7 kap. 8 § FB

⁸⁵⁴ 11 kap. 9 § FB

⁸⁵⁵ 7 kap. 10 § FB

⁸⁵⁶ Jfr prop. 1987/88:124 s. 133

Gemensamma bestämmelser för gode män och förvaltare

Gode män och förvaltare ska alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde.⁸⁵⁷ I viktiga frågor ska den enskilde höras om det lämpligen kan ske samt den enskildes make eller sambo.⁸⁵⁸ Gode mannen och förvaltarens verksamhet står under överförmyndarens tillsyn⁸⁵⁹ och de ska lämna en redovisning för uppdraget till överförmyndaren varje år⁸⁶⁰. Gode mannen eller förvaltaren kan bli skadeståndsskyldig gentemot tredje man och huvudmannen.⁸⁶¹ Om gode mannen eller förvaltaren har misskött sitt uppdrag kan han eller hon bli entledigad.⁸⁶²

När det gäller ärenden inom socialtjänsten kan det ingå personliga ställningstaganden, t.ex. val av bostadsform eller ansökan om kontaktperson. Det är viktigt att handläggare och utförare inom socialtjänsten förvissar sig om att den enskilde, om möjligt, kommer till tals eftersom personliga ställningstaganden ligger utanför uppdraget som god man och förvaltare.⁸⁶³

Att ge vård och omsorg mot en vuxens persons vilja eller att använda tvångsåtgärder kräver stöd av lag. Därmed följer att en god man eller förvaltare inte kan samtycka till vård och omsorg mot den enskildes vilja eller till användning av tvångsåtgärder.⁸⁶⁴

Anhöriga och närstående

Anhöriga och andra närstående har inte några rättsliga befogenheter att agera som ställföreträdare för en vuxen person. Den enskilde kan dock utse en anhörig eller annan närstående till sitt ombud genom en fullmakt.

Att ge vård och omsorg mot en vuxens persons vilja eller att använda tvångsåtgärder kräver stöd av lag. Därmed följer att anhöriga eller annan närstående inte kan samtycka till vård och omsorg mot den enskildes vilja eller till användning av tvångsåtgärder.⁸⁶⁵

En anhörig eller en annan närstående person kan ofta fungera som stöd eller biträde till den enskilde i olika situationer. Det innebär dock inte att den anhörige är ställföreträdare för den enskilde.

⁸⁵⁷ 12 kap. 3 § FB

⁸⁵⁸ 12 kap. 7 § FB

⁸⁵⁹ 12 kap. 9 § FB

⁸⁶⁰ 14 kap. 15 § FB

⁸⁶¹ 11 kap. 6 och 11 §§ och 12 kap. 4 § FB

⁸⁶² 11 kap. 19–20 §§ FB

⁸⁶³ Jfr Hovrätten över Skåne och Blekinge, 2007-07-17, mål nr ÖÅ 1368-07

⁸⁶⁴ Jfr 2 kap. 20 § RF och SOU 2004:112 s. 452 och s. 728–733

⁸⁶⁵ Jfr 2 kap. 20 § RF och SOU 2004:112 s. 625–626 och 697

Referenser

Utskottsbetänkande

Socialutskottets betänkande 1981/82:SoU22 om lag om vård av missbrukare i vissa fall

Propositioner

Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten

Prop. 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m.

Prop. 1980/81:28 om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen

Prop. 1981/82: 168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1981/82:186 om ändring i sekretesslagen (1980:100), m.m.

Prop. 1987/88:14 om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld)

Prop. 1987/88:124 om god man och förvaltare

Prop. 1987/88:147 om tvångsvård av vuxna missbrukare m.m.

Prop. 1988/89:67 om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.

Prop. 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade

Prop. 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)

Prop. 1996/97:115 Mer tillgänglig kollektivtrafik

Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen

Prop. 1997/98:113 Nationell handlingsplan för äldrepolitiker

Prop. 1998/99:4 Stärkt patientinflytande

Prop. 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsskyldighet i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m.

Prop. 2004/05:123 Stärkt rättssäkerhet och vårdinnehåll i LVM-vården m.m.

Prop. 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre

Prop. 2005/06:141 Genomförande av EG-direktiv om kvalitet och säkerhet hos blod och blodkomponenter

Prop. 2005/06:161 Sekretessfrågor – Skyddade adresser, m.m.

Prop. 2007/08:43 Rapporteringsskyldighet av ej verkställda beslut enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m.

Prop. 2007/08:126 Patientdatalag m.m.

Prop. 2008/09:29 Lag om valfrihetssystem

Prop. 2008/09:150 Offentlighets- och sekretesslag
Prop. 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten
Prop. 2009/10:116 Värdigt liv i äldreomsorgen
Prop. 2009/10:131 Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar
Prop. 2009/10:176 Personlig assistans och andra insatser – åtgärder för ökad kvalitet och trygghet
Prop. 2011/12:159 Ett utvidgat stöd mot åldersdiskriminering
Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 2000:114 Samverkan – om gemensamma nämnder på vård- och omsorgsområdet
SOU 2003:99 Ny sekretesslag
SOU 2004:112 Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna
SOU 2006:110 Regler för skydd och rättssäkerhet inom demensvården
SOU 2008:15 LOV att välja – lag om valfrihetssystem

Departementspromemorior (Ds)

Ds 2009:33 Förändringar i lex Sarah-bestämmelsen m.m.

Socialstyrelsens författningssamling (SOSFS)

SOSFS 2005:28 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om anmälningsskyldighet enligt lex Maria
SOSFS 2005:29 Socialstyrelsens föreskrifter om utfärdande av intyg inom hälso- och sjukvården m.m.
SOSFS 2008:1 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om användning av medicintekniska produkter i hälso- och sjukvården
SOSFS 2009:6 Socialstyrelsens föreskrifter om bedömningen av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård
SOSFS 2009:22 Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld
SOSFS 2011:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah
SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

Socialstyrelsens handböcker

Socialstyrelsen (2012a) Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Handbok för tillämpning av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. (art nr 2012-6-53)

Socialstyrelsen (2013) Barn och unga i familjehem och HVB – Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter (art nr 2013-1-1)

Socialstyrelsen (2014) Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (art nr 2014-6-5)

Socialstyrelsens meddelandeblad

Förändringar i lagstiftningen om personlig assistans m.m. Meddelandeblad 9/2010 (art nr 2013-5-40)

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

Socialstyrelsen, Landstingens Ömsesidiga Försäkringsbolag, Sveriges Kommuner och Landsting, Stockholms läns landsting och Landstinget i Östergötland (2009) Riskanalys & händelseanalys – Handbok för patientsäkerhetsarbete Andra reviderade upplagan

Socialstyrelsen (2012b) Sekretess- och tystnadspliktsgränser – I socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (art nr 2012-2-28)

Socialstyrelsen (2014) Barn som far illa eller riskerar att fara illa – En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar (art nr 2014-10-4)

Övriga myndigheters föreskrifter och allmänna råd m.m.

AFS 1999:7 Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter om första hjälpen och krisstöd samt allmänna råd om tillämpning av föreskrifterna

AFS 2001:1 Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete

RA-FS 1991:1 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om arkiv hos statliga myndigheter

RA-FS 1991:6 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om gallring av handlingar av tillfällig eller ringa betydelse

RA-FS 1997:5 Riksarkivets allmänna råd om registrering

RA-FS 2006:1 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om handlingar på papper

RA-FS 2006:4 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om tekniska krav och certifiering

RA-FS 2009:1 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om elektroniska handlingar (upptagningar för automatiserad behandling)

RA-FS 2009:2 Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om tekniska krav för elektroniska handlingar (upptagningar för automatiserad behandling)

Cirkulär och publikationer från organisationen Sveriges Kommuner och Landsting (SKL)

Sveriges Kommuner och Landsting (2006) Bevara eller gallra? Råd för den kommunala socialtjänsten m.fl. Gallringsråd nr 5. Kommentus Förlag, Stockholm

JO-beslut

JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 334

JO:s ämbetsberättelse 1981/82 s. 239

JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 269

JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 272

JO:s ämbetsberättelse 1986/87 s. 193

JO:s ämbetsberättelse 1986/87 s. 225

JO:s ämbetsberättelse 1990/91 s. 421

JO:s ämbetsberättelse 1991/92 s. 421

JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 509

JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 522

JO:s ämbetsberättelse 2001/02 s. 308

JO:s ämbetsberättelse 2001/02 s. 437

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 289

JO:s beslut 2009-10-16, dnr 4490-2008

JO:s beslut 2009-11-24, dnr 4376-2008

JO:s beslut 2012-07-12, dnr 2894-2011

Rättsfall

RÅ 1999 ref. 38

Kammarrätten i Göteborg, 1996-10-29, mål-nr 6848-1996

Kammarrätten i Jönköping, 2009-02-26, mål-nr 4159-08

Kammarrätten i Jönköping, 2013-03-06, mål-nr 503-13

Kammarrätten i Stockholm, 2009-12-22, mål-nr 6928-09

Kammarrätten i Stockholm, 2012-06-15 mål-nr 2378-12

Kammarrätten i Sundsvall, 2009-04-30, mål-nr 195-09

Kammarrätten i Sundsvall, 2012-09-14, mål-nr 617-12

Hovrätten över Skåne och Blekinge, 2007-07-17, mål nr ÖÄ 1368-07

Övrig litteratur

Bohlin, Alf (2007) Offentlighetsprincipen. Stockholm; Norstedts juridik, 7 upplagan

Jareborg, Nils (2001) Allmän kriminalrätt. Uppsala: Iustus

Berg, Ulf m.fl. (1994) Kommentarer till Brottsbalken. Stockholm: Norstedts

Rynning, Elisabeth (1994) Samtycke till medicinsk vård och behandling: en rättsvetenskaplig studie. Avhandling från Juridiska fakulteten i Uppsala. Uppsala: Iustus

von Schéele, Eva och Wallgren, Jan (2012) Överförmyndarpraktika. En praktisk vägledning för överförmyndaren. Stockholm: Norstedts

Bilaga 1. Lagtexter om lex Sarah i SoL

Socialtjänstlagen (2001:453)⁸⁶⁶

7 kap. 6 §

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som har rapporterats enligt 14 kap. 3 §, ska i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet utredas av den som bedriver verksamheten.

Rapporten samt utredningen och övrig dokumentation enligt 14 kap. 6 § ska bevaras och därefter gallras fem år efter det att den sista anteckningen gjordes.

Den socialnämnd som har beslutat om en insats som genomförs i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet får träffa avtal med den som bedriver verksamheten om att sådana handlingar som avses i andra stycket ska överlämnas till nämnden när gallringsskyldigheten inträder.

14 kap. 3 §

Den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid Statens institutionsstyrelse ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som rör den som får, eller kan komma i fråga för insatser inom verksamheten.

Rapporteringskyldigheten fullgörs

1. i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet till den som bedriver verksamheten,
2. i verksamhet vid Statens institutionsstyrelse till ledningen, och
3. i övrigt till berörd socialnämnd.

14 kap. 4 §

Den som enligt 3 § ska ta emot rapporter ska informera den som fullgör uppgifter inom respektive verksamhet om de skyldigheter som han eller hon har enligt 2 och 3 §§.

14 kap. 5 §

Den som, i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, enligt 3 § ska ta emot rapporter ska informera berörd socialnämnd om de rapporter han eller hon har tagit emot.

⁸⁶⁶ I dess lydelse den 1 juni 2013.

14 kap. 6 §

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, ska dokumenteras, utredas och avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.

14 kap. 7 §

Ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska snarast anmälas till Inspektionen för vård och omsorg. Den utredning som har gjorts med anledning av det inträffade ska bifogas anmälan.

Anmälan ska göra av

1. socialnämnden
2. den som bedriver yrkesmässigt enskild verksamhet, eller
3. Statens institutionsstyrelses ledning.

Den som bedriver yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet ska informera berörd socialnämnd om anmälan.

Bilaga 2. Lagtexter om lex Sarah i LSS

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:387)⁸⁶⁷

23 e §

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som har rapporterats enligt 24 b §, ska i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet utredas av den som bedriver verksamheten.

Rapporten samt utredningen och övrig dokumentation enligt 24 e § ska bevaras och därefter gallras fem år efter det att den sista anteckningen gjordes.

Den nämnd som har beslutat om en insats som genomförs i en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, får träffa avtal med den som bedriver verksamheten om att sådana handlingar som avses i andra stycket ska överlämnas till nämnden när gallringsskyldigheten inträder.

24 b §

Den som fullgör uppgifter i verksamhet enligt lagstiftning om stöd och service till vissa funktionshindrade ska genast rapportera om han eller hon uppmärksammar eller får kännedom om ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, som rör den som får eller kan komma i fråga för insatser enligt sådan lagstiftning.

Rapporteringskyldigheten fullgörs

1. i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet till den som bedriver verksamheten, och
2. i övrigt till berörda nämnder som avses i 22 §.

24 c §

Den som enligt 24 b § ska ta emot rapporter ska informera den som fullgör uppgifter i verksamhet enligt lagstiftning om stöd och service till vissa funktionshindrade om de skyldigheter som han eller hon har enligt 24 a och b §§.

24 d §

Den som, i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, enligt 24 b § ska ta emot rapporter ska informera berörd nämnd om de rapporter han eller hon har tagit emot.

24 e §

Ett missförhållande eller en påtaglig risk för ett missförhållande, ska dokumenteras, utredas och avhjälpas eller undanröjas utan dröjsmål.

⁸⁶⁷ I dess lydelse den 1 juni 2013

24 f §

Ett allvarligt missförhållande eller en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande, ska snarast anmälas till Inspektionen för vård och omsorg. Den utredning som har gjorts med anledning av det inträffade ska bifogas anmälan.

Anmälan ska göra av

1. berörda nämnder som avses i 22 §, eller
2. den som bedriver yrkesmässigt enskild verksamhet.

Den som bedriver yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet ska informera berörda nämnder som avses i 22 § om anmälan.

24 g §

Ytterligare bestämmelser om anmälnings- och rapporteringsskyldighet finns i 14 kap. 1 och 3 §§ socialtjänstlagen (2001:453).

Bilaga 3. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah

SOSFS nr: 2011:5

Beslutad: 17 maj 2011

Utkom från trycket: 1 juni 2011

Ändrad: SOSFS 2013:16

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah;⁸⁶⁸

Socialstyrelsen föreskriver följande med stöd av 8 kap. 2 och 5 §§ socialtjänstförordningen (2001:937) samt 14 § andra stycket förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade och beslutar följande allmänna råd.

1 kap. Tillämpningsområde

1 § Dessa föreskrifter ska tillämpas inom socialtjänsten, i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade och vid Statens institutionsstyrelse.

2 § I denna författning ges kompletterande föreskrifter och allmänna råd till bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS,

- om skyldigheten att rapportera och utreda samt avhjälpa och undanröja missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden enligt 7 kap. 6 § första stycket och 14 kap. 3–6 §§ SoL samt 23 e § första stycket och 24 b–24 e §§ LSS, (2–5 kap. samt 7 kap. 1 § och delar av de allmänna råden i 7 kap.), och
- om anmälningsskyldigheten till Inspektionen för vård och omsorg vid allvarliga missförhållanden eller påtagliga risker för allvarliga missförhållanden enligt 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS, (6 kap. samt 7 kap. 1 § och delar av de allmänna råden i 7 kap.). (SOSFS 2013:16)

2 kap. Rapporteringsskyldigheten

Vem som omfattas av skyldigheten

⁸⁶⁸ Författningen återges i konsoliderad form, dvs. med alla den 1 juni 2013 gällande bestämmelser och rekommendationer från grundförfattningen (SOSFS 2011:5) och ändringsförfattningen (SOSFS 2013:16). Ändringarna är markerade genom att ändringsförfattningens nummer anges efter ändringen. Ändringarna avser rubriker, paragrafer och allmänna råd.

Observera att det är den tryckta utgåvan av författningen som gäller.

Den tryckta författningen, grundförfattningen och ändringsförfattningen, kan beställas från Socialstyrelsens webbplats (www.socialstyrelsen.se). Författningarna kan även laddas ned som pdf från webbplatsen.

LEX SARAH
SOCIALSTYRELSEN

1 § Skyldigheten att rapportera missförhållanden och risker för missförhållanden ska gälla för den som är

- anställd,
- uppdragstagare,
- praktikant eller motsvarande under utbildning, och
- deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program.

Information till de rapporteringsskyldiga

2 § Information om skyldigheten att rapportera missförhållanden och risker för missförhållanden ska ges till den som omfattas av skyldigheten när han eller hon påbörjar en anställning, ett uppdrag, en praktikperiod eller liknande. Informationen ska därefter ges återkommande.

Information om vem i verksamheten som är utsedd att vara mottagare av rapporter ska också ges vid det första tillfället samt vid senare tillfälle om förändring av mottagare görs.

Allmänna råd

Informationen om rapporteringsskyldigheten bör ges både muntligt och skriftligt minst en gång per år.

Vad som ska rapporteras

3 § Med missförhållanden, som ska rapporteras enligt 14 kap. 3 § SoL och 24 b § LSS, ska avses såväl utförda handlingar som handlingar som någon av försummelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Med en påtaglig risk för ett missförhållande, som också ska rapporteras, ska avses att det är fråga om en uppenbar och konkret risk för ett missförhållande.

Kommunal verksamhet

4 § Med berörd nämnd, som rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till enligt 14 kap. 3 § andra stycket 3 SoL och 24 b § andra stycket 2 LSS, ska avses den nämnd som bedriver verksamheten.

3 kap. Omedelbara åtgärder

1 § När en rapport har kommit in ska den som rapporteringsskyldigheten ska fullgöras till enligt 14 kap. 3 § andra stycket SoL eller 24 b § andra stycket LSS omedelbart vidta de nödvändiga åtgärder som situationen kräver.

4 kap. Information till nämnd om mottagna rapporter

Yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet

1 § Med berörd nämnd, som enligt 14 kap. 5 § SoL och 24 d § LSS ska informeras om mottagna rapporter i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, ska avses den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.

Om rapporteringen berör en verksamhet med allmänt inriktade insatser inom socialtjänsten som bedrivs på uppdrag av en kommun, ska med berörd nämnd avses den nämnd som har tecknat avtal om verksamheten.

Allmänna råd

Den nämnd som har ett ansvar enligt 15 § 2 LSS bör informeras om den mottagna rapporten, om Försäkringskassan har beslutat om ersättning för personlig assistans enligt 51 kap. 2 § socialförsäkringsbalken.

Kommunal verksamhet

Allmänna råd

Den nämnd som har tagit emot en rapport om ett missförhållande eller en risk för ett missförhållande bör ge information om den mottagna rapporten till den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde, om det är en annan nämnd än den som bedriver verksamheten.

Verksamhet vid Statens institutionsstyrelse

2 § Om en rapport som gäller verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 § SoL har tagits emot, ska ledningen vid Statens institutionsstyrelse informera den i förekommande fall ansvariga socialnämnden, såvida det inte finns hinder för det enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

5 kap. Utredningsförfarandet

Dokumentation av utredningen och vidtagna åtgärder

1 § Dokumentationen enligt 14 kap. 6 § SoL och 24 e § LSS ska göras fortlöpande.

2 § Dokumentationen av utredningen ska utvisa

vad det rapporterade missförhållandet eller risken för ett missförhållande har bestått i och vilka konsekvenser det har fått eller kunde ha fått för den enskilde, när den muntliga eller skriftliga rapporten har tagits emot, när och hur missförhållandet eller risken för ett missförhållande har uppmärksamrats, när missförhållandet har inträffat, de orsaker till missförhållandet eller risken för ett missförhållande som har identifierats, om något liknande har inträffat i verksamheten tidigare och i så fall varför det har inträffat igen, och

bedömningen av om något liknande skulle kunna inträffa igen.

3 § Av dokumentationen ska det vidare framgå

vilka åtgärder som har vidtagits för att undanröja eller avhjälpa missförhållandet eller risken för ett missförhållande samt tidpunkt för dessa, vad som i övrigt har framkommit under utredningen, och vilket beslut eller ställningstagande som utredningen har avslutats med.

4 § För varje uppgift som dokumenteras under utredningen ska det framgå

vilket datum uppgiften dokumenterades, varifrån uppgiften kommer, vad som är faktiska omständigheter och vad som är bedömningar, och vem (namn och befattning eller titel) som har dokumenterat uppgiften.

5 § De åtgärder som har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden eller risker för missförhållanden uppkommer igen ska dokumenteras.

Information till den enskilde

Allmänna råd

Den enskilde som berörs bör alltid underrättas om ett missförhållande som har inträffat.

6 kap. Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (SOSFS 2013:16)

Vad som ska anmälas

1 § Med allvarliga missförhållanden, som ska anmälas till Inspektionen för vård och omsorg enligt 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS, ska avses såväl utförda handlingar som handlingar som någon av försummelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett allvarligt hot mot eller har medfört allvarliga konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.

Med en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande, som också ska anmälas, ska avses att det är fråga om en uppenbar och konkret risk för ett allvarligt missförhållande. (SOSFS 2013:16)

Hur anmälan ska göras

2 § Anmälan enligt 14 kap. 7 § SoL och 24 f § LSS ska göras på särskild blankett (bilagan). (SOSFS 2013:16)

Om utredningen inte har avslutats när anmälan till Inspektionen för vård och omsorg görs, ska utredningen lämnas in så snart den har färdigställts och senast två månader efter det att anmälan har gjorts. (SOSFS 2013:16)

Information till berörd nämnd om anmälan i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet

3 § Med berörd nämnd, som enligt 14 kap. 7 § andra stycket SoL och 24 f § andra stycket LSS ska informeras om anmälan i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, ska avses den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde.

Om anmälan berör en verksamhet med allmänt inriktade insatser inom socialtjänsten som bedrivs på uppdrag av en kommun, ska med berörd nämnd avses den nämnd som har tecknat avtal om verksamheten.

Allmänna råd

Den nämnd som har ett ansvar enligt 15 § 2 LSS bör informeras om anmälan, om Försäkringskassan har beslutat om ersättning för personlig assistans enligt 51 kap. 2 § socialförsäkringsbalken.

4 § Informationen som lämnas till den nämnd som avses i 3 § ska omfatta vad som har framkommit under utredningen, ställningstagandet samt vidtagna och planerade åtgärder.

Information till beslutande nämnd om anmälan i verksamhet vid annan nämnd

Allmänna råd

Den nämnd som har gjort en anmälan till Inspektionen för vård och omsorg bör lämna information om anmälan till den nämnd som har beslutat om insatsen för den enskilde, om det är en annan nämnd än den som har gjort anmälan. (SOSFS 2013:16)

Information till socialnämnd om anmälan i verksamhet vid Statens institutionsstyrelse

5 § Om en anmälan som gäller verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 § SoL har gjorts till Inspektionen för vård och omsorg, ska ledningen vid Statens institutionsstyrelse informera den i förekommande fall ansvariga socialnämnden, såvida det inte finns hinder för det enligt offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). (SOSFS 2013:16)

Information till den enskilde

Allmänna råd

Den enskilde som berörs bör alltid underrättas när en anmälan har gjorts till Inspektionen för vård och omsorg om ett allvarligt missförhållande eller en risk för ett allvarligt missförhållande. (SOSFS 1013:16)

7 kap. Rutiner för verksamheten

Fastställa och dokumentera rutiner

1 § Den nämnd som har ansvar för verksamhet inom socialtjänsten eller enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade, Statens institutionsstyrelse och den som yrkesmässigt bedriver enskild verksamhet ska fastställa rutiner för hur skyldigheten att rapportera, utreda, avhjälpa och undanröja missförhållanden och risker för missförhållanden ska fullgöras. Rutiner ska även fastställas för hur skyldigheten att anmäla allvarliga missförhållanden och risk för allvarliga missförhållanden ska fullgöras.

Rutinerna ska dokumenteras.

Allmänna råd

Information till rapporteringsskyldiga

Av rutinerna bör det framgå vem som ska informera de rapporteringsskyldiga om deras skyldighet.

Rapporteringen

Av rutinerna bör det framgå

vem rapporteringen ska göras till, och
hur rapporteringen ska göras.

Det bör vidare framgå hur rapporterna i offentlig verksamhet ska registreras och hur rapporterna i enskild verksamhet ska hållas ordnade.

Undanröja och avhjälpa

Rutinerna bör utvisa vem som ska ansvara för att åtgärder vidtas för att utan dröjsmål undanröja eller avhjälpa det rapporterade missförhållandet eller risken för ett missförhållande.

Utredningen

Rutinerna bör utvisa

- vem som ska ansvara för att det som har rapporterats utreds,
- vad en utredning ska innehålla, och
- vem som ska avsluta utredningen med ett beslut eller ett ställningstagande.

Anmälan till Inspektionen för vård och omsorg (SOSFS 2013:16)

Av rutinerna bör det framgå

vem som ska ansvara för bedömningen av om en anmälan till Inspektionen för vård och omsorg ska göras, och
vem som ska ansvara för att anmälan lämnas till Inspektionen för vård och omsorg. (SOSFS 2013:16)

Information till berörd personal

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till

vilka personer i verksamheten som ska informeras och hur de ska informeras om en rapport och de åtgärder som har vidtagits med anledning av den, och om och hur berörd personal ska ges stöd.

Information till enskilda

Av rutinerna bör det framgå vem som ska ta ställning till om och hur den enskilde som berörs ska ges stöd och informeras om rapporten och de åtgärder som har vidtagits med anledning av den.

Jäv och liknande situationer

Det bör finnas rutiner för vem eller vilka som ansvarar för uppgifterna i de allmänna råden i detta kapitel, om den som ansvarar för dessa uppgifter själv berörs av innehållet i rapporten.

Denna författning träder i kraft den 1 juli 2011.

Genom författningen upphävs

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2008:10) om tillämpningen av 14 kap. 2 § SoL

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2008:11) om tillämpningen av 24 a § LSS.

1. Denna författning (SOSFS 2013:16) träder i kraft den 1 juni 2013.

ANMÄLAN – Iex Sarah

enligt 14 kap. 7 § SoL eller 24 f § LSS

- ☐ ett allvarligt missförhållande
☐ en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande

Avsändarens diarienummer

Inspektionen för vård och omsorg

Anmälan görs av

- ☐ Nämnd _____ i _____ kommun/landsting
- ☐ Enskild verksamhet _____ (namnet på t.ex. bolaget, stiftelsen)
- ☐ Statens institutionsstyrelse

Kontaktperson	Titel/funktion
Arbetsplats	Utdelningsadress
Postnr	Postort
Telefon (inkl. riktnr)	E-postadress

Var och när har det allvarliga missförhållandet inträffat eller risken för ett allvarligt missförhållande förelegat

Enhet/avdelning	Typ av verksamhet	
Gatuadress	Postnr	Postort
Telefon (inkl. riktnr)	Datum, veckodag samt klockslag för det inträffade	

Kortfattad beskrivning av det allvarliga missförhållandet eller risken för ett allvarligt missförhållande och konsekvenserna för den enskilde

- ☐ Berörda enskilda har underrättats om anmälan om det allvarliga missförhållandet eller risken för ett allvarligt missförhållande

Bifogade handlingar

- ☐ Slutförd utredning enligt 14 kap. 6 § SoL
- ☐ Slutförd utredning enligt 24 e § LSS
- ☐ Gällande rutiner i verksamheten som är av betydelse för det aktuella missförhållandet
- ☐ Övrigt _____

Beskrivning av verksamhetens organisation och bemanning**Uppgifter om personalens utbildning, tjänstgöringstid och anställningsform (på den berörda enheten)****Åtgärder som har vidtagits eller planeras i verksamheten för att förhindra att liknande missförhållanden inträffar igen**

Datum	Den anmälningsansvariges underskrift/protokollsutdrag	Namnförtydligande
-------	---	-------------------

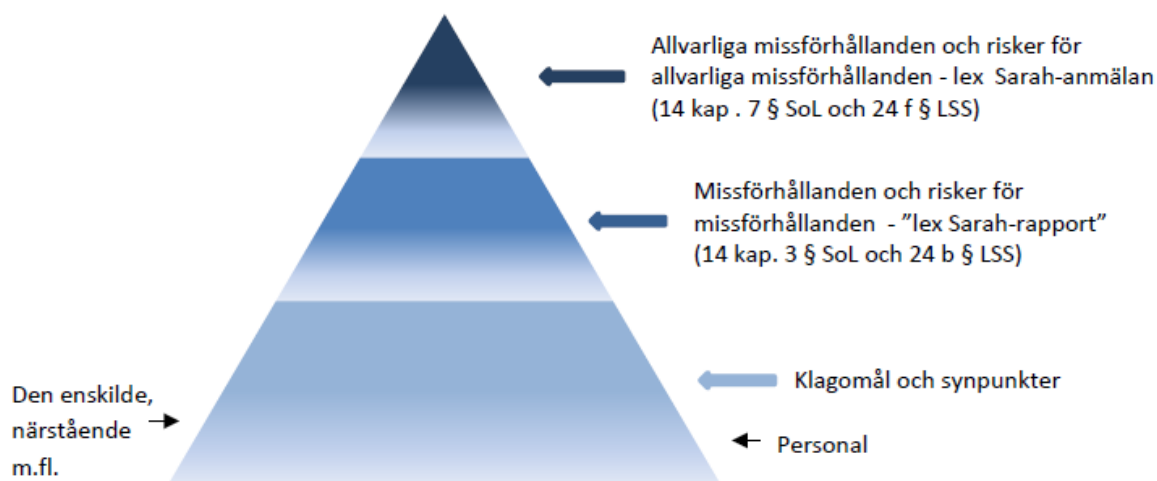
Bilaga 4. Information om blanketten Lex Sarah-anmälan

Att fylla i blanketten Lex Sarah-anmälan

På blanketten ska uppgifter anges om den som bedriver verksamheten och som gör anmälan, om vem som kan kontaktas i verksamheten när Inspektionen för vård och omsorg (IVO) handlägger ärendet samt var och när det allvarliga missförhållandet eller den påtagliga risken för ett allvarligt missförhållande har förelegat. Uppgifterna om var det allvarliga missförhållandet har inträffat gäller i vilken verksamhet och verksamhetens adress och telefonnummer. Där ska *inte* anges adress och telefonnummer till enskilda personers bostad även om det allvarliga missförhållandet har inträffat vid utförande av insatser inom hemtjänst, boendestöd eller personlig assistans. Vidare efterfrågas en kortfattad beskrivning av det allvarliga missförhållandet eller den påtagliga risken för det allvarliga missförhållandet samt konsekvenserna för den enskilde. För att IVO ska kunna ta ställning till om verksamheten har utrett det rapporterade och vidtagit adekvata åtgärder behöver myndigheten vissa uppgifter om verksamheten och dess medarbetare. Därför efterfrågas på sidan 2 av blanketten en beskrivning av verksamhetens organisation och bemanning samt uppgifter om vilken utbildning, tjänstgöringstid och anställningsform som personalen har.

Bilaga 5. Avvikelser inom socialtjänsten, LSS och hälso- och sjukvården

Figur 4. Avvikelser inom socialtjänst och LSS – klagomål och synpunkter samt lex Sarah

Figur 5. Avvikelser inom hälso-och sjukvård – klagomål och synpunkter samt rapport om vårdskada och lex Maria

